

Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi

ULUSLARARASI AKADEMİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC STUDIES

Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2022

Volume 2, Issue 1, Year 2022

ISSN:

Sahibi / Owner

AHMET ALPER SAYIN

Genel Editörler / General Editors

Doç.Dr. Ahmet Alper SAYIN

Doç. Dr. Hüseyin KUTBAY

Doç.Dr. Galip Afşın RAVANOĞLU

İletişim / Contact:

Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi Editörlüğü

E-mail: journalofacademia@gmail.com

Web: <https://jacademia.com/>

Yayıncı / Publisher

AHMET ALPER SAYIN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç.Dr. Ahmet Alper SAYIN	Yayın Kurulu Başkanı	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Galip Afşın RAVANOĞLU	Yayın Kurulu Başkan Yrd.	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Hüseyin KUTBAY	Yayın Kurulu Başkan Yrd.	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	Üye	Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Suranga SILVA	Üye	Colombo Üniversitesi – Sri Lanka
Prof.Dr. Ersan ÖZ	Üye	Pamukkale Üniversitesi - Türkiye
Prof. Dr. Avdhesh JHA	Üye	CVM Üniversitesi - Hindistan
Prof.Dr. Mahmut TEKİN	Üye	Selçuk Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Enrico SASS	Üye	Potsdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi - Almanya
Prof.Dr. Metin KARADAĞ	Üye	Ege Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Fuat SEKMEN	Üye	Sakarya Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Tahire MEMMED	Üye	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi- Azerbaycan
Prof.Dr. Cusup PIRIMBAYEV	Üye	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi - Kırgızistan
Prof.Dr. Seyfi YILDIZ	Üye	Kırıkkale Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Zekai ÖZDEMİR	Üye	İstanbul Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Orhan SÖYLEMEZ	Üye	Kastamonu Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Recep TARI	Üye	Kocaeli Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Muratbek KOCUBEKOV	Üye	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi - Kırgızistan
Prof.Dr. İstanbek ATANTAEV	Üye	Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi - Kırgızistan
Doç.Dr. Cengiz BUYAR	Üye	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi - Kırgızistan

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Ali ÇELİKKAYA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Alsou KAMALIEVA	Bartın Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Birol KARAKURT	Karadeniz Teknik Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Cemil RAKICI	Karadeniz Teknik Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Damira CAPAROVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan
Prof.Dr. Engin HEPAKSAZ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Hakan AKDAĞ	Mersin Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Hüseyin Güçlü ÇİÇEK	Süleyman Demirel Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Metin TOPRAK	Biruni Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Niyazi USTA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Osman PEHLİVAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Selami SEZGİN	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Prof.Dr. Tamer BUDAK	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Yücel ÖKSÜZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Yüksel BİRİNCİ	İstanbul Üniversitesi - Türkiye
Prof.Dr. Zilola KHUDAYBERGENOVA	Bartın Üniversitesi - Türkiye
Doç.Dr. Aliş AĞAMIRZAYEV	Bakü Devlet Üniversitesi – Azerbaycan
Doç.Dr. Aziz BOSTAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Bobir TURSUNOV	Taşkent Devlet Ekonomi Üniversitesi - Özbekistan
Doç.Dr. Elmira FAİZOVA	Dulati Taraz Devlet Üniversitesi - Kazakistan
Doç.Dr. Emel GELMEZ	Selçuk Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Erkan AKGÖZ	Selçuk Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Fariz AHMADOV	Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi – Azerbaycan
Doç.Dr. Hünkar GÜLER	Ömer Halis Demir Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. İbrahim ŞAHİN	Ege Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Kemal GÖZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Mehmet DALKILIÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Muhammet SAYGIN	Mersin Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS	Bakırçay Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Recep YILMAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Sinan ATEŞ	Hacettepe Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Tezcan ABASIZ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi – Türkiye
Doç.Dr. Turusbek ASANOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan
Doç.Dr. Yusuf SAYIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi – Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Azamat MAKSUDUNOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan
Dr.Öğr.Üyesi İsmail Yavuz ÖZTÜRK	Mersin Üniversitesi – Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Tuba TOMBULOĞLU	Mersin Üniversitesi – Türkiye
Dr. Anas Aldeirshewi	Uluslararası Arap Üniversitesi - Suriye

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisinin tarandığı dizinler / veri tabanları:

Indexes / databases where the International Journal of Academic Studies is scanned:

Google Scholar, İdealonline, DRJI

ULUSLARARASI AKADEMİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC STUDIES

Yıl / Year: 2022 - Cilt / Volume: 2 - Sayı / Issue: 1

ISSN:

Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi, sosyal bilimler alanındaki teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisinin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi yılda 1 kez yayımlanmakta olup gerekli gördüğünde özel sayı(lar) da çıkarmaktadır. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir **ücret talep edilmemektedir**. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz.

Bilim dünyasının değerli insanları,

Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi (International Journal of Academic Studies) birinci sayısı ile yayın hayatına başlamış bulunmaktadır. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi, sosyal bilimler alanındaki teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisinin yayın dili Türkçe ve İngilizce olup doçentlik temel alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi, uluslararası birçok indekste taranmak için başvuruları tamamlamak üzeredir. Akademik hayata katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak desteklerini görmenin yanında görüş ve önerileriniz bizlere güç katacaktır. Uluslararası Akademik Çalışmalar Dergisi (International Journal of Academic Studies) olarak katılım ve katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Editör

Doç.Dr. Ahmet Alper SAYIN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Emrah Roni MİRA

2008 Gürcistan Savaşı'nın ve Kırım'ın İlhakının Rusya Dış Politikasına Etkisi /

The Effect Of The 2008 Georgian War And The Annexation Of The Crimean On Russia Foreign Policy

Araştırma Makalesi / Research Article

1 - 9

Cebrail NERGİZ

Türkistan Tarihinde Efsanevi Bir Siyasi Kadın Lider: Kurmancan Datka /

A Legendary Political Female Leader In The History Of Turkistan: Kurmancan Datka

Araştırma Makalesi / Research Article

10 - 19

Hasan AKAY

Bir Entelektüel ve Lider Olarak Aliya İzzetbegoviç /

Alija Izetbegovic As An Intellectual and Leader

Araştırma Makalesi / Research Article

20 - 30

Mehmet Ali CANBOLAT, Aykut BEDÜK

Farklılıkların Yönetiminin Yetenek Yönetimine Etkisi: Ambalaj Sektöründe Bir Araştırma /

The Effect of Diversity Management on Talent Management: A Study in the Packaging Industry

Araştırma Makalesi / Research Article

31 - 40

Ali ŞEN, Leyla ERDAL

Bir Gastronomi Trendi Olarak Egzotik Bitki Çayları /

Exzotic Herbal Teas as a Gastronomy Trend

Derleme Makale / Review Article

41 - 59

Rıfat İRAZ, Tuğba KAYIKÇIOĞLU

Yenilik Yönetiminin İşletmelerin Rekabet Gücüne Etkisi: Karaman Mikro İşletmeleri İle Bir Araştırma /

The Effect of Innovation Management on The Competitiveness of Businesses: A Study with Karaman Micro Businesses

Araştırma Makalesi / Research Article

60 - 70

Seyit Ali ARSLAN, Melike Tuba DEMİRCİ ARSLAN, Mehmet TURAN, Hacer DURMUŞ, Fatih DURMUŞ

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Algıları /

The Perceptions Of The Fourth Grade Students About Environment

Araştırma Makalesi / Research Article

71 – 88

2008 Gürcistan Savaşı'nın ve Kırım'ın İlhakının Rusya Dış Politikasına Etkisi

The Effect Of The 2008 Georgian War And The Annexation Of The Crimean On Russia Foreign Policy

Emrah Roni MİRA

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi
emrahronimira@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0496-7775>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 06.11.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted: 25.11.2022
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

**Anahtar
Kelimeler:**
Gürcistan,,

Kırım,

Ukrayna,

Rusya,

NATO.

ÖZET

Karadeniz bölgesinde 2008'de Gürcistan Savaşı ile başlayıp, 2014 yılında Kırım Özerk Bölgesi'nin Rusya'ya bağlanması ve ardından Ukrayna ile yaşanan çatışmalar ve Rusya - Batı ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler, Rusya'nın yalnızca bölgesel bir politika oluşturma değil, aynı zamanda yeni bir dış politika anlayışını oluşturmaktadır. 2008 Gürcistan - Rusya Savaşı'ndan Kırım'ın İlhakına uzanan bu süreç Rus dış politikasının sertleştiğini ve kendini NATO ve Batı bloğu ülkeler karşısında savunmak için somut adımlar attığını göstermektedir. Ukrayna – Rusya çatışmaları bitmemiş olsa da bölgede yaşanan Rusya – Gürcistan savaşı, Kırım'ın Rusya'ya İlhaki ve bu süreç içerisinde bu bölgelerdeki Rus etnisitesinin hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması, yapılan siyasi baskılar ve eylemler üzerinden yaşanan bu süreci teorik olarak temellendirerek Rusya'nın dış politikasını bazı uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden ele alınacaktır.

Keywords:
Georgia,

Crimea,

Ukraine,

Russia,

NATO.

ABSTRACT

Beginning with the Georgian War in the Black Sea Region in 2008, the annexation of the Autonomous Region of Crimea to Russia in 2014, and then the conflicts with Ukraine and the developments in Russia-Western relations, Russia's not only for establishing a regional policy, but also for a new constitutes a foreign policy concept. This process, from the 2008 Georgian-Russian War to the Annexation of Crimea, shows that Russian foreign policy has hardened and has taken concrete steps to defend itself against NATO and Western bloc countries. Although the Ukraine-Russia conflicts have not ended, the Russian-Georgian war in the region, the annexation of Crimea to Russia and the restriction of the rights and freedoms of the Russian ethnicity in these regions, on the political pressures and actions in these regions, by basing this process on these actions theoretically, we will discuss Russian foreign policy through some international relations theories.

1. GİRİŞ

Dünyada uluslararası hukuk çerçevesinde bir ülke bir başka ülkenin toprağını işgal etmek suretiyle alması yasaklanmıştır. Fakat bir başka devletin belli bir parçasını kendine katmak isteyen devletler geçmişte olduğu gibi hala bulunmaktadır. Güncel olarak günümüzde bazı devletler kendileri için jeo-stratejik açıdan önemli olan bazı toprakları belli bir takım siyasi ve askeri yollar ile kendilerine katmakta veya kendi ulusal güvenliğini tehdit eden devletlere askeri operasyonlar düzenlemekte veya savaş açmaktadır. 1919'da yapılan Versay Antlaşması

neticesinde Alsas-Loren Bölgesi Almanya'dan, Fransa'ya bağlanmıştır. 2 Eylül 1938'de bağımsızlığını ilan eden Hatay Devleti, 10 ay sonra 29 Haziran 1939'de Türkiye'ye ilhak oldu. Geçmişteki örneklere benzer durumda olduğu gibi Kırım Özerk Cumhuriyeti de 16 Mart 2014 'de bir referandum yaparak Ukrayna'dan ayrılma kararı almış ve 17 Mart 2014 de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırım Cumhuriyeti Meclisi yaptığı oylama ile Rusya'ya bağlanma kararı almıştır. Rusya Federal Meclisi ve Konseyi'nin de Kırım'ın bu kararı onaylaması ile Kırım resmen 21 Mart 2014 Rusya'ya bağlanmıştır. Her ne kadar diğer iki örnek hukuki ve askeri alanda zor süreçler geçirmiş olsa da bir uluslararası arenada karşılıklı bir anlaşma zemininde gerçekleşmiş olmaları onları uluslararası alanda meşru kıldığı söylenebilir. Fakat Kırım'ın ilhakı konusunda uluslararası alanda meşru şartlar oluşturulması konusundaki yaşanan süreçteki sıkıntılar ve şüpheler, ilhakın günümüze kadar hala Rusya'ya sıkıntılar doğurmasına sebep olmuştur. Ayrıca her devlet ulusal güvenliği için başka devletlerin toprak bütünlüğünü göz ardı ederek askeri operasyon ve müdahalelerde bulunmuşlardır. ABD'nin Irak müdahalesi ve Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı askeri müdahaleler hakkında müdahale eden devletlerin ulusal güvenliklerini gerekçe göstererek askeri operasyon yaptıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim Rusya da ulusal güvenliğini tehdit eden NATO'nun Kafkasya'da Gürcistan ile işbirliği yapması, Rusya'nın eski Post-Sovyet bölgesindeki ulusal güvenliğini tehdit etmekte olup Gürcistan'ın gölgedeki azınlıklar üzerinde baskıcı bir güç haline gelmesine neden olmaktadır. Batı dünyası 2008'de NATO ittifakı üzerinden Gürcistan ve Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde genişlemesi çok vahim bir hataydı. Aynı zamanda Batı dünyası tarafından finanse edilmiş bir devrim olan Moskova yanlısı Yanukoviç hükümetinin 2014'te Batı desteğiyle devrilmesi, Rusya'nın daha da öfkelenmesine neden oldu. Batı dünyası, oluşturduğu anti-Sovyet ittifakını Rusya'nın etki alanından geriye kalanları da kapsayacak şekilde genişleterek tehlikeli bir durum yaratmanın tüm sorumluluğunu kabul etmelidir (Mearsheimer, 2014). 2008 Gürcistan- Rusya Savaşı'ndan Kırım'ın İlhakına uzanan bu süreç Rus dış politikasının sertleştiğini ve kendini NATO ve Batı bloğu ülkeler karşısında savunmak için somut adımlar attığını göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kırım'ın ilhakı ve Gürcistan Savaşı'nın Rusya dış politikasına etkisini inceleyip Rusya'nın askeri müdahalelerinin olası yeni bölgesel ve uluslararası sorunlar doğurup ya da doğuramayacağını analiz etmektir. Çalışmamızın temel iddiası Rusya'nın Gürcistan ile başlayıp Kırım'ın İlhakı ile devam eden siyasi ve askeri adımlar atan dış politikası göstermektedir ki, Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi ile kendi ulusal güvenlik alanını NATO'ya ve Batı dünyasına karşı koruyacak olması ve Ukrayna'nın AB ve NATO'ya girmesini engelleyeceği öngörülmektedir. Bu çalışmada Rusya'nın tarihsel ve siyasi coğrafi alanı olan Post-Sovyet coğrafyasına doğru NATO üzerinden genişleyen Batı Dünyasına karşı Rusya'nın, 2008 yılındaki Gürcistan Savaşı ile başlayıp, Kırım'ın ilhakına kadar ilerleyen sürecin dış politikasına etkisi araştırılacaktır.

Ayrıca bu araştırmada uluslararası alanda ve birçok farklı ülkede yayınlanmış farklı dillerde yazılmış çeşitli kitap, makale, dergi ve gazete yayınlarından yararlanılacaktır. Ayrıca araştırmamızın sağlam bir zemin üzerinde açıklamak ve sorunlar arasındaki bağlantıyı analiz etmek için uluslararası ilişkiler teorileri kullanılmıştır.

2. RUSYA DIŞ POLİTİKASININ TEORİLER İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Karadeniz Bölgesinde 2008'de Gürcistan Savaşı ile başlayıp, 2014 yılında Kırım Özerk Bölgesi'nin Rusya'ya bağlanması ve ardından Ukrayna ile yaşanan çatışmalar ve Rusya-Batı ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler, Rusya'nın yalnızca bölgesel bir politika oluşturmasını değil, aynı zamanda yeni bir dış politika anlayışı oluşturmaktadır. Rusya'nın karar alma süreci ve davranışı nasıl açıklanabilir? (Merry, 2015:52). Halihazırda Ukrayna – Rusya çatışmaları bitmemiş olsa da bölgesel araştırmalar ve siyasi açıklamalar ve eylemler üzerinden yaşanan bu süreci teorik olarak temellendirerek Rusya'nın dış politikasını bazı uluslararası ilişkiler teorileri – saldırgan yapısal gerçeklik, savunmacı yapısal gerçeklik ve inşacılık – üzerinden ele alınacaktır.

2.1. Sadırgan Yapısal Gerçeklik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Rusya'nın Ukrayna ihtilafındaki politikasını ve Kırım'ı ilhak etme kararını açıklayan Rus dış politikasına yönelik ortak teorik yaklaşımları yansıtan çok sayıda bilimsel açıklama bulunmaktadır. Belki de en bilineni John Mearsheimer'ın saldırgan yapısal gerçekçiliğidir (Mearsheimer, 2014:78). John Mearsheimer, “devletlerin hayatta kalmalarını sağlamanın en iyi yolunun sistemdeki en güçlü devlet olunması gerekmektedir” anlayışını anladıkları konusunda fikri nettir (2001: 33). Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini dışa bağlama, yani Batı'nın Rusya'nın çevresindeki renkli devrimleri iktidar mücadelesinin silahlarından biri olarak kullanan agresif büyük stratejisine

açık bir tepki olarak görülmesi gerektiğini savunuyor. Rusya'nın tutumunu saldırgan yapısal gerçekçilik olarak değerlendirmektedir. Saldırgan realistlere göre uluslararası sistemin anarşik doğası, devletleri, kendilerini daha güvenli kılmak ve böylece hayatta kalma şanslarını artırmak için dünya gücündeki paylarını en üst düzeye çıkarmaya ve eşitlik yerine üstünlük aramaya zorlamaktadır (Gilpin, 1981:106). Bu görüşe katılanlar her şeyin jeopolitik olduğunu görüyorlar: Rusya'nın birincil amacı Ukrayna'yı yabancı askeri ittifakların ve jeopolitik batı dünyasının dışında tutmaktır (Götz, 2015:5). Bu genel görüşün bazı varyasyonları vardır: Örneğin Daniel Treisman tarafından Kırım'ın ele geçirilmesi, Rusya'nın Sivastopol deniz üssüne sahip olmasını güvence altına almak için doğaçlama olan bir çözüm olarak görülmektedir (Treisman, 2016:47). Bu stratejik etkileşimi açıklamaya yönelik daha biçimsel bir yaklaşım, Richard Ericson ve Lester Zeager tarafından, sözde hareket teorisi kullanılarak klasik oyun teorisi terimleriyle sunulmuştur. Fakat buradaki yaklaşım, Batı ve Rusya'nın sonuçlar üzerindeki tercihleri hakkında çeşitli varsayımlar altında, dengeyi veya nihai sonucu elde etmektir. Oyun teorisi ilgili olarak, "tercihler hakkındaki eksik bilgilerin, krizin sonucuna ilişkin benzersiz bir tahminin türetilmesini engellediği, ancak analizin, olasılıklar aralığını önemli ölçüde daraltmamızı sağladığı" sonucuna varıyor (Ericson, ve Zeager, 2015:154). Örnek, farklı senaryoların karmaşık modellerinin rasyonel seçim temelinde geliştirilebileceğini, ancak nihayetinde bu tür modellerin açıklama açısından, ampirik verilerin zorluğuyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Saldırgan yapısal gerçekçiliği Rusya-Ukrayna çatışmasına uygulamak Batı Dünyası'nın çatışmadan sorumlu olduğu ölçüde, Rusya'nın olmadığı sonucuna varmak doğal görünmektedir. Putin'in agresif bir şekilde yanıt vermesinin nedeni, kişisel tutumu veya mantıksızlığı değil, uluslararası sistemin yapısı onu böyle davranmaya zorladığı içindir.

2.2. Savunmacı Yapısal Gerçeklik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Dünyada, güvenliğin peşinden koşan rasyonel devletler, kendi güçlerini yalnızca dış tehditlere karşı yanıt vermek için harcayarak, genellikle savunma yaparak güvenliğini sağlamaya çalışmaktadırlar (Rose 1998:149). Savunmacı yapısal gerçekçilik, devletlerin kendileri genişlemeyi aramadıkları sürece barışın hüküm sürebileceğini vurgulamaktadır. Devletler statükodan memnun oldukları sürece, mevcut güç dağılımını korumaya yetecek kadar gücün peşinden gidecekler ve onu devirmeye çalışmayacaklardır. Bu gibi durumlarda istikrar hakim olacaktır. Savunmacı gerçekçilik, tatmin olmuş devletlerin genellikle savaştan kaçınmayı başarabileceğini savunduğundan, savaşın meydana gelmesi için bazı ek nedenler gerekmektedir ve bu genellikle tatmin edilmeyen bir durum neticesindedir. Devletlerin niyetlerine odaklanmak, analizi sistemden devlet düzeyine doğru itmektedir. Dolayısıyla, Schweller, Waltz ve diğer realistlerin iddia ettiği gibi devletler güvenlik ararsa (ya da başka bir deyişle "savunmacı konumlandırıcı devletler") o zaman güvenlik ikilemi büyük ölçüde ortadan kalkar ve çok daha uysal bir "geyik avı" veya "güvence" oyunu haline gelir (Schweller 1996:104). Bu görüşe göre, Yeni-Gerçekçilik, güvenlik ikilemi ve çatışmasını yönlendirmede "revizyonist" hedeflerin önemini gözden kaçırmaktadır (Schweller 1996:92). Walt (1985:4) şunu ileri sürer: "Statükolu devletler bu nedenle, tehdit edici dış ve savunma politikalarından kaçınarak dengeleyici koalisyonları kışkırtmaktan kaçınmalıdır." Bu iddia özellikle Soğuk Savaş sonrası Avrupa için geçerlidir, çünkü birçok uzman Batı'nın NATO'yu ve AB'yi genişleterek bu kuralı ihlal ettiğini ve dolayısıyla Rus tepkisini kışkırttığını düşünmektedir (Mearsheimer, 2014; Walt, 2015).

Rusya'nın Kırım ve doğu Ukrayna'daki eylemlerini Batı yayılmacılığına karşı savunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Örneğin Walt (2015), Rusya'nın "Nazi Almanyası veya çağdaş Çin gibi hırslı yükselen bir güç olmadığını; hâlâ sahip olduğu uluslararası etkiye tutunmaya ve daha güçlü devletlerin - özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin - kendisinin büyüyen kırılabilirliklerinden yararlanamaması için sınırlarının yakınında mütevazı bir etki alanını korumaya çalışan, kendini savunmasını sağlamaya çalışan güçtür" olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre, "Ukrayna krizi cesur bir Rus hamlesi veya hatta bir dizi gayri meşru Rus talebiyle başlamadı; Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarıp Batı'nın etki alanına taşımaya çalıştığında başladı" (Walt, 2015). Ayrıca Ukrayna'daki batı yanlısı hükümet Ukrayna'da azınlıkların çoğunlukta olduğu yerel bölge yönetimlerinde kendi dillerini kullanmalarını yasakladı. Rusya doğal olarak Ukrayna'daki Batı destekli Ukrayna Hükümeti tarafından kaldırılan Rus ulusal kültürel, kimlik ve siyasi haklarını savunmak için Bölgedeki Rus halkına destek verdi. Aynı şekilde Andrei Tsygankov'da, Rusya'nın Ukrayna'daki eylemleri iddialı olsa da, bölgedeki Batı eylemlerine ve Ukrayna Hükümeti'nin baskıcı politikalarına karşı koymak için gerekli olduğunu savunuyordu. Rusya, eski Sovyet bölgesinde Rusları ve Rusya'ya yönelenleri koruma yükümlülüğüne göre hareket etti ve Kafkasya'daki değerlerine ve çıkarlarına sadık

olanları unutmadığını göstermeye kararlıydı (Götz, 2015:3). Farklı yazarlar da, Rus eylemlerinin savunmayı amaçladığı Batı'dan gelen farklı tehditlere odaklandı. Birincisi, NATO'nun Rusya'nın hayati öneme sahip olduğu düşünülen bölgelere yayılma tehdidi olan Ukrayna'nın "blok dışı" konumdan Batı ile uyum durumuna geçebileceği görüşüdür. Bir başka endişe de, Ukrayna ticaretini AB'ye yönlendirmenin Rusya ekonomisine zarar vermesidir. Treisman tarafından vurgulanan daha dar bir savunma hedefi, Rusya'nın, bazılarının Karadeniz'i kontrol etmede özellikle önemli gördüğü Sivastopol'daki deniz üssüne erişimini kaybetmemesini sağlamaktı (Treisman, 2018:2)

2.3. İnşacılık Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Rus dış politikasına son 15 yılda inşacılık teorisi üzerinden bakılacak olursa, Rus ulusal kimliğine ilişkin baskın söylemler 2008 Rus-Gürcü savaşı öncesinden, Kırım'ın ilhakına ve 2022 yılında Ukrayna'ya askeri müdahale yapılan yılına kadar düşünülebilmektedir ve yaşanan bu süreç, doğal hale geldiği bu noktaya evrildi. Rusya, Sovyetler Birliği'ndeki gibi yeniden bir kimlik inşası kurarken, son 10 yılda Rusya, Batı ile özdeşleşmeden kopan ve giderek İmparatorluk Rusya'sıyla özdeşleşen, daha sert bir tutumlu Rusya haline geldiğini anladı. Bu tarihsel yörünge için de, Batılı politikalar yol boyunca Rusya'nın kimliğini yeniden inşa etmede önemli bir rol oynadı. Gürcistan'da ABD ve NATO desteğini alan Gürcü hükümeti, Rus nüfusuna ve kimliğine yönelik ciddi sert tutumlar aldı. Gürcistan'da uygulanan bu sert politikalardan dolayı azınlıkların korunma içgüdüğü üzerine ciddi bir Rus nüfusu altına girme isteği doğmuştu. Ukrayna'nın da Rus ulusal kimliğini oluşturmadaki rolü buna göre değişti, öyle ki Ukrayna'daki Yanukoviç hükümetine karşı kitlesel gösteriler başladığında, Viktor Yuşçenko, Arseniy Yatsenyuk ve Petro Proşenko gibi dönemin muhalifleri Batı desteği ile Ukrayna'da Rus karşıtlığı yükselmekteydi. Batı yanlısı Ukrayna Hükümeti'nin devlet kurumlarındaki Rus asıllı devlet adamlarını tasfiyesini başlaması ve Ukrayna'da azınlıkların çoğunlukla olduğu yerel bölge yönetimlerinde kendi dillerini kullanmalarını yasaklaması bölgede çatışmaların fitilini ateşledi. Ukrayna Hükümeti'nin bu Rus karşıtlığı karşısında doğal olarak, Ukrayna'da Rus bölgelerinde Rus kimlik ve siyasi bilinci yükselmektedir. Nitekim burada Rusya'nın da yeniden Rus kimliği yükseltme inşasının da önemli katkıları vardır. Ukrayna'daki Batı destekli Ukrayna Hükümeti tarafından kaldırılan Rus ulusal kültürel, kimlik ve siyasi haklarını savunmak için Rus devlet bürokratları, siyasetçileri ve halkı bu ırkçılık derecesine varan Rus karşıtlığı neticesinde yapılan Batı yanlısı devrim sonrasında, kendi bulundukları yerel bölgelerinde idari kontrollerini ele almışlardır

3. 2008 GÜRCİSTAN-RUSYA SAVAŞI

2008 yılına gelindiğinde Gürcistan, Güney Osetya'daki ayrılıkçıların saldırılarına karşı, bölgenin başkenti Tskhinvali'deki sivil alanlara saldırı başlatarak, bölgeyi zorla geri almak için askeri hareket başlattı. 8 Ağustos 2008'de dünya liderleri Olimpiyat Oyunlarının açılış törenini izlemek için Pekin'de toplanırken, Rus tankları sınırı geçerek Gürcistan'a girdi. Rus Barış Kuvvetleri, 1992-1993 Gürcistan - Abhazya Savaşı sonrasında, Gürcistan'ın rızasıyla konuşlandırılmış barış koruyucuları olarak hem Abhazya hem de Güney Osetya bölgelerinde yerleşmişlerdi. Güney Osetya'ya yapılan Gürcü saldırısı sırasında Rus Barış Kuvvetleri askerleri öldürülmüştür (King, 2008: 7). Akabinde, Moskova yıldırım hızıyla Gürcistan'a müdahale etti. Beş gün süren Gürcistan – Rusya Savaşı'nda, yüzlerce insanı öldü ve binlerce insan mülteci konumuna düştü. Rusya ile ABD arasındaki ilişkileri Soğuk Savaş'ın karanlık günlerinden bu yana en düşük noktasına getirdi.

Rusya'nın Güney Osetya'daki askeri çalışmalarının başlangıcındaki söylemi ve eylemleri, devlet politikasının çerçevesini oluştururken uluslararası hukuka açıkça bir dikkat çekmektedir. Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne yaptığı açıklamalarda olayların meydana geliş versiyonunu sunmuş ve 11 Ağustos 2008'de Güvenlik Konseyi'ne yaptığı yazılı bir bildirimde, ülkelerin meşru müdafaa için güç kullanmalarına izin veren BM Sözleşmesi'nin 51. maddesine atıfta bulunmuştur (United Nations, 2008). Rus lideri, Ağustos savaşı sırasında eylemleri için altı kez açıklamada bulundu ve hedef sundu. Bu açıklamalar, Rus medyasının yanı sıra Amerikan haber kuruluşlarında yer alan Vladimir Putin'in CNN'deki röportajında su yüzüne çıktı. Bu altı açıklama; Rus Barış Gücü askerleri ve vatandaşları için meşru müdafaa hakkı, Güney Osetyalılar için insani kaygılar, ABD'nin Gürcistan'ı Gürcü eylemini kontrol ederek imparatorluğunu Rus nüfus alanına genişletmek için kullanması, Güney Osetya'nın Rus askeri desteği talebi, Mihail Saakaşvili'yi saldırgan, işgalci davranışı nedeniyle suçlu olmasından dolayı cezalandırma gereği ve Rusya'nın bölgesel bir güç ve Kafkasya'da istikrarın garantörü olması üzerine yapıldı (Chance, 2008)

Rusya'nın Gürcistan'da güç kullanması, ardından Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıması ve oradaki Rus askeri üslerini konuşlandırması, Rusya'yı Karadeniz güvenlik gündeminde daha da önemli güçlü bir devlet haline getirdi. Öte yandan, bölgesel bir güvenlik paradigması geliştirmeye yönelik ABD, NATO gibi bölge dışı aktörlerin yapmaya çalıştığı çok katmanlı bir yaklaşımın istikrarı garanti etmediğini ve bölgesel çatışmaları önlemeye veya sınırlamaya yardımcı olmadığını göstermiştir. Belki de en önemlisi, savaşın, hem Türkiye gibi taraf olmayan, bölge devletleri hem de NATO, AB gibi kurumsal aktörler dahil olmak üzere Karadeniz bölgesindeki bölgesel güvenlik aktörlerinin rolünün yeniden tanımlanmasında önemli bir doğrudan etkisi oldu. Bir diğer yandan, çatışma çözme süreçleri BM (Abhazya) ve AGİT (Güney Osetya) yetki alanlarına dahil edilmiştir (EU Commission, 2007). Ancak, bu mega-bölgesel projelerin hiçbirisi kapsamlı bir çözüm sağlamada başarılı olmadı, çünkü Rusya, Karadeniz bölgesini NATO ve AB genişleme süreçlerine dahil etme girişimlerine aktif olarak direndi ve fiili olarak çatışma çözme süreçlerinin gerçek ve etkili bir şekilde uluslararasılaştırılmasını engelledi. Rusya bölgede tarihi, siyasi ve nüfus etkisini savunma konumuna geçti.

4. RUSYA'NIN KIRIM'I İLHAKI

Ukrayna'daki Turuncu Devrim'den bu yana, Rusya ve Ukrayna, Ukrayna'nın jeopolitik yönelimi konusunda sürekli bir siyasi çatışma içindedir. AB'nin doğuya doğru genişlemesi ve Batı destekli Ukrayna'daki 2004'teki Turuncu Devrim ile başlayan Rus karşıtlığı bölgede çatışmalara dönüşen sürecin fitilini ateşlemiş oldu. Rusya 1990'lardan bu yana NATO'nun genişlemesine şiddetle karşı çıktı ve son yıllarda stratejik öneme sahip komşularının AB'nin genişleme stratejisi ile bir Batı kalesine dönüşmesine seyirci kalmayacaklarını açıkça gösterdi. Putin, haklı gerekçeler ile "darbe" olarak adlandırdığı Ukrayna'nın demokratik olarak seçilmiş başkanının kanunsuz bir şekilde ve demokratik olmayan Batı destekli sokak hareketleri ile devrilmesi bardağı taşıran son damla oldu (Mearsheimer, 2014:77). Tartışmalı ikili meseleler arasında Kırım ve Karadeniz Filosunun statüsü ve Ukrayna'daki Rusça konuşan nüfusun hakları yer almaktadır. Ukrayna'daki Batı yanlısı hükümet Ukrayna'da azınlıkların çoğunlukla olduğu yerel bölge yönetimlerinde kendi dillerini kullanmalarını yasakladı. Rusya doğal olarak Ukrayna'daki Batı destekli Ukrayna Hükümeti tarafından kaldırılan Rus ulusal kültürel, kimlik ve siyasi haklarını savunmak için Bölgedeki Rus halkına destek verdi. Ukrayna'daki Batı destekli Ukrayna Hükümeti tarafından kaldırılan Rusların dil ve siyasi haklarını savunmak için Rus devlet bürokratları, siyasetçileri ve halkı, kendi bulundukları yerel bölgelerinde idari kontrollerini ele almışlardı. Nitekim Kırım Özerk Bölgesi 'de 16 Mart 2014 'de bir referandum yaparak Ukrayna'dan ayrılma kararı almış ve 17 Mart 2014 de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırım Cumhuriyeti Meclisi yaptığı oylama ile Rusya'ya ilhak olan yani bağlanma karar almıştır. Rusya Federal Meclisi ve Konseyi'nin de Kırım'ın bu bağlanma kararı onaylaması ile Kırım, resmen 21 Mart 2014 Rusya'ya bağlanmıştır.

Bölgede Batı ve Ukrayna'dan provokasyon gelmediği takdirde Rusya'nın barışçıl kalacaktır. Bu argüman, Rus liderlerin çatışma için öne sürdüğü açıklamalarına uymaktadır. Putin'in 2014'te Duma'da Kırım'ın ilhakını haklı çıkaran konuşmasında da iddia ettiği Batı'nın yaptığı haksızlıklar üzerine konuştu: “Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batılı ortaklarımız, pratik politikalarında uluslararası hukuk tarafından yönlendirilmeyi değil, baskıyı ve silahın egemenliğini tercih ediyor. Ukrayna'daki Rus halkının hak ve hürriyetlerinin elinden alındığını görmezden geliyorlar. Batılı güçler, dünyanın kaderine karar verebileceklerine, her zaman haklı olabileceklerine inanmaya başladılar. İstedikleri gibi hareket ediyorlar: orada, burada egemen devletlere karşı siyasi baskı gücünü kullanıyorlar, “Bizimle değilseniz, bize karşısınız” ilkesine dayalı koalisyonlar kuruyorlar”. Ukrayna'nın bu baskılarını meşru göstermek için uluslararası örgütleri gerekli kararları almaya zorluyorlar ve herhangi bir nedenle bu işe yaramazsa, BM Güvenlik Konseyi'ni ve genel olarak BM'yi görmezden geliyorlar ”(Putin 2014).

Ayrıca Putin “Bugün Kırım Yarımadası'nın toplam nüfusunun, yaklaşık 1,5 milyonu Rus olmak üzere 2,2 milyon Rusçayı ana dilleri olarak kabul eden Ukrayna vatandaşı vardır. Burada yaşayan insanların anadilinin Ukrayna Hükümeti tarafından yasaklaması bölgede krize sebep olmaktadır. Biz Kırım'da yaşayan tüm etnik gruplardan insanlara büyük saygı duyuyoruz. Burası onların ortak vatani, anavatanları ve Kırım'ın üç eşit ulusal dile sahip olması en doğru olur. Yerel nüfusun Rusça, Ukraynaca ve Tatarca dillerinin kullanılmasını desteklediğini biliyoruz” açıklamasında bulundu (Putin, 2014).

Rusya Silahlı Kuvvetleri Kırım'a hiç girmede; zaten Sivastopol'daki askeri varlığını uluslararası bir anlaşma

uyarınca oradaydı. Rusya, hiç bir zamanda Kırım'da 25.000 olan Silahlı Kuvvetlerini personel sayısını aşmadı (Putin, 2014). Hükümeti protesto eden vatandaşlar, yaşanan olaylar neticesinde siyasi ve askeri baskıyla tehdit edildi. Doğal olarak, burada ilk sırada olan Rusça konuşan Kırım'a oldu. Yaşanan siyasi ve sokak olayları neticesinde hükümetin insan haklarına aykırı, şiddet içeren müdahalelerinden bıkan ve bu durumun daha da artmasından korkan Kırım ve Sivastopol yetkilileri; Kiev, Donetsk, Kharkov ve diğer azınlıkların yoğun yaşadığı Ukrayna şehirlerinde meydana gelen ve halen devam eden olayları önlemek için haklarını ve hayatlarını savunmak için Rusya'ya başvurdu.

SONUÇ

2008 Gürcistan ile başlayan, 2014 yılında Kırım'ın İlhakı ile devam bu süreç neticesinde, Rusya Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu uluslararası sistemin dışına çıkmış oldu ve ABD egemenliğindeki sisteme açıkça meydan okuyarak, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel güç kullanımı üzerindeki tekeli kırdı. Kırım'ın İlhakı ile birlikte Batı Dünyası ile Rusya arasında devam eden çeyrek asırlık işbirliği fiilen sona erdi ve aralarında yoğun bir askeri ve ekonomik bir kriz dönemi başladı.

Rus yönetimi, NATO, BM Güvenlik Konseyi veya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi çok taraflı kurumların, ABD'nin ve onun başlıca Avrupalı müttefiklerinin aleni çıkarlarını desteklemek için gizli cepheler olduğuna inanmaktadırlar. Bu güvensizlik, Rus liderlerin genel olarak küresel siyasete bakışı hakkında önemli bir şeyi ortaya koyuyor. Rusların 2008 Gürcistan Savaşı sırasındaki askeri çabalarına ilişkin argümanların büyük kısmı öz savunmaya odaklıydı. Güney Osetya'da şiddetin patlak vermesi üzerine Rusya, Güney Osetya'da bulunan Rus Barış Gücü askerlerinin ve Rus pasaportu taşıyan Güney Osetyalı'ların hayatlarını savunma hakkını talep ederek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne karşı tavır aldı. 2008'deki çatışmalarda iki barış gücü askerinin ölümü ve diğerlerinin yaralanmasına atıfta bulunan Rusya'nın Birleşmiş Milletler Büyükelçisi, Rusya'nın amacının, bölgedeki Rus Barış Gücü birliğini ve Rusya Federasyonu vatandaşlarını savunmak ve onlara karşı gelecekteki silahlı saldırıları önlemek olduğunu ifade etti (Independent International Fact-Finding Mission, 2009:269). Gürcistan ve Ukrayna'daki eylemlerinde görüldüğü gibi, Rusya'nın başlıca dış politika öncelikleri, Post Sovyet coğrafyasında NATO'nun daha fazla ilerlemesini kontrol edip ulusal bütünlüğünü korumak ve bu bölgelerdeki yaşayan Rus etnisitesi üzerinden doğan haklarını savunmaktır.

Rus askerinin Gürcistan hareketine ilişkin bu açıklamaların birçoğu, yani Rus barış gücü askerleri ve vatandaşları için meşru müdafaa iddiası, Güney Osetya'nın Rus korumasına (toplu savunma) davetine atıfta bulunulması (toplu savunma) ve insani talepler gibi uluslararası normlarla örtüşmektedir. Batı'nın desteğini alan Gürcistan'ın, bölgedeki özerk unsurlara yaptığı baskının artması sonucunda, Rusya'nın bölgede kendi etnik unsurlarını koruma arzusuyla ve bölgedeki barışın bozulmaması için yaptığı askeri müdahale, savunma niyetli olup saldırgan bir yaklaşımı barındırmamaktadır.

Salırgan veya savunmacı gerçekçilik açısından bu, Rusya'nın davranışı için yeterli bir açıklama sağlamaktadır (başka seçeneği yoktu), fakat Batı'nın davranışı için hiçbir açıklama yapmaz. Batı Dünyası, Soğuk Savaş'tan sonra Rusya ile ilişkisine yönelik açıkça yaklaşımı, olumlu görünen bir güvenlik ortamına rağmen Batı'nın neden Rusya'nın tehdit olarak gördüğü politikaları yürürlüğe koyduğunu açıklamak için batı kurumlarındaki dinamiklere bakılması gerekmektedir. Bu Batı Dünyası'nın içsel özelliklerine bağlı olan "tehdit algısı" hissetmesidir. Fakat bu tehdit algısı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ki Rusya'nın fiziki eylemlerinden değil Rusya'nın siyasi etki gücünden ve Batı Dünyası'nın içsel özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Kırım'ın ilhakına rağmen, Rusya'nın diğer eski Sovyet cumhuriyetlerini fethetmek gibi bir arzuya girmesi pek olası görünmemektedir. Sorunun temelinde, Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarıp Batı'ya entegre etmeye yönelik daha büyük bir stratejinin ana unsuru olan NATO'nun genişlemesi yatmaktadır (Mearsheimer, 2014:77). Ukrayna'nın Avusturya'nın Soğuk Savaş sırasındaki pozisyonuna benzer şekilde NATO ve Rusya arasında tarafsız bir tampon olması gerekmektedir ve ABD ve müttefikleri, NATO'nun hem Gürcistan'a hem de Ukrayna'ya genişlemesini alenen dışlaması gerekmektedir. Rusya'nın mevcut statükodan memnun olmayan, ancak statükonun nispeten sınırlı şekillerde değiştirilmesi durumunda kabul etmesi muhtemel olan sınırlı amaçları olan revizyonist bir güçtür. Rusya Ukrayna'ya karşı askeri bir üstünlüğü vardır. Fakat, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı tüm ordularıyla beraber yıkıcı bir müdahale etmemesi, askeri operasyonlarının sadece süreli ve küçük birlikler ile yapması, amaçlarının temelde sınırlı olduğunu göstermektedir. Rusya, Donbass bölgesindeki Ukrayna karşıtı olanları şuan

desteklediğinden çok daha fazla olarak askeri olarak destekleyebilirdi. Fakat temel amacı ulusal sınırlarını genişletmek değil sadece bölgede yaşayan yerel halkın haklarını korumak, yaşanabilecek bir felaketleri önlemek, Ukrayna tarafından bölgeye yapılan operasyonları durdurmak için bölgeye sınırlı bir kuvvet ile destek vererek, sınırlı bir alanda kalmaktadır. Rusya'nın hedefleri sınırlı olduğu için yeni bir anlaşma mümkün olabilme imkanı vardır.

DEĞERLENDİRME

2008 yılından başlayan bu süreçte, 2022 yılına gelindiğinde Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi ile Moskova, Batı dünyasına hala meydan okumaya devam etmektedir. Ukrayna'ya yapılan askeri müdahale ile birlikte, bu kriz siyasi alandan askeri çatışma alanına taşındı ve Batı ile kriz daha da derinleşti. Batı dünyası, Moskova'nın Ukrayna'daki askeri eylemlerine karşı Rusya'ya, sadece askeri ve ekonomik yaptırımlar uygulama kararı aldı. Batı yaptırımları neticesinde ciddi bir ekonomik krize girdi. Fakat bu yaptırımlar karşısında Rusya, Avrupa'ya karşı enerji kartını kullanmaktadır. Ayrıca Batı Dünyası'nın kendisine karşı herhangi bir askeri müdahalesine karşı Avrupa'yı füzeler ile vurmak ile tehdit etti. Bu kriz durumu, birkaç yıl daha süreceği ve sonucu Rusya'nın geleceğini büyük ölçüde belirleyecektir. Bu krizin uluslararası sistem üzerinde de ciddi ve kalıcı etkileri de olacaktır.

Moskova'nın bu askeri çatışma güdümündeki dış politikasının sebebi, ABD ve ABD müttefikleri tarafından kendisine uygulanan baskıya ve NATO'nun genişlemesine dayanmaktadır. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya kabul edilmesinin Rusya için "direk bir tehdit" oluşturduğu anlaşılmaktadır ve bu durum Rusya tarafından da kabul edilmektedir. Rusya, Post Sovyet coğrafyası üzerinde kendi Rus etnisitesinin haklarını korumanın, NATO'nun bu alanlar üzerinde genişlemesini engellemenin, kendisine yapılan siyasi izolasyonu azaltmanın ve Batı'nın yaptırımlarına karşı ekonomisini korumanın yollarını aramaktadır. İleriye dönük bakıldığında, Kremlin mevcut dış politika rotasında kararlı olduğu görülmektedir.

Önümüzdeki beş yıl içinde Rusya'nın ABD ve Avrupa ile ilişkileri rekabetçi ve gergin olacağı öngörülmektedir. Rusya, sebepsiz yere NATO topraklarını işgal etmeyecek, ancak Kuzey Kutbu'ndan Baltık'a ve Karadeniz'e kadar yeni cephe hattında ve başka yerlerde meydana gelen olaylar, zaman zaman Rusya ile ABD ve müttefikleri arasındaki barışı tehlikeye atabilir. Düşmanlarına karşı kendini Post Sovyet coğrafyadaki Rus etnisitesinin haklarını ve güvenliğini korumak ve savunmak üzerinden hareket eden Rusya, bir dizi dengeleyiciye başvurmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Bunlar, nükleer caydırıcılığa artan güvenden Moskova'nın lehine yerel dengelerin yaratılmasına kadar uzanabileceği ön görülmektedir. Ayrıca Karadeniz'de Rusya'ya karşı - hatta Rusya olmadan - hiçbir bölgesel güvenliğin mümkün olmadığını, Rusya'ya karşı böyle bir sistemin oluşturulmasını destekleyebilecek hiçbir siyasi irade veya daha geniş küresel bir konsensüs olmadığını açıkça göstermiştir.

KAYNAKÇA

Al, A. ve Aypek Ayvacı, F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı:26, Ss.221-251. Yayın Tarihi: 30.10.2017 <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrj.356960>

Alptekin, G. (2021). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Ve Savaş Sonrası Büyük Ve Bölgesel Güçlerin Tepki Ve Politikaları. Rusya Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, Ss.110-130. Yayın Tarihi: 31.12.2021 <http://dx.doi.org/10.48068/rusad.1030621>

Antonenko, O. (2009). Towards a comprehensive regional security framework in the Black Sea region after the Russia-Georgia war, In Book: Southeast European and Black Sea Studies, Vol.9, No.3, Pp. 259-269, DOI: <https://doi.org/10.1080/14683850902934275>

Aras, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar. Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Sayı 53, Ss.29-50. Yayın Tarihi: 20.03.2017 <https://www.researchgate.net/publication/315443269>

Chance, M. (2008). Transcript: CNN interview with Vladimir Putin. 28 August 2008. Accessed: 12/05/2022, <https://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/08/29/putin.transcript/>.

Christoph, H.S. and Julie, A.G. (2010). The Battles after the Battle: International Law and the Russia-Georgia Conflict, In book: Conflict in the Caucasus, (Pp.153 – 176). London: Palgrave Macmillan.

Council Of The Europea Union. (2008a) Extraordinary Europea Coucıl. Brussels, 1 September 2008 Accessed: 22.05.2022,

https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf?year=2008&month=12.

Council Of The Europea Union. (2008b) Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, welcomes the appointment of Hansjörg as Head of the EU Monitoring Mission in Georgia. Brussels, 17 September 2008 Accessed:22.05.2022,

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/esdp/102810.pdf?year=2008&month=12.

Ericson, R. And Zeager, L. (2015). Ukraine Crisis 2014: A Study of Russian-Western Strategic Interaction. Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 21(2), 153-190. <https://doi.org/10.1515/peps-2015-0006>

Erkan, S. (2015). Güney Osetya Sorunu Ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı 13, Ss.71-92. Yayın Tarihi: Fall/2015. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8846>

Erkan, S. (2016). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Ve Uluslararası Toplum. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı 17, Ss.41-64. Yayın Tarihi: 06.04.2016. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202120>

Forsberg T. and Pursiainen C. (2017) The Psychological Dimension of Russian Foreign Policy: Putin and the Annexation of Crimea, In book: Global Society, Vol.31, No.2, Pp.227-255, DOI: <https://doi.org/10.1080/13600826.2016.1274963>.

Gilpin, R. (1981) War and Change in World Politics. New York: Cambridge University Press.

Götz, E. (2015). It's geopolitics, stupid: explaining Russia's Ukraine policy. Global Affairs, 1(1), 3–10. <https://doi.org/10.1080/23340460.2015.960184>

Gromyko, A. (2018). 'Mimicking' the West? Russia's legitimization discourse from Georgia war to the annexation of Crimea. Europe Social And Political Research Journal, Institute Of Europe Russian Academy Of Science. Vol. 82, No. 3, Pp. 133–143. Published Online: 2018-06-01, Crossref DOI link: <http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2018/03-2018.pdf>.

Hopf, T. (2016). Crimea is ours': A discursive history. Part of International Relations, SAGE. Vol.30, No.2, Pp. 227–255. Published Online: 2016-06-24, Crossref DOI link: <https://doi.org/10.1177/0047117816645646>.

Independent International Fact-Finding Mission, (2009). The Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Accessed: 08/05/2022, http://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cfm.

King, C. (2008). The Five-Day War: Managing Moscow After the Georgia Crisis. Council on Foreign Relations, Vol.87, No.6, Pp. 02–11. Published Online: November/December 2008, Crossref DOI link: <https://www.jstor.org/stable/20699368>.

Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. Foreign Affairs, 93(5), 77–89. Accessed; 24.05.2022, <http://www.jstor.org/stable/24483306>.

Mearsheimer, J.J. (2001) The Tragedy of Great Power Politics. New York: W. W. Norton.

Merry, E. (2015). Chapter 1. The Origins of Russia's War in Ukraine: The Clash of Russian and European "Civilizational Choices" for Ukraine. In Roots of Russia's War in Ukraine. Columbia University Press. Pp.27-50. <https://doi.org/10.7312/wood70453-004>

Meydan, V. (2017). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, Ss.417-429. Yayın Tarihi: 02.12.2017. <http://dergipark.gov.tr/bseusbed>.

Pearce C.J and Yuchshenko A. (2018) Defending Russia, Securitising The Future: How The Past Shaped Russia's Political Discourse Regarding Crimea, EUROPOLITY, Vol.12, No.1, Pp.85-106, DOI: http://europolity.eu/wp-content/uploads/2018/06/VOL-12-NO1_Pearce_Europolity_12_1_2018.pdf.

- Rodgers, J. And Lanoszka, A. (2021). Russia's rising military and communication power: From Chechnya to Crimea. Part of Media, War and Conflict, SAGE. Vol.30, No.2, Pp. 01–18. Published Online: 2021-08-04, Crossref DOI link: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/17506352211027084>.
- Putin, V. (2014). "Address by President of the Russian Federation," March 18, 2014. Accessed; 26.05.2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," World Politics. 51(1), 144–172. Accessed; 01.06.2022, <http://www.jstor.org/stable/25054068>
- Rotaru, V. (2019). 'Mimicking' the West? Russia's legitimization discourse from Georgia war to the annexation of Crimea. Communist and Post-Communist Studies, Vol. 52, No. 4, Pp. 311–21. Accessed; 02.06.2022, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2019.10.001>.
- Schweller, R. (1996). Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma? Security Studies, Volume 5, Issue 3, Pp. 90-121. Accessed; 27.05.2022, https://www.researchgate.net/publication/233376831_Neorealism's_status-quo_bias_What_security_dilemma.
- Treisman, D. (2016). Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin. Foreign Affairs, 95(3), 47–54. <http://www.jstor.org/stable/43946857>
- Treisman, D. (2018). Introduction: Rethinking Putin's Political Order. In D. TREISMAN (Ed.), The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia (pp. 1–28). Brookings Institution Press. Accessed; 25.05.2022, <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt1zkjzsh.4>
- Tsygankov, A. (2015) 'Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy', Post-Soviet Affairs, Volume 31 (4). Accessed; 23.05.2022, https://essaydocs.org/vladimir-putins-last-stand-the-sources-of-russias-ukraine-poli.html#1_Introduction
- United Nations (2008). Letter dated 11 August 2008 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council. UN Security Council Report, 11 August 2008. Accessed: 11/05/2022, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20S%202008%20545.pdf>
- Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. International Security, 9(4), 3–43. <https://doi.org/10.2307/2538540>
- Walt, S. M. (2015). "Why Arming Kiev Is a Really, Really Bad Idea." Foreign Policy.com, February 9, 2015. Accessed; 27.05.2022, <https://foreignpolicy.com/2015/02/09/how-not-to-save-ukraine-arming-kiev-is-a-bad-idea/>.
- Yapıcı, U. (2008). Gürcistan Savaşı: Öncesi Ve Sonrası. Ankara SBF Dergisi, Sayı. 3, Ss.185-190. Yayın:01.03.2008. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3079/44739>
- Yüksel, S. (2019). Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1783. Asya araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Ss.217-226. Yayın Tarihi: 30.12.2019. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/51378/549603>
- Власов, А. А. И Брега, А. В. (2018). Интеграция Крыма в состав России: «цена» вопроса, Вестник МГИМО-Университета. Выпуск: 1, Нет:58, Стр.26-41. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2018-1-58-26-41>.
- Михеева, И. В., Логинова, А. С. И Скиперских, А. В. (2017). Интеграция Крыма в состав России: «цена» вопроса. В книга: Сравнительная политика, Выпуск: 8, Нет:4, Стр.83-94. <https://doi.org/10.18611/2221-3279-2017-8-4-83-94>.

Türkistan Tarihinde Efsanevi Bir Siyasi Kadın Lider: Kurmancan Datka

A Legendary Political Female Leader In The History Of Turkistan: Kurmancan Datka

Cebrail NERGİZ

Dr, Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi

cebrail.nergiz@manas.edu.kg

<https://orcid.org/0000-0001-8217-153X>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 29.10.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 03.12.2022

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Türkistan,
Kurmancan
Datka,
Kırgızlar,
Kadın komutan.

ÖZET

Eski çağlardan itibaren Türk devletlerinde kadın, hep önemli konumda yer almıştır. Bilgisi ve zekâsıyla devlet yönetiminde ve iktidarda oldukça önemli bir güce sahip olmuştur. Türk devletlerinde böylesine önemli kadın şahsiyetler her zaman ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de adından bahsedeceğimiz, XIX. yüzyılda Alay bölgesinin kraliçesi, Türkistan coğrafyasında yetişmiş en cesur kadın kahramanlardan olan Kurmancan Datka'dır. Kendisi 1811 yılında Kırgızistan'ın güneyinde yer alan ve Kırgızistan'ın ikinci büyük şehri olan Oş'ta dünyaya gelmiştir. Ailesi çiftçilikle uğraşmış ve kızlarını Kırgız gelenek ve göreneklerine göre yetiştirmiştir. Ailesinden aldığı terbiye ve eğitimle birlikte Kurmancan Datka'nın liderlik vasfı ön plana çıkmış ve bu özelliğiyle de yaşadığı dönemde toplumun büyük sevgisini kazanmıştır. Ömrünü Kırgızların hayata tutunmasını sağlamak için adanmış, cesur ve zeki Türk kadının temsilidir. Sadece kendi ailesi için değil bütün Kırgız halkının koruyucusu olmuş, Kırgız halkına önderlik etmiş ve Datka (General) olarak tarihe adını altın harflerle yazdırmıştır. Hayatının sonuna kadar Kırgız halkının özgürlüğü için Ruslara karşı mücadele vermiş ve Kırgızistan'ın bağımsızlığı için hayatını feda etmiştir.

Bu çalışmada XIX. yüzyılda Türkistan tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Türk tarihinin bilinen ilk kadın komutanı olarak anılan Kırgızların Alay kraliçesi Kurmancan Datka'nın hayatı, siyasi kişiliği ve liderliği üzerinde durulacaktır. Ayrıca Türkistan tarihinde nasıl bir iz bıraktığından, Türk tarihinde ilk kadın komutan olarak Datka (general) rütbesiyle ödüllendirilmesinden ve adını tarihe altın harflerle yazdırmış olmasından, yaşadığı dönemde eşi Alimbek Datka'dan kalan yönetimi ele alarak Ruslara karşı mücadelesinden bahsedilecektir.

ABSTRACT

Keywords:

Turkestan,
Kurmancan Datka,
Kyrgyz,
Female commander.

From the earliest times, ladies have continually been in vital positions in Turkish states. Together with her data and intelligence, women had a really vital power within the state administration and power. Such vital feminine figures have continually appeared in Turkish states. One amongst them is that the XIX. The queen of the Alay region within the nineteenth century is Kurmancan Datka, one amongst the bravest heroines of the Turkestan earth science. She was born in 1811 in Osh, the second-largest town of Kirgiz, set within the south of Kirgiz. Her family was engaged in farming and her oldsters raised their daughters per Kyrgyz traditions and customs. Beside the upbringing and education she received from her family, Kurmancan Datka's leadership quality came to the fore, and she gained the love of the society throughout her life. She is that the illustration of a brave and intelligent Turkish lady who devoted her life to serving to the Kyrgyz individuals hold on to life. She not solely became the preserver of her family, however additionally of all the Kyrgyz individuals, she additionally led the Kyrgyz individuals and wrote her name in history as Datka (General). Till the tip of her life, he engaged in relentless struggles with the Russians for the liberty of the Kyrgyz individuals and sacrificed her life for the independence of Kirgiz.

In this study, XIX. The life, political temperament and leadership of the Kyrgyz Regiment Queen Kurmancan Datka, who has a vital place within the history of Turkestan within the nineteenth century and famous is understood|is thought because the initial known feminine commander in Turkish history, are emphasised. Additionally, it'll be mentioned however she left a mark within the history of Turkestan, the very fact that she was awarded with the rank of Datka (general) because the initial feminine commander in Turkish history, which she had her name written in gold letters in history, and her relentless struggle against the Russians by taking on the administration that was vacated by her husband, Alimbek Datka.

1. GİRİŞ

Tarihin belirli dönemlerinde her toplumda olduğu gibi Kırgızlarda da önemli şahsiyetler, liderler, kahramanlar ortaya çıkmıştır. Kurmancan Datka, Türkistan tarihinde adından sıkça bahsedilen, toplum tarafından kabul edilen, bilgeliğiyle ön plana çıkan ünlü şahsiyetlerden biridir. Yaşadığı dönemde hem siyasi, hem askeri, hem de sosyal yönden güçlü bir kadın figürüne sahip olmuştur. Kurmancan Datka, Türkistan tarihinde ilk kadın lider olarak general unvanını alan “Alay Hanıçası” olarak da bilinir. Kırgız tarihinin tek kadın generalini tanımak için doğup büyüdüğü ve generalliğe kadar yükseldiği Türkistan dönemi siyasi tarihinin ve kaynaklarının çok iyi incelenip araştırılması gerekmektedir.

Türkistan tarihinde önemli bir yere sahip olan Hokand Hanlığının siyasi tarihi hakkında kısaca bilgi verecek olursak Hokand Hanlığı XVIII. Yüzyılın başlarında Buhara Emirliğinden ayrılarak güneyde Fergana Vadisinin bulunduğu bölgede bağımsız bir hanlık olarak kurulmuştur (Saray, 2004: s. 41). Hanlığın kurucusu Özbek Şahruh Bey idi. Hanlığın nüfusu Özbek, Kırgız, Kıpçak ve Taciklerden oluşmaktaydı (Borubaşov, 2015, 358).

Rusların Orta Asya’yı işgal girişimine başladığı dönemler 16 yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Bu tarihler, 1552 yılında Kazan’ın işgal edilmesiyle başlamıştır. Daha sonra ise sırasıyla, 1556 yılında Astrahan’ın, 1716 yılında Omsk’un, 1830 yılında Akmola’nın, 1854 yılında Alma-Ata’nın, 1850-1876 yılları arasında Buhara Hanlığının, 1877-1886 yılları arasında da Hive hanlığını işgal edildiği yıllar olarak tarihin sayfalarında yer almıştır (Yedi kıta, 2010: Sayı 20). Yine aynı yıllar arasında Rus imparatorluğu (1877-1886) Hokand Hanlığını işgal ederek tarihe işgalci güç olarak geçmiştir. Rusların Türkistan coğrafyasını işgale girişimindeki en önemli olay ise Türkistan Hanlıkların kendi aralarındaki siyasi mücadelelerinin bir sonucudur. Hanlıklar arasındaki siyasi istikrarsızlık Rusların bölgeyi işgale girişimindeki en önemli fırsatlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Rus güçleri hızla bölgeyi işgal etme planlarını devreye sokmuşlardır. Daha sonrasında da bölge adım adım Rusların himayesine geçmeye başlamışlardır (Yedi kıta, 2010: Sayı 20).

Çarlık rejimi döneminde başlayıp, Sovyet Birliği döneminde devam eden Rus işgalleri, Türkistan coğrafyasında aktif siyasetle uğraşan ve baskıcı rejimi eleştiren Türk topluluklarının kanat önderlerine ve liderlerine, karşı siyasi ve ideolojik baskılar ön plana çıkmıştır. Bir bakıma farklı dönemlerde üst düzey yönetimde yer alan önemli şahsiyetler, baskıcı rejim tarafından rejim karşıtlığından dolayı ya yargılanıp idam edilmiştir, ya sürgüne gönderilip ideolojinin kurban olmuşlardır. Siyaset ve gerçekler sürekli olarak engellenip, kapatılmaya çalışılmıştır. Sonuçta devletin ileri gelen üst düzey yöneticileri bir şekilde rejim baskısına boyun eğdirilmiştir (Ömürzakova, 2002:124).

Çarlık rejimi tarafından totaliter bir yönetimin hegemonyasına giren Türkistan coğrafyasındaki hanlıklar kendi halklarının bağımsızlığı için çetin mücadelelerde bulunmuşlardır. Bu zaman zarfında toplumun içinden çıkmış ve siyasi açıdan değerli şahsiyetler ön plana çıkmıştır. Bu şahsiyetler, baskıcı rejime rağmen mücadelelerinden asla vazgeçmemişlerdir. Rejime karşı toplu şekilde halkı bilinçlendirerek rejime karşı harekete geçmişlerdir. Bu hareketler bağımsızlık yolunda amansız mücadelelerle geçmiştir (Ömürzakova, 2002:124). İşte bunlardan biri de Çarlık Rusya’ya karşı başkaldıran Hokand Hanlığının kahramanı Alay Hanıçası Kurmancan Datka’dır.

Hokand Hanlığı döneminde Kurmancan Datka ismi ilk olarak Orta Asya’da, Çin’de ve İran’da duyulmuştur. Daha sonra eşi Alimbek Datka’nın öldürülmesiyle Hokand Hanlığının başına geçmiş ve otoriteyi sağlamasıyla tüm Türkistan coğrafyasında adından bahsedilmiştir (Ömürzakova, 2002: 126).

Hokand Hanlığı, Kırgızlarla olan siyasi ilişkilerini sağlam tutabilmek adına Kırgızların ileri gelen soylu aileleriyle akrabalık bağlarını geliştirmişlerdir. Bununla birlikte Âlim Han’ın akrabalarından olan Kırgız Momunbek ve Iriskulbek, Hokand Hanlığının komuta kademesinde önemli noktalara tayin edilmiştir. Hanlık tarafından iktidara getirilenler ile aktif görevde bulunanlara binbaşı, amir, atalık, naiblik, inaklık ve Datka* unvanlar verilmiştir (Yedi kıta, 2010: Sayı 20).

* Datka: Buhara ve Hive Hanlıklarındaki makam derecesi. Datka, gelen şikâyetleri Hana bildiren ve şikâyet sahiplerine yazılı ya da ağızdan cevap veren kişidir. Fars dilinde ‘adaleti seven, adaleti isteyen, adaletli’ anlamına gelmektedir. Hokand Hanlığındaki büyük beylerin üstlerine verilen askeri unvan. Bu unvanı alanlar Hokand Hanlığının siyasetini belli bir derecede yürütmeye yetkililerdi.

Şekil 1. Kurmancan Datka yönetiminde yer alan kurmaylarıyla toplu fotoğraf çekilirken (<https://tyup.net/page/kurmanzhan-datka>).

1860 yılından itibaren Hokand Hanlığının bir kısım topraklarını Rus İmparatorluğu almaya başlamıştır (Niyaz, 1993: 18-65). Hokand Hanlığı 1860 yılında Narın, Ketmen Töbö ve Çuy bölgesinden topladığı yaklaşık 12 bin askerle birlikte Rus birliklerine karşı savaşmıştır. Bu savaşta Şabdan Cantayev ve askerleri Ruslara karşı mücadele etmiştir (Ömürbekov, 2002: 619-620). Rus İmparatorluğuyla yapılan savaş sonucunda Hokand Hanlığı topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Bunun yanında askeri yönden oldukça fazla asker kaybı yaşamıştır. Alınan mağlubiyet neticesinde Ruslarla barış antlaşması yapmak zorunda kalmıştır (Ömürbekov, 2002: 619-620).

2. KURMANCAN DATKA’NIN HAYATI

Halkının özgürlüğü adına Ruslarla siyasi ve askeri açıdan oldukça başarılı mücadeleler gösteren Kurmancan Datka 1811 yılında günümüz Kırgızistan’ın güneyinde yer alan Oş bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mamıtbay kızına Kurman Ayt (Kurban bayramı), ayında doğduğu için Kurmancan adını vermiştir (Ömürzakova, 2002: 125) Kırgızlarda o dönemlerde özellikle Ramazan ve Kurban bayramlarında dünyaya gelen çocukların daha sağlıklı olduğuna ve uzun bir hayat süreceğine inanılmıştır. Bundan dolayı da babası kızının kurban bayramında dünyaya gelmiş olmasından dolayı kızına bu ismi vermiştir. Ailesi Kurmancan’ı Kırgız örf-adet ve geleneklerine göre yetiştirmiştir. Ayrıca din âlimlerinden özel dersler almasında ve ilmi yönden gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Kurmancan, akıllı, zeki, fikrini açıkça ifade edebilen, dikkatli konuşmaya özen gösteren, manevi değerler söz konusu olduğunda asla taviz vermeyen bir kişiliğe sahip olmasıyla bilinir. Bunda babası Mamıtbay’ın çevresinde tanınan, saygın ve sözü dinlenen, adaletli, dinine düşkün ve tahsilli birisi olmasının çok büyük etkisi vardır (Kenesarıyev, 1907: 3,4)

Şekil 2. Kurmancan Datka portresi (<https://limon.kg/ru/news:72878>).

Çiftçi bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Kurmancan henüz 17 yaşında babası Mamıtбай'ın yakın arkadaşı olan Törökul'un oğlu Kulseyit ile iki ayrı boydan olması nedeniyle boylar arasındaki ilişkilerini pekiştirmek amacıyla akrabalık (kudalık) kurmak istemişlerdir ve Kulseyit ile Kurmancan'ı evlendirmişlerdir. Ancak bu evlilik Kurmancan'ı pek mutlu etmemiş ve bir yıl sonra Kulseyit ile ayrılmak zorunda kalmışlardır (Aynakulova, 2009: 9). Bu evliliğin dönemin gelenek ve göreneklerine aykırı olacağını, toplum tarafından ayıplanacağını bilmesine rağmen, bu kararından vazgeçmemiş ve baba ocağına dönmeye karar vermiştir. Onun aldığı bu karar hayatının dönüm noktasını teşkil etmiştir (Aynakulova, 2009: 9).

Kurmancan'ın akıllı ve zeki olması, geleneklerine bağlı bir yurttaş olması, liderlik vasfının ön plana çıkmasından dolayı dönemin Hokand Hanlığı komutanı Alimbek Datka'nın da dikkatinden kaçmamıştır. 1832 yılında Alimbek Datka, Kurmancan'ı eski eşiyle olan evlilik sözleşmesinden kurtararak Kurmancan Datkayla evlenmiştir. Bu olay Kurmancan Datka'nın hayatını değiştiren dönüm noktası olmuştur. Kurmancan eşi Alimbek Datka'ya danışmanlık yapmaya başlamıştır (Aynakulova, 2009: 9). Eşi alimbek Datkayla birlikte Hokand Hanlığının yönetiminde etkin rol alamaya başlar ve ülkesinin menfaatleri üzerinde yoğun emek sarf etmeye başlar. Hokand Hanlığının içinde bulunduğu siyasi faaliyetlerle yakından takip etmeye ve eşine bu konuda yardımcı olmaya gayret göstermiştir. Alimbek Datka sarayda veya seferlere gittiğinde Kurmancan Datka eşinin yokluğunu hiç hissettirmemiş Alay bölgesinin yönetimini Kurmancan Datka idare etmiştir (Ömürzakova, 2002: 29-30).

Şekil 3. Kurmancan Datka, dönemin Filandiya başbakanıyla bir toplantı halindeyken (<https://limon.kg/ru/news:72878>).

Tarihi süreç içerisinde Kırgız kadının profilinin temsili olan, devlet işlerine katılarak aktif siyaset yapan, diğer ülkelerin liderleriyle görüşmeler yapmış olan Kurmancan Datka siyasi anlamda hem içerde hem de dışarda büyük saygı görmüştür. Bu saygıyı görmesinde Kurmancan Datka'nın siyasi bakış açısının önemi büyüktür. Siyasi kişiliğinin oluşmasında eşi Alimbek Datkanın emeği fazladır. Çünkü eşi onun siyasi ve sosyal yönden gelişmesine katkı sağlamıştır. Onu devlet yönetimine alarak önemli kademelerde görev vermiştir. Ayrıca siyasi olaylarda nasıl bir yol izleyeceği hususunda önemli bilgiler vermiştir (Ömürzakova, 2002: 42,43). Kurmancan Datka'nın siyasi kişiliğinin oluşmasında ve Kırgız halkına liderlik yapmasında eşi Alimbek Datkanın etkisinin olduğu aşikârdır. Ancak ailesinden almış olduğu terbiye, eğitim ve Şeyh Hüveyda'yı Çımyani'nin soyundan gelen Şeyh Selahüddin İbn-i Mevlana Siracüddin hazretlerinden almış olduğu medrese eğitiminin de Kurmancan Datkayı manevi yönden kuvvetlendirdiği ve güçlü bir şahsiyet oluşturduğu yönündedir (Yedi kıta, 2010: 15).

Alimbek Datka 29 yıllık hükümdarlığı sonucunda 1862 yılında bir saray darbesi sonucunda yakalanır ve öldürülür. Yönetim eşi Kurmancan Datka'ya geçer. Alay halkının saygısını kazanan Kurmancan Datka 10 bin kişilik bir ordunun da komutanı olarak görevi devralmıştır. 1876 yılında Rusya İmparatorluğu tarafından işgal edildikten sonra sadece Alay bölgesi değil Çon Alay, Kara- kulca, Özgön, Nookat, Kara-suu gibi birden fazla bölgenin yönetimini kendisi yürütmüştür. Ayrıca Güney Kırgızistan, Fergana bölgesi de Rusların eline geçince Rus askeri yetkililerle siyasi faaliyetleri sürdürmüş ve oğullarına da her bir bölgenin yönetimin vererek onların da yönetimde söz sahibi olmalarını sağlamıştır (Ömürzakova, 2002: 90,91).

Şekil 4. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde bulunan Ala-too meydanındaki heykeli (<https://limon.kg/ru/news:72878>).

Alay Hanıçası, eşinin ölümünden sonra yönetimi tamamen ele alarak ülkesini yönetmiştir. Halkını yönetebilme idaresi varken “Aksakallar Keneşinin” fikirlerini de daima göz önünde bulundurmuştur. Halkına çok fazla bir baskı yapmadan ülkesini yönetmeye çalışmıştır. Boylar arasındaki anlaşmazlıkları akıllı ve ince siyaset yaparak çözmeye çalışmıştır (Ömürzakova, 2002: 90,91)

3. KURMANCAN DATKA’NIN SİYASİ KİŞİLİĞİ

Türk tarihinde asırlardır süregelen ve hükümdarın veya hakanların yanlarında genellikle eşlerinin olduğu ve yönetime doğrudan olmasa bile bir şekilde etki ettiklerini biliyoruz. Yönetimde söz sahibi olmalarına rağmen genellikle kurultay zamanlarında ya da yönetim konularında gizli kalmayı tercih etmişlerdir. Bundan dolayı tarih sahnesinde pek fazla zikredilmezler. Ancak Kırgız kahramanı Kurmancan Datka için durum böyle olmamıştır. Hanım olarak temsil edilmenin yanında er meydanında kendini ispatlamış bir nefer olarak tarihe adını “Alay Hanıçası” olarak yazdırmayı başarmıştır. Kurmancan Datka 30 yılı aşkın bir süre zarfında ülkesinin bağımsızlığı için amansız şekilde mücadele etmiştir. Diplomatik başarılarıyla ülkesinin özgürlüğüne kavuşabilmesi için var gücüyle çalışmıştır (Yedi kıta, 2010: 20). Bundan dolayı tarihte “datka” (general) rütbesine layık görülmüş ender kadınlardan biri olan Kurmancan Datka sadece Türkistan tarihinin değil bütün Türk dünyasının iftihar duyduğu önemli şahsiyetlerden biridir (Ömürzakova, 2002: 90-91).

Kurmancan Datka, akıllı ve bilgeliği sayesinde Alimbek Datka’nın devlet işlerindeki danışmanlığına kadar yükselmiştir. Eşiyle birlikte Hokand Hanlığında cereyan eden bütün olayları, ülkesi ve ülke menfaatleri üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yaratabilecek siyasi faaliyetleri bizzat yakından takip etmeye başlamıştır (Ömürzakova, 2002: 29-30).

1860’lı yıllarda Rus birlikleri Orta Asya içlerine kadar ilerlemişlerdir. Bu ilerleyiş planını önceden hazırlamaya başlayan Rus istihbaratı ve strateji uzmanları işgal için tüm hazırlıklarını bölge üzerinde çok titiz bir şekilde incelemeye başlamışlardır (Ömürbekov, 2002: 619,620).

Hokand Hanlığının toprakları Ruslar tarafından işgal edilmeye başlandı. 1865’de Taşkent’i almış olan Ruslar Türkistan bölgesini kurmaya başladı. 1867’de Türkistan Genel Valiliğini kurdu. Bu valiliğe ise Çarın en yakınındaki komutanlarından General Von Kaufman atandı. Çarlık tarafından Kaufman çok geniş yetkilerle

donatıldı. Bu yetkiler arasında savaş ilan etme, barış antlaşması yapma, diplomatik görüşmeler yapma gibi yetkiler bulunmaktadır (Ömürbekov, 2002: 620).

1876 yılında Rus birlikleri güneyde Fergana Vadisi ve civarını işgal etmeye girişmişlerdir. Rus generali Skobelev komutasındaki tam teçhizatlı Rus birlikleri tüm hazırlıklarını Alay bölgesinin işgal edilmesi üzerine planlamışlardır. 1875-1876 yılları arasında başlayan işgal girişimleri zorlu ve çetin kış şartlarından gerçekleşmiştir. Rus birliklerinin ilerleyişi hızla devam ederek Alay bölgesini kuşatmıştır. Kurmancan Datka; bilgeliği, liderlik vasfı ve öngörülü davranışlarıyla halkını bir nebze olsa korumasını bilmiştir. Kurmancan ve oğulları Alay bölgesinde Ruslara karşı mücadele içerisine girişmişlerdir. Oğulları Abdıldabek, Mamıtbek, Asanbek, Batırbek, Kamçibek ve Alimbek ile birlikte Kırgızistan'ın güneyinde Pamir-Alay bölgesinde Ruslara karşı savaş hazırlığına girişmişlerdir. Ancak bu savaş sonucunda Alay kuvvetleri büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Daha fazla kayıp vermemek adına Alay kraliçesi, Rus General Skobelev ile bir barış anlaşması yapmışlardır (Köse, 2002: 55,61).

Kurmancan Datka ve General Skobelev arasında imzalanan anlaşma metni;

- Eski hanlığın karargâhının yine önceki şekline uygun düzenlenmesi, iki taraf için de uygun olmayacaktır.
- Yedi şehirli Hokand ile Rus İmparatorluğu'nun istiklali altında iki tarafın birleştiği kabul edilmiştir.
- Yerli halkın yaşam tarzına, inancına (dinine) Rus idaresi tarafından hiçbir şekilde bir baskı uygulanmayacak,
- İsyan olması durumunda halkın tamamı değil sadece isyan edenler cezalandırılacaktır.
- Ele geçirilen ya da bizzat suçunu itiraf edenler serbest bırakılacak; sürgün edilen ancak kaçan halka tekrar kendi ülkelerine dönmelerine, sakın bir hayat sürmeleri şartıyla izin verilecektir (Bababekov, 1990: 108).

Kurmancan Datka Hokand Hanlığı tarihinde önemli bir kadın şahsiyet olarak ön plana çıkmıştır. Yaşadığı dönemde Buhara, Harezm, Hokand, Kaşgar hanlıkları ile birlikte tüm Türkistan hanlıkları ve Rus generalleri Kurmancan Datka'ya karşı büyük bir saygı göstermişlerdir (Bababekov, 1990: 108).

4. KURMANCAN DATKA'NIN LİDERLİĞİ

Bir Kırgız atasözü olan ve yiğitlik anlamına gelen “Bahadır ölse bir ölür, Korkak ölse bin ölür.” cümlesindeki Bahadır sözü sadece erlere değil hatunlara da mahsus bir özellik taşımaktadır. Tarihte ilk kadın lider olarak İskit kraliçesi Tomris hatun yer almaktadır. Ancak tarihte Türk hakanlarının eşleri de birer bahadır (yiğit) olarak yönetimde, savaş meydanlarında ve hakanın yanında yer almıştır. İşte bunlardan birisi de Kırgızların efsanevi kadın liderlerinden askeri bir figür olan 1832-1876 yılları arasında Alay Kırgızlarının komutanı ve lideri, “Dağların kraliçesi” bir başka adıyla “Güney kraliçesi”, “Kırgız ulusunun anası” olarak bilinen Kurmancan Datka'dır. Kırgız kadınları arasında devlet işlerinde göstermiş olduğu başarıları ve siyasi kimliğiyle yönetimde aktif rol oynamıştır. Diğer komşu ülkelerin önde gelen liderleri ve devlet yöneticileri tarafından da büyük bir saygı görmüştür. Tabi ki bütün bunlarda eşi Alimbek Datkanın emeğinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında siyasi kişiliğinin oluşmasında elbette ki ailesinden almış olduğu eğitim ve terbiyenin yanında Alimbek Datka ile evlendikten sonra eşinin Kurmancan Datka'ya sahip çıkması ve siyasi yönden gelişmesine büyük katkısı olmuştur (Keserci, 2020; 43-62).

Kurmancan Datka, eşi Alimbek Datkayla beraber Hokand Hanlığının siyasi hareketlerinde ülkesinin milli menfaatlerini ön planda tutmak adına bütün siyasi olayları bizzat yakından takip etmeye başlamıştır. Eşi alimbek Datkanın şehir dışına çıktığı dönemlerde sarayın yönetimini eline almış ve askeri faaliyetleri bizzat kendisi yönetmiştir. Alay bölgesinin idaresine de bizzat Kurmancan Datka liderlik yapmıştır (Ömürzakova, 2002: 29,30).

Alimbek Datka öldükten sonra devletin başına kimin geçeceği hususunda Alimbek'in ailesinden erkek birinin lider olması bekleniyordu. Bazı görüşler Alimbek'in ilk eşinden olan Carkınbay ile Kurmancan Datka'dan olan oğlu Abdıldabek'in olacağını düşünüyordu. Ancak halk arasında Kurmancan Datka'nın büyük bir saygınlığının olması, geçmişte başarılı işlere imza atmış olması ve idarecilik tecrübesinin olması nedeniyle Kurmancan Datka'nın başa geçilmesi uygun bulunmuştur. Böylece Hokand Hanlığı hâkimiyetinde olan Alay bölgesinin yönetimi ona bırakılmıştır. Kurmancan Datka'nın ünü sadece Alay bölgesinde değil Fergana, Kaşgar ve diğer

Türk topluluklarında da duyulmuştur (Keserci, 2020; 43,62).

Kurmancan Datka eşi Alimbek Datka'nın ölümünden sonra halkını istediği gibi yönetecek durumu varken bile Aksakallardan da her zaman görüşlerini almıştır. İdaresi altında bulunan boyların ileri gelen aksakallarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur. Boylar arasında yaşanabilecek problemleri ve olayları akıllı bir şekilde idare ederek boylar arasında yaşanabilecek bir kargaşayı veya savaşı engellemiştir. Bu durumdan boy beyleri de memnun kalmıştır. Devlet idaresinde yaşanabilecek aksaklıkları zorlaştırmadan ve kolay şekilde çözme yoluna gitmiştir. Bu durum Kurmancan Datka'nın itibarını daha da artırmıştır(Köse, 2002: 55,61).

1862-1876 yılları arasında Hokand Hanlığı döneminde alay bölgesinde yaşayan Kırgızların liderliğini üstlenmiştir. Daha sonra 1862-1907 yılları arasında yaklaşık olarak 45 yıl hem Hokand Hanlığına, daha sonra da Çarlık Rusya'sına karşı idari yönetimi konusunda başarılı bir liderlik vasfı göstermiştir. (Ömürzakova, 2002: 29,30).

Kurmancan Datka Çarlık Rusya ile imzalamış olduğu anlaşmayla birlikte ülkesinin iç işlerine müdahale edilmeden bağımsız şekilde yönetme imkânı bulmuştur. Böylece halkının Rus saldırılarına maruz kalmadan rahat bir şekilde yaşamasını sağlamıştır. Akıllı bir siyaset gütmesi ve ileri görüşlü olması nedeniyle belki de Rusların baskıcı ve istilacı saldırılarını engellemiş böylece halkını Ruslara kırdırtmaktan kurtarmıştır. Hayatı boyunca 14 yılını Hokand Hanlığı idaresinde Alay bölgesini yöneterek geçirmiş diğer 30 yılını da Çarlık Rusya'ya karşı olmak üzere toplam 45 yıllık siyasi hayatını Kırgızların özgürlüğü ve yaşaması için adayın Kurmancan Datka 1907 yılında Oş bölgesinde 96 yaşında hayatını kaybetmiştir. Mezarı Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Oş bölgesinde Sermazar kabristanlığındadır. Geride beş oğul, iki kız çocuğu dünyaya getiren Kurmancan Datkanın soyundan günümüzde hala yaşamakta olan akrabaları bulunmaktadır (Köse, 2002: 55,61).

Şekil 5. Alay bölgesi Gulcha köyündeki Kurmancan Datka Tarih müzesi- Oş (<https://tyup.net/page/kurmanzhan-datka>).

Şekil 6. Kırgız Cumhuriyeti Merkez bankasının farklı yıllarda basmış olduğu 50 som'luk bankotlar ve Kurmancan Datka portresi.

SONUÇ

Hokand Hanlığının başına geçtiği dönemden itibaren hanlığın ve toplumun geleceği için Ruslarla siyasi açıdan tüm gücüyle mücadele göstermiş olan Kurmancan Datka, halkının daha fazla can kaybı yaşamaması adına tüm şartları zorlamıştır. Eşi Alimbek Datka'yla evlendiği yıllarda siyasetin içinde yer almış, hatta eşine danışmanlık yapmıştır. Devlet otoritesinde birçok konuyu birlikte görüşüp değerlendirmiştir. Her daim siyasetin içinde yer almış ve devletin üst düzey yönetiminde aktif rol oynamıştır.

Kurmancan Datka'nın Türk tarihinde İskitler döneminde Tomris hatun olarak bildiğimiz kadın komutanla birlikte XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Türkistan coğrafyasında yaşamış, ilk general kadın komutan unvanını kazanması açısından durum farklı bir hal almıştır. Yaşadığı dönemde halkının bağımsızlığı için fedakârlık yapmaktan asla çekinmemiş, kendi öz çocuklarını da milli mücadele içerisine dâhil ederek, halkının bağımsızlığı için çocuklarıyla birlikte Rus rejimine karşı mücadele etmiş ve Türk toplumunun kahraman kadın sembollerinden birisi olmuştur. Datka unvanı almasıyla birlikte tarihte ilk kadın komutan olma gururunu yaşamıştır. Halkının sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Yaklaşık olarak otuz yıllık siyasi hayatında Alay bölgesinin lideri olarak halkını ayakta tutmaya çalışmıştır. Dönemin Rus generalleri ve diğer yabancı devlet adamlarının saygısını kazanmıştır. Yaşadığı dönem ve hayatı akademik ve bilimsel çalışmalara ve etkinliklerle konu olmuştur.

2002 yılında Kırgızca, Rusça ve İngilizce olmak üzere üç dilde Kurmancan Datka'nın hayatı hakkında bilimsel kitaplar yayımlanmıştır. 2004 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Kurmancan Datka adına bir anıt heykel dikilmiştir. Aynı zamanda Kurmanca Datka Sosyal Fonu adı altında bir dernek faaliyetlerine devam etmektedir. Oş ve Bişkek şehirlerinde bazı cadde ve sokaklara Kurmancan Datka ismi verilmiştir. Kırgız para birimi olan 50 som üzerinde Kurmancan Datka'nın portresi basılmıştır. Son olarak 31 Ağustos 2014 yılında Kırgızistan'ın bağımsızlık gününde Kırgız yönetmen Sadık Şerniyaz tarafından uzun metrajlı tarihi "Kurmancan Datka" filminin galası gerçekleştirilmiştir. Film Alay Hanırası hakkındadır. Filmde XIX. yüzyılda yaşamış olan Kurmancan Datkan'nın hayatı, siyasi, askeri ve sosyal olaylara değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Aynakulova, G. (2009). XIX. Asır Kırgız Tarihine Damgasını Vurmuş Bir Kadın Lider: Kurmancan Datka, Uluslararası Multidisiplinler Kadın Kongresi, İzmir.

Bababekov, H., N. (1990). Narodnıya V kokandskom hanstvei ih satsialno- ekonomičeskiye İ političeskiye predposılki. (XVIII-XIX yy.), Taşkent: Fan Yay.

Keserci, R. (2020). Türkistan Tarihine Damga Vuran Bir kadın Lider: Kurmancan Datka (1811-1907). Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1.

Kenesariyev, T. (1907). Kurmancan Datka 1991. Kırgızistan Curnalistler Soyuzu. Turkestanskiye Bedomsti Gazetesi. Mart sayısı.

Köse, N. (2002). Kırgız Tarihinde Bir Kadın General, Mili Folklor Dergisi No: 14, sayı: 54.

Niyaz, M. (1993) “*Sanat Diga Rastar*”, Bişkek.

Saray, M. (2004) Modern Kırgızistan’ın Doğuşu, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı yay. Baskı.1, Ankara.

Ömürzakova, T. (2002). Kurmancan Datka, Door İnsan. İşmerdüülük, Bişkek, Basımevi, Kırgızistan.

Ömürbekov, T. (2002) Sömürge döneminde Kırgızlar, Çev. Liliye Sabirova, Türkler Ansiklopedisi c. 8. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Yedi kıta dergisi, (2010). Türkistan Tarihinde bir kadın kahraman; Kurmancan Datka, Nisan, sayı. 20.

DIĞER KAYNAKLAR:

<https://limon.kg/ru/news:72878>

<https://tyup.net/page/kurmanzhan-datka>.

Bir Entelektüel ve Lider Olarak Aliya İzzetbegović

Alija Izetbegovic As An Intellectual and Leader

Hasan AKAY

Dr, Gençlik ve Spor Bakanlığı

hasanakay2@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9531-4875>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 16.08.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 03.09.2022

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Aliya,
Liderlik,
Bosna- Hersek.

ÖZET

Avrupa; bilimsel gelişmelerin, entelektüel birikimlerin, demokrasi türevlerinin, siyaset ahlakının, sanat estetiğinin dünya özeti olarak tanımlanmaktadır. İnsanoğlu herhangi bir kelimeyi, nesneyi tanımlamadan önce geçmişte kendisine öğretilen veya dayatılan ideal tanım olarak kabul edilen kalıp ne ise ona göre bir anlam yüklemesi yapmaktadır. Avrupa kelimesi de zihinlerde, özellikle doğu toplumlarında, 17. yüzyıldan beri insanlık adına tüm güzel şeyleri kendisinde cem etmiş bir hayal ile canlanmaktadır. Ancak bu canlandırma, Avrupa'nın makus tarihini objektif olarak okumayıp sadece dayatma öğretilerle bilimsel bilgisini inşa eden zihinler için geçerlidir. Avrupa'nın sömürü ve emperyalist emeller ile dolu siyasi tarihi, şahitleriyle dünya üzerinde varlığını sürdürmektedir. Avrupa, bahsi geçen güzellikte hiçbir zaman olmamıştır. Bu bilgi bir hipotez değil, yakın tarihte kendi coğrafyasının merkezinde gerçekleşen hadiseler ile somutlaştırılmış bir bilgidir. 1992 - 1995 yılları arası Bosna- Hersek'te yaşanan bağımsızlık mücadelesi ve Avrupa'nın buna karşı barışçıl(!) siyaseti tüm açıklığıyla ortadadır. Bosna- Hersek için kurucu lider olarak kabul edilen Aliya İzzetbegović sadece Bosna'nın liderliğini üstlenmemiş, aynı zamanda siyasi liderlik literatürüne birçok miras bırakmıştır. Avrupa'nın yakın siyasi tarihinde yaşanan Bosna- Hersek bağımsızlık mücadelesi bu mirasın önemli bir göstergesidir. Bosna- Hersek için bir milat olan Aliya, Avrupa'nın yakın tarihi hakkındaki sigma kuralların değişimi için sonun başlangıcı olmuştur. Bu çalışmada Merhum İzzetbegović'in eserlerinden ve biyografisinden yola çıkarak imkansızlıklar içerisindeki imkanları yönetme bilgeliliğini, siyaset felsefesini ve liderliğini incelemek amaçlanmaktadır..

ABSTRACT

Keywords:

Alija,
Leadership,
Bosnia and
Herzegovina.

Europe; It is defined as the world summary of scientific developments, intellectual accumulations, derivatives of democracy, political ethics and art aesthetics. Before defining any word or object, human beings assign a meaning according to whatever pattern is accepted as the ideal definition that was taught or imposed on it in the past. The word Europe is also revived in the minds, especially in eastern societies, with a dream that has embodied all the beautiful things in the name of humanity since the 17th century. But this animation applies to minds that do not read the history of Europe objectively, but only build their scientific knowledge through imposing teachings. Europe's political history, full of exploitation and imperialist ambitions, continues to exist in the world with its witnesses. Europe has never been of the beauty mentioned. This information is not a hypothesis, but a knowledge embodied by events that took place in recent history at the center of its own geography. The struggle for independence in Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995 and the peaceful (!) policy of Europe against it are clearly evident. Considered the founding leader for Bosnia and Herzegovina, Alija Izetbegović not only assumed the leadership of Bosnia, but also left many legacies to the political leadership literature. The struggle for independence of Bosnia and Herzegovina in the recent political history of Europe is an important indicator of this legacy. A milestone for Bosnia and Herzegovina, Alija marked the beginning of the end for the change of sigma rules about the recent history of Europe. In this study, based on the works and biography of the late Izetbegović, it is aimed to examine the wisdom, political philosophy and leadership of managing the opportunities within the impossibilities.

1. GİRİŞ

Geleneksel anlamda lider denilince zihnimizde bir yığın canlanır ve bu yığını yönlendiren kişiye de lider adını veririz. Yığınlar olarak tabir ettiğimiz sorgulamayan, koşulsuz itaat eden, üretici ve yorumlayıcı hiçbir vasfı bulunmayan toplulukları yönlendirmek lider olmak için yeterli değildir. Liderler, liderlik yaptıkları kitlenin niceliği kadar niteliği yönünden de önem taşımaktadırlar. Liderlik sıfatları temsil ettikleri toplumun niteliği ile daha fazla anlam kazanmaktadır. Konumuz bağlamında inceleyeceğimiz Bosna'nın Kurucu Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović yığınlara lider olmamıştır. 20. Yüzyılda İslam'a ve ondan olan her şeye karşı duruş sergileyen Avrupa'da, Aliya'nın böylesi önemli konuma yerleşmiş olması dahi liderliğini pekiştirmesine yetmiştir.

Aliya fırsatlar sonucu Bosna'nın liderliğine geçmiş bir siyasetçi değildir. Kader adeta O'nu gelecekte yükleneceği sorumluluğa karşı geçmişten hazırlamış, hayatının her kademesindeki tecrübe, siyasi hayatında Aliya için rehber olmuştur. Yaklaşık 12 yıllık cumhurbaşkanlığı süreci için 55 yıllık bir ömür etütü yaşamıştır. Mantıksal olarak yaklaşıldığında, böylesi uzun vadeli bir hazırlığın karşılığı yarısı savaş diğer yarısı da düzen oluşturmakla geçmiş siyasi hayat mı olmalıydı, bu durum ne kadar adildi, bu Aliya için kayıp mıydı, yoksa kazanç mıydı? Bu sorunun en güzel cevabını Bosna'nın yakın tarihinde Sırlar ile girilen onurlu mücadele vermektedir. Bu sürece tarih literatüründe Bosna Savaşı denilmesine rağmen ortada savaş şartlarına haiz tek taraf Sırlardır. Bir tarafta BM'nin eliyle silahlandırılan Sırlar, diğer tarafta da 'Barış Gücü' adı verilen sözde huzur garantörleri tarafından en temel ihtiyaçlarına kadar hayattan soyutlanmış Bosna halkı bulunmaktaydı. Böylesi tarafların olduğu bir arenada hangi savaş yapılacaktı ve kim kiminle savaşıacaktı? Bu sorunun cevabı medeniyetlerin, demokrasilerin ve özgürlüklerin dünya başkenti olduğu iddiasını taşıyan Avrupa'nın gözü önünde yazılan yakın Bosna tarihinde, Saraybosna Şehitliğinde, Srebrenitsa'dadır.

Bu çalışmada Bosna-Hersek'in Kurucu Cumhurbaşkanı olan Aliya İzzetbegović'in entelektüel birikiminin yanında Bosna'da üstlendiği siyasi liderliğini ve siyaset felsefesini incelemek amaçlanmaktadır.

2. BOSNA- HERSEK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Bosna- Hersek tarihini kronolojik olarak bir skala üzerinden incelemek yerine, özellikle 1990'lı yıllarda gerçekleşen katliamın ana sebeplerini açıklayan önemli tarihsel seyirlere bakmak, bu bağlamda incelemek daha yerinde olacaktır.

Bosna, coğrafi olarak Avrupa Kıtası'nın doğu blokunu oluşturan parçanın güneyinde yer alan bir konuma sahiptir. Balkanlar olarak bilinen bu coğrafya dünyanın etnik çeşitliliğinin en fazla olduğu yerlerindendir. Bu durumdan dolayı coğrafya, tarih boyunca etnik hakimiyetin kimde olacağı sorunsalı üzerine çıkan çatışmalara tanıklık etmiştir. Bu bölge etnik ve dini farklılıkların yoğun olarak yaşandığı jeokültürel bir yerleşim, yeni dönem güç merkezleri olan AB, ABD, Rusya, NATO gibi yapılanmaların sınanma alanı olmuştur (Davutoğlu, 2009:291). Bosna'nın Osmanlı Devleti hakimiyetine girdiği tarihler arasında (1463-1878) bölgede uygulanan politikalar, halkın etnik köken üzerine yoğunlaşmasını ve gündem oluşturulmasının önüne geçmiş; daha çok ortak değerler üzerinden vurgu yapılarak milliyetçilik akımlarının oluşması engellenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği son zamanlarında uç bölgelerde kalan coğrafyalarının hakim siyasi anlayışına uyumunu takip etmekte zorlanmaya başlaması ve buna ilaveten Fransız İhtilali'nin vermiş olduğu milliyetçi akımın Balkanlardaki etkinliğinin artması, coğrafyada siyasi haritaların değişmesine sebep olan ana etkenler arasındadır.

Osmanlı Devleti hakimiyetinden sonra Bosna toprakları 1878 yılından itibaren Avusturya-Macaristan hakimiyetine girmiştir. Avusturya-Macaristan hakimiyeti boyunca izlediği siyaset Osmanlı Devleti'nin politikaları ile uyuşmamış ve bölge etnik hegemonyalarını oluşturmaya çalışan grupların çatışma sahasına dönüşmüştür. Bölgenin böylesine kırılgan bir seyir izlemesinin en önemli nedenleri arasında Boşnakların İslamiyet'i kabul etmesi, Sırlar'ın Ortodoksluğu benimsemesi ve Hırvatlar'ında Katolikliği benimsemeleri sayılabilir (Karaaslan, 2010:34). Bu durum milliyet kutuplaşmalarının yanında dinsel olarak ayrılıkları da beraberinde getirmiştir. Bosna halkının büyük bir kısmı yıllar süren Osmanlı hakimiyetinin sona ermesinden sonra Müslüman olmayan yöneticilerin emrinde yaşamak istemedikleri için Anadolu topraklarına doğru göç etmişlerdir (Halilović Tekin, 2011: 55).

I.Dünya Savaşı'nın sonuçları ile yeniden şekillenen ülke haritalarından Avusturya-Macaristan da nasibini almış ve Bosna üzerindeki hakimiyetini kaybetmiştir. Bu aşamadan sonra asıl sorun Bosna'nın hakim yönetimini kimin

hangi sıfatla alacağı sorusu olmuştur. Çünkü Bosna-Hersek kapsadığı coğrafya içerisinde Boşnak, Sırp, Hırvat ve Slovenler'in yanı sıra birçok etnik grubu barındırmaktaydı. Bu durum her sınıfın kendi etnik kökenine göre siyasi haritalar belirleyip otorite kuracağı anlamına gelmekteydi. Balkan coğrafyası Osmanlı hakimiyetinden sonra bu sorunla devamlı uğraşmak zorunda kalmış ve bölgeye istikrarın bir türlü uğramamasının ana sebebi olmuştur.

Nihayetinde I. Dünya Savaşı sonucunda yaşanan siyasi tartışmalar ile Bosna halkının kaderi Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin etkin olduğu Yugoslavya Krallığına bırakılmıştır. Bosnalı Müslümanların Yugoslavya hakimiyetinde karşılaştıkları en önemli sorun temsil konusunda herhangi bir etkinlik gösterememeleri olmuştur. Daha açık bir ifadeyle Bosnalı Müslümanlara böyle bir hak tanınmamıştı (Karaaslan, 2010:34). Kendi coğrafyalarında yönetime dahil olamamanın sosyal sonuçları olarak Müslümanlar çeşitli örgütlenmeler içerisine girerek temsil boşluğunu sivil toplum üzerinden gerçekleştirmek istemişlerdi. Bu kuruluşlar "Yugoslav Müslüman Örgütü", "Yugoslav Müslüman Demokrasi Örgütü" gibi isimler taşımaktaydı (Malcolm, 2000: 263). Bosna halkı organize olma adına gerçekleştirdikleri bu girişimler ile yönetimde herhangi bir etkinlikte bulunamamışlardır.

II. Dünya Savaşı ile Almanlar tarafından işgal edilen Yugoslavya daha sonrasında tekrar bağımsızlığına kavuşmuş ve ülkede birçok önemli değişikliklere liderlik yapan Joseph Broz Tito dönemi başlamıştır. Tito, Yugoslavya'da Müslüman örgütlenmeye karşı adeta savaş açmış bu durumdan Aliya İzzetbegović de nasibini almış ve ömründe iki defa tecrübe edeceği cezaevi macerasının ilkini bu dönemde yaşamıştır. Ülkede Sırp etnik olarak egemen olan sınıf idi. (Armaoğlu, 2017: 800). Bu egemenliklerini diğer etnik grupları, özellikle de Müslüman Boşnakları, sindirmede kullanmaktan geri durmadılar. Sırpların bu politikalarının 1990'lara kadar uzamasının nedenleri arasında Tito'nun Yugoslavya Devletini yeniden şekillendirirken Sırpların devlet içindeki etnik hakimiyetinin bahsedildiği kadar baskın olmadığı ayrışmasını görmesi ve bu doğrultuda adımlar atması sıralanabilir. Örneğin Sırpların hayali olan Büyük Sırbistan'ı kurmalarını engellemek adına Voyvodina ve Kosova gibi özerk bölgelerde istikrarı sağlayarak Sırpların emellerine giden yolu tıkamıştır (Woodruff, 2002:361). Tito'nun Yugoslavya gibi etnik milliyetçilik kışkırtmaları ile her an ayaklanmaların ve çatışmaların yaşanabileceği bir devlette ayakta tutan ilkeleri arasında yerel özerklikleri etnik çatışmalar sonucu oluşabilecek bir devletin engellenmesi şeklinde tesis edilmesi ve dış politika ilişkilerinde bağılantısızlık ilkesini gözetmesi yer almaktadır.

Tito'nun 1980 yılında ölümü ile Yugoslavya üzerinde izlediği hakim politikalarda kendisiyle beraber unutulmaya ve uygulanmamaya başlanmıştır. Etnik farklılıkların yoğun olduğu bölgede doğru veya yanlış olan bu Tito ile özdeşleşmiş politikaların ortadan kalkması ile beraber sistematik krizler doğal seyirlerini izlemeye başlamıştır. Tito'nun siyasal zeminde bir arada tuttuğu farklı etnik kimliklerin istikrarı uzun vadede sağlamayı başarmış olsa da, meydana gelen ayrışma O'nun ölümü ile normal seyrinden daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir (Alkan, 2013:33). Alkan'ın Yugoslavya'nın dağılışı sürecini dayandırdığı sebepleri şöyle sıralayabiliriz: Devletin etik yapısı, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması, iktisadi ve sosyal bozulma, etnik unsurların bağımsızlık çağrıları ve AB ile ABD arasındaki çelişkili siyaset (Alkan, 33-35). Yugoslavya'nın çöküş sebeplerini açıklayan daha birçok kaynak bulunmaktadır. Bunlar arasında Sırp Memorandumu olarak bilinen Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi tarafından hazırlanan belge ve Aliya'nın bu dönemdeki analizleri sıralanabilir.

Soğuk Savaş etkisiyle 1987'de iktidara gelen Sırp Lider Miloseviç ve Hırvat Lider Tudjman'ın etnik kimlikleri harekete geçiren milliyetçi hatta faşist politikaları coğrafyada iç savaş tetiklemişti. Bölgede her etnik köken, özellikle Sırp Lider Miloseviç, çeşitli bahanelerle halkı törenler adı altında bir araya getirerek Büyük Sırbistan emelleri için yapılacakları telkin etmekteydi. Böyle faaliyetlerin sonucu olarak bölge milliyetçilik çatışmaları açısından diken üstünde bir vaziyet almıştı. Bu karmaşada ayakta kalmaya çalışan Yugoslavya'nın en karmaşık yapısına sahip Bosna-Hersek'in kaderi de şekillenmeye başlanmıştı. 1981 yılındaki verilere göre Bosna-Hersek'in nüfus verileri yaklaşık olarak şöyle idi: %40'ı Müslüman, %32'si Sırp ve %18'i Hırvat şeklindeydi. 1991 yılında yayınlanan istatistik ise şöyle idi: %44 Müslüman, %32'si Sırp ve %17'si Hırvat idi (Alkan, 33). Bu istatistik göstermektedir ki, Bosna'da geçen on yılda veriler Müslümanların lehine değişim kazanmıştı.

1990 yılı içerisinde yaşanan gelişmeler ile etnik unsurlar temsil yetilerini etkin kılmak adına partileşme sürecine girmişlerdi. Boşnaklar SDP'yi (Demokratik Eylem Partisini), Sırp SDS'yi (Sırp Demokratik Partisi), Hırvatlar da HDZ'yi (Bosna- Hersek Hırvatları Demokratik Birliği) kurmuşlardı.

Özetlemek gerekirse, Tito'nun ölümünden sonra dağılmaya başlayan Yugoslavya Federal Cumhuriyet'inden kopmalar başlamış. 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmiş akabinde ise 1992 yılında

Bosna- Hersek bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Bosna'nın bağımsızlığı Sırp tarafından barbarca bir tepki ile karşılık bulmuş ve BM'nin gözü önünde Bosna halkı üç yıl boyunca kıyıma uğramıştır. Nihayet 1995 yılına gelindiğinde tamamen Bosna aleyhine olan Dayton Anlaşması imzalanmış, daha doğrusu Bosna halkı Avrupa'nın ortasında maruz kaldığı zulmü bir nebze olsun yumuşatma adına bu anlaşmanın şartlarına katlatmak zorunda kalmıştır. Sonunda bağımsızlığını dünya kamuoyuna kabul ettiren Bosna- Hersek, Aliya İzzetbegović ile hem bağımsızlığın ağır bedelini ödemiş hem de Avrupa'nın sinsî siyasetini Bosna üzerinden dünyaya gösterecek tarihi bir kavşağa ulaşmıştı

3. ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI

Aliya, 8 Ağustos 1925 yılında Bosanski Samac kasabasında dünyaya gelmiş ve yedi kardeşten oluşan ailenin üçüncü çocuğu idi. Aliya ismini Osmanlı ordusunda subay olarak görev yapan dedesinden almıştır. Aliya'nın subay dedesi vazife döneminde İstanbul'da bulunmuş ve bu dönemde Sıdika isimli bir Üsküdarlı Türk kızı ile tanışarak evlenmiş, daha sonra da Osmanlı Devleti tarafından kendilerine verilen toprakların işlenmesi için Samac kasabasına göç etmiş ve kalan hayatını burada geçirmiştir.

İzzetbegović'in babası da dedesi gibi ilk zamanlar varlık içinde hayatlarını sürdürmüştür. Ancak I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri ve işlerini takip ettiği Yahudi muhasebecinin işgüzarlığı nedeniyle tüm mal varlığı kaybolmuş ve günlük temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmişlerdir. Aliya'nın babası Mustafa Bey bu durumdan kurtulmak adına kayınpederinin yanına, yani Saraybosna'ya taşınmaya karar vermiştir. Aliya'nın Saraybosna macerası başladığında Aliya henüz iki yaşındaydı.

Aliya kişiliğinin tohumları olarak gördüğü Saraybosna macerasında ilk olarak ailesinin İslam'a vermiş olduğu değere atıf yapmaktadır. Meziyetlerinin ailesi tarafından gönül yolu ile kendisine çocuk yaşta teorik ve pratik olarak sunulmasında geçmişe dair birçok anısı bulunmaktadır. Aliya çocukluk hatıralarında bu dindarlığın birçok macerasından bahsetmektedir. Annesinin çocuk yaşlarda kendisini sabah namazına kaldırdığını ve Hadzijska Camii'ne gönderdiğini, camiinin imamı Mujezinović'in sabah namazlarında okuduğu Rahman Suresi'nden ne kadar etkilendiğinden bahsetmektedir. Bu dönemde kendisini etkileyen diğer bir hadisede bahar vakitlerindeki sabah namazlarından sonra eve dönerken günün ilk ışıklarıyla yaşadığı o eşsiz anlardır (İzzetbegović, 2003: 21).

İzzetbegović, lise öğrencisi olduğu yıllarda sürekli okumayı tercih etmiş, kitap okuma listelerinde Avrupa Felsefesinin önemli eserlerini de eklemiş ve bu kitapları tahkik ederek okumuştur. Aliya, Bergson'un Yaratıcı Evrim, Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi ve Spengler'in Batının Çöküşü adlı eserler, en çok tahlil ettiği kitaplar arasındadır. Lise yıllarından sonra askere yazılması gerekirken bundan kaçınmış, faşist bir yönetime askerlik yapmak istememiş ve asker kaçağı durumuna düşerek çatışmaların az olduğu Posavine bölgesine kaçmıştır (Akın ve Karaarslan, 2015: 20).

Aliya'nın faşist yönetim altında askerlik yapmayı reddetmesinin altında yatan temel dayanak lise yıllarında üye olduğu Genç Müslümanlar (Miladi Müslümani)* teşkilatının antikomünist ve antifaşist karakterinin etkisidir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Saraybosna'ya tekrar dönen Aliya, Genç Müslümanlar teşkilatına üye olması sebebiyle Tito'nun emri ile tutuklanmıştır. Aliya'nın gençlik yılındaki tutukluluk süresi üç yıl sürmüştür.

İzzetbegović, ilk hapisane tecrübesinden sonra Ziraat Fakültesini ardından da çok istediği Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Geçimini temin etmek adına hukuki danışmanlıkların yanında uzun bir süre baraj inşaatlarında çalışmıştır. İzzetbegović'in hayatındaki bu rutinlikte aralara sıkıştırmış olduğu yazarlık macerası bu döneme tekabül etmektedir. Mücahit dergisinde yazılar yazmaya başlaması, Doğu-Batı arasında İslam eserini kaleme alması, İslam Deklarasyonu'nu yazması bu dönemde gerçekleşmiştir.

Tito'nun ölümünden sonra coğrafyada başlayan değişim rüzgarından Aliya da nasibini almış ve 1983 yılında ikinci hapisane tecrübesini yaşamak üzere tutuklanmıştır. Aliya'nın buradaki mahkumiyetini açıklayacak tek kelime vardı: Düşünce Suçu. Gerekçe ise; Yugoslavya Federal Cumhuriyetine karşı İslam Devleti kurmaya çalışmak ve bu doğrultuda halkı galeyana getirmekle suçlanıyordu. Suça bulunan delil ise içinde tek kelime bile Yugoslavya kelimesinin geçmediği, evrensel nitelikte yazıldığı kabul edilmiş bir eser: İslam Rönesansı'nın Sorunları ve İslam Deklarasyonu adlı çalışma. Gerçekleşen mahkemeler sonucunda Aliya on dört yıl hapse mahkum edildi. Aliya mahkeme kararına karşı söylemiş olduğu sözler konunun mahiyetini anlamak açısından gayet açıktır (İzzetbegović, 2003: 53): *“Yugoslavya'yı seviyorum ama onun yönetimini değil(...)Bütün sevgimi*

* Genç Müslüman hareketi, 1940'ların başında, Müslüman dünyada olanlardan, yabancıların askerleri ya da sermayeleri yoluyla kurduğu hakimiyetten duyulan rahatsızlığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Temelde İslam'ı özünü muhafaza ederek güncel taşıyabilecek bir fikir olarak kabul eden harekettir.

özgürlüğe veriyorum ve geriye yetkililer için bir şey kalmıyor. Ben bu ülkenin yasalarını çiğnemiş olmaktan yargılanmıyorum. Çünkü böyle bir şey yapmadım. Ben aramızdaki tekil iktidar sahiplerinin, izin verilmiş ve yasaklanmış olana ilişkin standartlarını anayasayı ve yasaları dikkate almaksızın empoze etmelerine yarayan yazılı olmayan kuralları ihlal etmiş olmaktan dolayı yargılanıyorum. Nereden bakılırsa bakılsın yazılı olmayan bu kuralları vahim bir biçimde ihlal ettim. Bu itibarla beyan ederim ki Ben bir Müslümanım ve öyle kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir neferi olarak telakki ediyorum ve son günüme kadar da böyle hissedeceğim. Çünkü İslam benim için güzel ve asil olan her şeyin diğer adı; dünyadaki Müslüman halklar için daha iyi bir gelecek vaadinin ya da umudunun onlar için onurlu ve özgür bir hayatın, kısacası benim inancıma göre uğrunda yaşamaya değer olan her şeyin diğer adıdır.”

İzzetbegoviç, hapishane hayatının ilk vakitlerinde karşılaştığı hadiseler O’nun hayatını anlama açısından manidardır. Dönemin üst düzey yetkilileri İzzetbegoviç’in bir af dilekçesi yazması halinde serbest kalacağını kızı Leyla aracılığıyla bildirmişlerdir. Bunu duyan kızı Leyla Hanım hemen babası adına bir özür beyanatı hazırlayarak hapishaneye ziyarete gitmiştir. Dilekçenin ana temasının İzzetbegoviç’in bazı pişmanlık ifadeleri kullanması ve mevcut rejim hakkında övücü ifadeler içermesi etrafında şekillenmesi isteniyordu. Leyla Hanım’da bu temayı dikkate alarak dilekçeyi hazırlamıştı. Hapishane ziyareti esnasında dilekçeyi sonuna kadar okuyan İzzetbegoviç sevinçle karşısında duran kızına dilekçeyi iade ederek imzalamamıştır. İzzetbegoviç bunu reddettiğinde hapis hayatının bitmesine daha beş yıl vardı. Akın’ın da ifade ettiği gibi bu olay gerçekleşmiş olsaydı, İzzetbegoviç saygı duyulan, bu kadar önemli, hakkında eserler kaleme alınan bir insan, bir lider olabilir miydi? Eğer bu anekdot gerçekleşmiş olsaydı, mevcut rejimden özür dilemiş olsaydı özgürlüğünü beş yıl için feda etmiş olacaktı. Hapishanede kalarak özgürlüğü seçmesi çelişkili bir vakıa olarak görülse de, İzzetbegoviç’in ömrünün sonuna kadar vurguladığı Özgürlük ve Ahlak felsefesinin pratik tezahürü olmuştur (Akın, 2017:24).

Aliya hapishane hayatı boyunca gelecekte olacakları kestirircesine her olaydan bir tecrübe elde etmiş, fikir dünyasını zenginleştirmiş, insanlar ile iletişimini somut ve soyut olarak kuvvetlendirmiş, entrikalara karşı bünyesini ve zihnini çözüm önerileri ile donatmıştır.

Hapishaneden sonraki hayatının bir yılını dinlenerek, on yılını da Cumhurbaşkanı olarak geçirecek olan İzzetbegoviç, özgürlüğe kaçışındaki siyasi tablo karamsarlıklarla doludur. 1989 yılında yıkılan Berlin Duvarı dünyada komünizmin çözülme sürecini etkilemiş ve sonrasında sosyalist blok hızla dağılmaya başlamıştır. Yugoslavya’da bu süreçten nasibini alarak dağılma sürecine girmiştir. Sırp hegemonyası üzerine kurulan Yugoslavya’nın diğer etnik grupları (Makedon, Hırvat, Müslüman, Karadağlı, Sloven) baskı altında tutan bir devlet olması, yaşanan çözülme ve etnik gerilimlere ivme kazandırmıştır. Müslümanların bu kargaşada temsil sorunu yaşadığını ve temsil imkanı bulamamaktan dolayı dağıldığını gören İzzetbegoviç ve arkadaşları siyasi parti kurma kararı almışlardır. Bu amaçla Demokratik Eylem Partisi (SDA) 1989 Kasım ayında kurulmuştur. Partinin amblemi olarak üzerinde hilal ve yıldızın bulunduğu Endülüs Müslümanlarından alınma sembolü seçmişlerdir. 1990 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerden SDE zafer ile çıkmıştır (Akın ve Karaarslan, 2015: 25-26).

1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmişler ve Avrupa devletlerince bağımsızlıkları tanınmıştır. Bosna- Hersek ve Makedonya’nın bağımsızlığı referanduma bırakılmıştır. Bosna’da gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu %99’luk bir oy oranı ile sonuçlanmış ve bağımsız devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Bosna-Hersek uluslararası arenada tanınmış ancak Sırlar bu durumu hazmedemeyerek Bosna’ya savaş açmıştır (Akın ve Karaarslan, 2015: 26). Bu savaşın karşı tarafında bulunan Bosnalıların lideri Aliya büyük bir sınavın ilk kelimelerini yazmaya başlamıştır.

Avrupa’nın en büyük ordularından birisine karşı, halkı imkansızlıklara rağmen organize eden, düzenli bir ordu kurmaya çalışan Aliya bir nebze olsun bunu başarabilmiştir. Her ne kadar istediği süre zarfında hedeflerine ulaşmasa da Sırlara karşı direnecek bir orduyu kurması bile bu savaşın en önemli zaferlerindendir. 1992-95 yılları arasında Bosna topraklarında gerçekleşen savaşta Aliya ve halkı ülkelerini hem alanda hem de masa başında hakkıyla korumaya çalışmışlardır. Savaşın en trajedik olayları arasında bulunan Srebrenitsa katliamında Sırlar hiçbir insani hakkı gözetmeden yüz binlerce insanı kıyımdan geçirmiş, Avrupa ve BM’nin gözü önünde masum insanları katletmiştir. Aradan geçen yirmi beş yıla rağmen katledilen çoğu insanın mezarları bulun(a)mamaktadır. 1995 yılında Bosna askeri anlamda toparlanma sürecini tamamlamış ve Sırları geri püskürtmüşlerdir. Ancak daha fazla masum kanının dökülmesine razı olamayan Aliya aynı yıl anlaşma masasına oturmaya karar vermiştir. Avrupa ülkelerinin ve BM’nin baskıları sonucunda, aslında Aliya’nın kesinlikle kabul etmediği, Dayton Anlaşması imzalanmıştır. 1998 yılında yapılan seçimlerde de tekrar cumhurbaşkanı seçilen Aliya, 2000 yılında görevini sağlık nedenlerini gerekçe göstererek bırakmıştır. Aliya 2003 yılına kadar ailesi ile birlikte mütevazı bir hayat sürmüş ve 9 Ekim 2003 yılında tarihinde vefat etmiştir. Naaşı Saraybosna’da bulunan Kovaçi Şehitleri mezarlığına defnedilmiştir (Akın ve Karaarslan, 2015: 27).

4. ALİYA’NIN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE LİDERLİĞİ ÜZERİNE

Aliya İzzetbegović siyaset sahnesine adım atmadan önce entelektüel birikimini zor şartlara rağmen tamamlamış nadir liderlerdendir. Cumhurbaşkanlığından önce elde ettiği tecrübeler Bosna’nın karanlık dönemlerinde yolunu aydınlatan birer fener gibiydi. Yazmış olduğu eserlerde kendisini nasıl bir gelecek beklediğini kestirememişse de karşısına çıkacak durumlara hazırlıklı olması açısından lehine bir davranış olmuştur.

Aliya’nın düşünce dünyasına giriş yapmadan önce kaleme almış olduğu kitaplar üzerinden bir çerçeve oluşturmak yerinde olacaktır. Aliya 1970 yılında kadar ki gençlik dönemlerinde İslam ile ilgili sentezlerini oluşturmaya çalıştığı makalelerinden oluşan İslam Deklerasyonu kitabı düşünce dünyasına giriş mahiyetindedir. Bu eserin birinci bölümünde Müslümanların neden geri kaldığı sorunsalından yola çıkarak, Kuran’ın nasıl okunması gerektiğine ilişkin yorumlara, İslam penceresinden kadına bakışı tarzında farklı konular işlenmiştir. Kitabın ikinci ve üçüncü bölümünde, ilk bölümün biraz daha genişletilmiş hali gibidir. Bu bölümlerde Müslüman halkın geri kalmışlığı ve İslami düzenin güncel sorunları üzerinde durulmaktadır (İzzetbegović, 2016: 6).

Bu eserin en temel özelliklerinden biri, teorik boyutta İslam’ın nasıl yaşanması gerektiğinden ziyade, günümüzde pratik olarak nasıl yaşandığını da ortaya koymasıdır. İslam Deklarasyonu’nun genel anlamda tezi, Müslümanların geri kalmışlıktan kurtulmak için İslami düzene geri dönmeleri gerektiği, bunun gerekçesi olarak da Müslümanların eylemleri ve inançlarının uyuşmamasından kaynaklandığı düşüncesidir. Genel olarak eser, Müslümanların günümüzde yaptıkları hataları tanımlamakta ve bu hataların nasıl düzeltilmesi konusunda rehberlik etmektedir (Karaaslan, 2010:51).

Aliya İslam Deklerasyonu eserinde İslam’ı yerel değil, evrensel bir din ve hayat tarzı olarak görüyor, sistem olarak Kapitalizm ve Komünizmden çok üstün olduğunu ifade ediyor. Burada kast edilen üstünlük ekonomik anlamda değil, felsefi, ahlaki ve siyasi anlamda hareket eden, kendi içinde var olan yaraları da sarabilen bir sistem olarak görülüyordu (İzzetbegović, 2016: 14).

Aliya, eserin içerisinde değinmeye çalıştığı geri kalmışlıkla ilgili olarak Türkiye ve Japonya karşılaştırması yaparak konuyu somutlaştırmaya çalışmıştır. Türkiye’nin de Japonya’nın da yeni kurulan devletler olmalarına rağmen günümüz itibariyle reel seviyede cari durumlarının aynı eksende olmadığını belirtmektedir. Aliya, eserinde bu konu ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: *“Türkiye için sarf ettiği emek ve katkılarının göz ardı edilmemesi gereken, kültür devrimcisiinden çok bir başkumandan olan M. Kemal inkılaplarından biri fes takmayı yasaklamasıydı. Bu durum, insanların başlıklarının şekillerini değiştirmekle kafalarındakinin ve gerçek meramlarının da değişmeyeceğinin bir ispatı olmuş, fesli Türklerin tasaları ve sorunları bugün şapka takanlarla aynı kalmıştır. ...Devrimler bir milletin bilgeliğini, bazen de kendine ihanet ettiğini gösterir. Bu bağlamda, Japonya ve Türkiye örneği çağdaş tarihin klasik örneklerinden biridir. Geçen yüzyılın sonu ile bu yüzyılın başlarında bu iki ülke, birbirine benzer, mukayese edilebilir ülkeler gibi görünüyordular. İkisi de tarihte önemli bir yere sahip, kendilerine has kadim devletlerdi. Şanlı geçmişi kimi zaman imtiyaz, kimi zaman yük olan bu iki ülke aynı gelişim düzeyinde bulunuyordu. Kısacası, gelecekleri aynı olabilirdi. Ardından, bildiğimiz üzere iki ülkede de çeşitli devrimler gerçekleşti. Başkasının hayatı yerine, kendi hayatını yaşamayı tercih eden Japonya, geleneklerini yeniliklerle birleştirmeye çalıştı. Türkiye’nin modernistleri ise farklı bir yol seçmişti. Bugün Türkiye üçüncü sınıf bir ülkeyken, Japonya dünyanın ileri gelen ülkeleri arasındaki yerini almıştır. Japon ve Türk devrimcilerin felsefeleri arasındaki farklılıkların en belirgin şekilde ortaya çıktığı yer alfabadir. Türkiye, dünyanın en kusursuz ve en yaygın alfabelerinden biri olan 28 harfli Arap alfabesini kaldırırken, Japonya, Romaji Latin alfabesi kullanma talebini reddetmiştir. Japonya, karmaşık alfabesini kullanmaya devam ederek, devrimden sonra 46 karakterin yanı sıra, Çin yazı sisteminde 880 karakteri de kendi alfabesine uyarlamıştır. Günümüzde Japonya’da okuma yazma bilmeyen yok, Türkiye ise Latin alfabesine geçişin üzerinden kırk yıl geçmesine rağmen ülke nüfusunun yüzde ellisi okuma- yazma bilmiyor. Bu öyle bir sonuç ki bu durumu kör bile görebilir”* (İzzetbegović, 2016: 24-25).

Aliya, İslam Deklerasyonu kitabında günümüzde aktüelliğini koruyan önemli bir soruna da değinmektedir. Müslüman toplumların duraklama ve gerileme dönemine gebe zamanlarda, Kuran’ın toplumdaki yeri neresiydi, sorusuna şöyle cevap vermektedir: *“Bu Kitaba olan sadakat kaybolmamış, ancak aktif mistik karakter, yerini akıl dışı (irrasyonel) bir karaktere bırakmıştır. Kuran kanun otoritesini kaybetmiş, bir nesne olarak kutsal sayılmaya başlanmıştır. Metnin özü yerini biçime bırakmış, büyük fikirler ise ezber yeteneği olarak görülmeye başlanmıştır. Teologların bilimciliğinin etkisi altında Kuran daha az okunmaya, daha çok ezberlenmeye başlanmıştır. Tembelliğimizle uyuşmayan mücadele, dürüstlük, şahsi ve maddi fedakarlık emirleri eriyerek, Kuranın rahatlatıcı sesine kaybolup gitmiştir. Bu sıra dışı durum, adım adım sıradan bir şey olarak kabul edilmiştir, zira bu durum sayıları gün geçtikçe çoğalan, Kuran’sız yaşamayan fakat emirlerine uymaya da takati olmayan Müslümanlara daha makul görünmüştür. Bu gerçeğin içerisinde, Kuran ezberinin bu kadar yaygınlaşmasının psikolojik*

nedenlerini aramak gerekir. Kuran'ı ezbere okuyup yorumluyorlar, ardından tekrar ezbere okuyup değerlendiriyorlar, sonra yine ezbere okuyorlar. Binlerce kez tekrarlıyorlar ki bir kez bile uygulamaya vakitleri olmasın. Kuran'ın telaffuzuyla ilgilenen geniş ve titiz bir dal oluşturuldu, bu, Kuran'ın hayata nasıl dahil edilebileceği sorusundan kaçış niteliğindedir. Nihayetinde, Kuran'ı anlam ve içerikten arınmış boş bir sese dönüştürdüler” (İzzetbegoviç, 2016: 32).

Aliya değindiği sorunlara sadece tanımlama getirmemiş bunların çözüm fikirleri ile de ilgilenmiştir. Müslüman kitlelerin İslami uyanış anlamda nasıl hareketlendirileceğini şöyle açıklamaktadır: “Müslüman kitlelerin hissiyatını hareketlendirmek ve yeni bir yol çizmek için bir fikir gereklidir. Bu, sıradan bir fikir olamaz. Derin hissiyata uygun bir fikir olması gerek. Kısacası bunu, yalnızca İslam düşüncesi/fikri yapabilir. Müslüman toplumlarla bu toplumun şu anki aydınları ve siyasi öncülerinin, kararsızlık ve bekleme durumunun ne denli uzun süreceğini umursamadan, aralarından birinin idealinden vazgeçmesi konusunda anlaşabileceklerini gösteren herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Şu an, bu duruma bir tek çare bulunuyor, o da, İslam temelli düşünün ve hisseden bir aydın kitlesi oluşturmak. Bu aydınlar İslami mücadelenin bayrağını dalgalandırıp Müslümanlarla birlikte İslam fikrini gerçekleştirmeye koyulabilirler” (İzzetbegoviç, 2016: 37-38).

Aliya kitabın son bölümünde İslam alemini sosyolojik olarak tahlil ederek, toplumsal bir tanımlamaya gitmiştir: “Günümüz İslam alemi, envaiçeşit millet, ırk, kural ve etkiye sahip rengarenk bir topluluktur. Ancak dünyanın dört bir yanında aynı saygı ve sadakatle karşılanan tek şey vardır, o da Kuran-ı Kerim'dir. Cava Adasında, Hindistan'da, Cezayir'de veya Nijerya'da her yerde aynı olan tek bir his vardır, o da İslam alemine ait olma hissidir. Milyonlarca sıradan insanın temel duygusu halindeki bu sadakat ve bağlılık, huzur veren bir enerji kaynağı olup günümüz Müslüman topluluğunda aynı ve eşit olan şeyi temsil etmektedir. Onların düşüncesine göre İslam alemi halihazırda, dünya çapında duygusal bir topluluktur, belki de dünyanın çok milletli tek duygusal (fakat organize edilmemiş) topluluğudur” (İzzetbegoviç, 114).

Aliya'nın İslam dünyasında ve diğer düşünce gruplarında en çok ses getiren bir diğer eseri Doğu- Batı Arasında İslam adlı çalışması olmuştur. Bu eserde ortaya attığı kuramlar düşünce disiplini açısından orijinal boyutlarda olduğu için birçok düşünür tarafından uzun uzadıya tahlil edilmiş ve gündemde tutulmuştur. İslam düşünce dünyasının uzun zamandan beri böylesi sorgulayıcı ve kıyaslayıcı eser ortaya koymamış olması, Aliya'nın çalışmasının ilgiyle karşılanmasının bir diğer sebebi olabilir. Bunların yanında Aliya eseri hazırlarken ilmi ilkeleri göz ardı etmemiş, bilimsel disipline bağlı kalmış, iddialarının geçerliliğini ve geçersizliğini beraber ele almış, tezlerine karşı öne sürülebilecek antitezleri de ortaya koyarak bilimsel bilgiyi tüm argümanları ile incelemiştir (İzzetbegoviç, 2015: 3-10). İzzetbegoviç eserini şu cümleler ile özetlemektedir: “Yalnızca üç tane dünya görüşü vardır, daha fazlası da olamaz: Dini görüş, Materyalist görüş ve İslami görüş. Her şey çift yaratılmıştır (Kur'an). İnsan, ruh ve bedenden oluşan iki yönlü bir varlıktır. Beden ruhun bineğinden başka bir şey değildir. Bu binek tekamül etmiştir ve netice olarak kendi tarihi vardır. Öte yandan ruhun ise tarihi yoktur, Allah'ın nefhasını almıştır. İnsanın ilk yönü bilimin, ikinci yönü ise sanat ve etiğin mevzusudur. Dolayısıyla insan hakkında iki hikaye ve iki hakikat vardır. Batı dünyasında bunlar Darwin ve Michelangelo temsil eder. Ne Darwin Michelangelo'nun insanından bahseder ne de diğeri berikinin bahsettiği insandan. Onların bahsettikleri hakikatler birbirinden farklıdır, fakat birbirini dışlayıcı değildir. Ancak zaman içinde birbirinin zıddı olarak, sırasıyla medeniyet ve kültür olarak tasavvur edilmişlerdir. Bilim ve teknoloji medeniyete, din ve sanat ise kültüre aittir. İlki, beşeri ihtiyaçların- nasıl yaşarım?, diğeri ise insani arzuların- niçin yaşıyorum?, ifadesidir. Bu ütopya ile dram arasındaki zıddiyettir. Ütopya şahsiyet, dram veya ahlak ile ilgili değildir. Bütünü itibariyle ilmi metod Allah'ın ve insanın inkarına götürür; bütünü itibariyle sanat ise, özü bakımından dinidir. Eğer tanrı yok ise insan da olamaz. Eğer insan yoksa, hümanizm, insan saygınlığı ve insan hakları, hakikati olmayan boş sözlerdir. Medeniyet, vazife fikrini tanımaz. Kültürün tümü madurun tasdikidir. Medeniyet, dünyevi imparatorluğa, ütopyacı eşitliğe doğru; din ise semavi imparatorluğa doğru çabalar. Bu St. Augustine'nin Civitas Dei'sine karşı Cmapenalla'nın Civitas solis'idir. Tanrı olmaksızın ahlaki bir nizam olmaz. Ahlak dinin kümelenmiş bir başka halinden ibarettir. Medeniyet tekamüldür (evrim), tarihtir. Din ve sanatın gerçek bir tekamülü yoktur. Her din başlangıçta saftı (pre-monoteizm). Sanat ve ahlak alanında olduğu üzere dinin tarihide onun inhitatının tarihidir. İsa ve kilise zıtlığı bundan dolayıdır. Hakiki her kanun ikilidir, dolayısıyla tıp asla bir bilim değildir. Mağara adamlarının çizdikleri resimler heyecan verici sanat eserleridir. İşaretlerin bu ilki düalizmi, insan hayatının bütününi karakterize eder ve söz konusu işaretler, insanın adıyla ilişkilidir. Ahd-i Atik ile Ahd-i Cedid'in ruhu, Musa ile İsa arasındaki farklılık budur. Biri kendi halkının lideridir; diğeri ise bir ahlak vaizidir. Onların kendisine doğru çaba gösterdikleri iki farklı adalet ve hedef bulunmaktadır. Arzı Mev'ud ve ilahi imparatorluk. Bu iki zıt, insanda ve İslam'da uzlaştırılmıştır. İslam bir terkiptir, sentezdir: insani olan her şeye damgasını vuran iki kutup arasındaki üçüncü yoldur” (İzzetbegoviç, 2003: 190-191).

İzzetbegović'in bir diğer eseri Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar adlı çalışmasıdır. Bu çalışma Aliya'nın 1983-88 yılları arasında düşünce suçundan dolayı girmiş olduğu hapisanede kaleme aldığı notlardan oluşmaktadır. Bu eser derleme bir yapıya ve oluşturulurken maceralı bir geçmişe sahip olduğundan Aliya'nın Cumhurbaşkanlığı yaptığı dokuzuncu yılında basılabilmektedir. Eserin konu mahiyetini bir çerçeveye yerleştirmek imkansızdır. Aliya, bu eserde hapisane hayatı boyunca aklına gelen her konu hakkında fikirlerini, yorumlarını beyan ederek kitabın seyir dalgasını uzun soluklu tutmuştur. Kitapta siyasetten ahlaka, varoluştan İslam'a, özgürlükten hayata kadar birçok konuda notlar bulunmaktadır. Aliya hapisane hayatını günlük rutin işlerden sıyrarak kalıcı hale getirmek istediği bu eseriyle bilincini sürekli diri tutmuştur. İzzetbegović eserin önsözünde şunları kaydetmiştir: "...okuyucunun göz atacağı bu eser benim özgürlüğe kaçışımdır. Maalesef bu gerçek bir kaçış değildi. Oysa ben öyle olmasını isterdim. Bu zihni ve fikri kaçış, yüksek duvarları ve demir parmaklıklarıyla Foça hapishanesinden mümkün olan tek kaçış şekliydi" (İzzetbegović, 2017: XIII).

Aliya, bu eserinde en göze çarpan ayrıntı milletlerin tarihleri ve ahlakları üzerine yapmış olduğu değerlendirmedir: "Milletler tarihe ahlaken zengin maddeten fakir olarak girerler. Tarihten çıktıklarında ise vaziyet genellikle bunun tam tersidir. Hemen tüm önemli halkların tarihlerinde bu tespit doğrulanmıştır. Antik Farisilerde, Romalılarda, Yunanlılarda, Araplarda, hatta modern Avrupa milletlerinde. Buradan, bir medeniyetin (ki medeniyet objektifleşmiş, maddileşmiş bilgiden ibarettir) tarihi gelişimi yoluyla açıklanabileceği, ama ahlakın açıklanamayacağı neticesi çıkar. Tarihi ve harici bir güç için bir netice değil ön şart olan şey kesinlikle ahlaktır; tıpkı müstakbel bitkinin tohumdaki yiyecek stoğunu harcayarak filizlenmesinde olduğu gibi, tarihi olarak kendisini gerçekleştiren bir halkın da bu ahlaki stok pahasına yaşadığı, söz konusu ahlaki stoğu harcadığı söylenebilir. Başlangıçta daima bir insanla ve onunla birlikte dini şuur ve ahlak bakımından pek saf ve yüce örneklerle karşılaşırız. Tarihi gelişim süreci içinde din ya terkedilir ya da zayıflar; nihayetinde, ölümün eşiğinde dinsizlik ve tam bir ahlaki çöküntü haline varılır. Dolayısıyla ahlak hiçbir yerde bir ürün değildir; biz onu asli biçimiyle bir halkın hayatında ve şuurunda buluruz ve çoğunlukla bunun varlığını açıklayamayız. Ahlak, tarih sahnesine girişi ilan eden beşeri malzemenin mütemmim bir cüzü olarak bulunur. Bu asli ahlakiliği oluşturan şey nedir? Hiçbir şey, eğer bu kelimeyi sözlük anlamında kullanırsak. Bu ahlakilik, hayatın neticesi değil kendisidir veya başlamak üzere olan hayatın kaynaklarından biridir. Sonda ortaya çıkan ahlaksızlık ve sefahat ise ideallerin boşa gitmiş ve kaydedilmiş oluşunun ifadesidir sadece. Sonunda yaklaşan hayatın kır saçlarıdır onlar. Sefahat, gücün değil zaafın ifadesidir. Niçin genç ırklar ahlaklı iken çöküşte olanlar ahlaksızdır? Başkaca bir müsbet devrim imkansızlaştığında cinsi devrimin sırası gelmiştir. Bu devrim, ne gücün ne de herhangi bir ideale yönelik iradenin bulunduğu bir zamanı selamlar. O, hakiki irade ve gayenin bulunmadığının işaretidir. Çünkü iyi olan her şey zahmetli bir şekilde sarp yokuşa tırmanmıştır" (İzzetbegović, 2017: 78).

Aliya'nın otobiyografi olarak tanımlayabileceğimiz son yayınlanan eseri Tarihe Tanıklığım adlı çalışmasıdır. Kendi yaşamını kaleme aldığı eser, Aliya'nın yaşamış olduğu dönem ve coğrafya açısından özel bir tarih kitabıdır. Aliya'nın çocukluğunun birinci ağızdan anlatılması, ilk hapisane tecrübesinin maceraları, Yugoslavya dönemi yaşananlar, ikinci hapisane hayatı, SDE partisi kuruluş süreçleri, Cumhurbaşkanlığı, Bosna'nın Bağımsızlığı akabinde cereyan eden Bosna Savaşı ve Dayton Anlaşması gibi siyasi konuları işlemesi eseri daha anlamlı kılmaktadır. Eser Aliya'nın hayat hikayesinin yanında Bosna-Hersek'in tarihine de ışık tutacak bilgiler sunmaktadır. Sırplar tarafından kültürel anlamda da dezenformasyona uğratılmak istenen Bosna için bu eser, yakın tarihe dair önemli tanıklıklar içermektedir. Eser, Aliya'nın daha önce kaleme aldığı kitaplar gibi entelektüelliğini yansıtmaktan ziyade birikimlerinin nasıl oluştuğunu gösteren bir yapıya sahiptir.

Aliya'yı anlamının yolu sadece biyografisini tahlil etmekten geçmemektedir. Aliya'nın nasıl bir aile ortamında yetiştiği, öğretmenleri kimlerdi, öğretileri nelerdi, katıldığı fikir ile karşı durduğu fikirlerin ayrıntıları nelerdi, yaşadığı dönemki sosyal, kültürel ve siyasi atmosfer nasıldı ve Aliya bu ortamlarda hangi roller içerisindeydi gibi ayrıntıları incelemek suretiyle bir tahlil yapılabilir. Aliya'nın bir lider olarak incelenmesini hem zorlaştıran hem de kolaylaştıran unsurlarının başında fikirlerini belli bir disipline göre yazıya dökmüş olması ve kitaplaştırmış olması gelmektedir. Konu başlığından itibaren tanımlanmaya çalışılan Aliya'nın eserleri, O'nun pratik hayatı ile mukayese şansını da vermektedir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde Aliya'nın liderliği konusunda somut yaklaşımlar ortaya çıkabilmektedir.

Aliya bir düşünce ve eylem adamı vasıfları üzerinden sahip olduğu liderlik pozisyonunu çeşitli ilkeler ile donatmıştır. Bu ilkelerin en başında bir davasının veya kaygısının olmasıdır. Çocukluk yıllarından itibaren sürekli bir şeylerin arayışı içinde olması, vizyon belirlemede ütopyik davranmasa da mevcut durumlardan daha öte hedefler belirlemesi Aliya'yı sürekli dinamik kılmıştır. İslam dünyasında yaşanan ayrılışları, kopmaları ve İslam'ın özü ile Müslümanların pratik yaşamlarındaki uyumsuzluğu büyük resimden görmüş ve bu konuda uzun yıllar hem sözlü hem de fiili eylemlerde bulunmuştur. Ki bu kaygı Aliya'nın genç yaşta hapisane hayatı ile tanışmasına sebep olmuştur. İslam'ın ideal bir yaşam tarzı olduğunu teorik ve pratik örneklerle somutlaştırma gayreti içinde olması,

Aliya'yı mevcut toplumunda eylemsel durumlarda bulunan bir lider konumuna kendiliğinden getirmiştir. Bu durumlar Aliya'yın liderlik profilinin tek yönlü olmadığını da göstermektedir.

Aliya'yı bir lider olarak farklı kılan bir diğer özelliği, bilime ve ilime karşı tükenmek bilmeyen tutkuyla bağlılığıdır. Doğu- Batı arasındaki kitabından da anlaşılacağı üzere Aliya, okumalarını yapmadığı hiçbir konuyu tartışmaya açmamış, güncel meselelerin tezleri ve anti tezleri ile yakından ilgilenmiş, muhatabın rahatlıkla anlayabileceği bir seviyede konuyu tahlil etmiştir. Batı düşünce kültürüyle doğu düşünce dünyasının fikirlerini karşılaştırmalı olarak kullanmaktan öte, bu bilgileri hem siyasi hayatında hem de düşünce dünyasında birer argüman olarak kullanmıştır.

Aliya düşünce ve siyasi hayatında kendisine düstur ettiği bir diğer özelliği de sorgulayıcı olması, hiçbir şeye körü körüne bağlanmaması ve inancının mahiyetini öğrenmekten geri durmamış olmasıdır. Bu özellikler Aliya'nın liderlik profilinin sac ayaklarını oluşturmaktadır. Aliya liderliğindeki karizmasını bilgeliğinin içini doldurmakta yakalamıştır. Savlarında ezberci konuşmamış, ki zaten ezber mantığına tamamen karşı bir metodu bulunmakta, konunun en ince ayrıntısına kadar irdelenmiş ve özellikle siyasi arenada kendisine yöneltilen eleştirilere bu yöntemiyle cevaplar vermiştir. Aliya siyaset hayatındaki liderliğini sadece seçim zaferleriyle ziyadeleştirmemiş, aleyhine yönelik söylem ve eylemleri lehine çevirecek sorgulayıcı üslubuyla liderliğini güçlendirmiştir.

Aliya'nın liderliği ile ilgili nihai olarak hayatının neredeyse tamamını harcadığı bir değer var mıdır? Aliya bu soruya kendi biyografisinden cevap verecek tarzda değer odaklı bir yaşam sürmüştür. Bu değer Özgürlüktür. Aliya hem sosyal hayatında hem de siyasi hayatında özgürlük tabirini sadece bir söylem olarak kullanmamış bunun ağır bedellerini göze alarak eylemsel olarak tezahürünü gerçekleştirmiştir. Aliya'nın özgürlük anlayışı sadece kendisine veya Bosna halkına yönelik bir emel değildir. Aliya'ya göre özgürlük her insanın hakkıdır. Bu anlayış Aliya'yı sadece Bosna toprakları içerisinde tutmamış, böylesi evrensel bir kavrayış ve anlayış Onu evrensel bir lider yapmıştır. Çünkü özgürlük sadece işgal coğrafyalarına özgü bir değer değil, tüm dünyada yaşayan her insanın mevcut durumunda ihtiyaç duyduğu bir değerdir. Bunlara ilaveten Aliya'nın özgürlüğü, her şeyin serbest bir şekilde yapılabilmesi, hiçbir otoritenin olmadığı, anarşist bir anlayıştan uzaktır. Aliya özgürlükleri, toplumların sosyo- kültürel yapılarına uygun bir şekilde, demokratik olarak talep edildiği ve elde edildiği müddetçe meşru görmüştür. Aliya'nın bu sebeple hem Bosna için hem de diğer toplumlar için mutlak olarak gördüğü veya benimsediği bir yönetim biçimi yoktur. Toplumların ve içinde barındıkları kesimlerin özgürce yaşayabileceği demokratik ve barışçıl bir yönetim şekli her ne ise onun mücadelesini vermeyi, Aliya en doğal hak olarak görmüştür.

SONUÇ

Osmanlı döneminden sonra Balkanlar'da yaşanan hadiseler en çok Müslüman kimliğe sahip kitleyi etkilemişti. Avrupa merkez kıtasında doğu kültürü olarak gördüğü İslam'ın gelişmesini ve yaygınlaşmasını istememekteydi. Osmanlı'nın Balkan politikalarındaki istikrarlı yönetimi bahsi geçen arzusun önüne geçmiş olsa da, özellikle Fransız İhtilali referans gösterilerek gerçekleştirilen milliyetçi ayaklanmaları coğrafyayı karıştırmaya yetmişti. Çünkü genelde Avrupa özelde Balkanlar olarak tabir edilen güney ve doğu kesim bünyesinde birçok etnik kökeni barındırmaktaydı. Bundan dolayı Balkan coğrafyasında meydana gelen en ufak bir iktidar boşluğunda ayaklanma ve kopmalar yaşanmaktaydı.

Bosna-Hersek, Yugoslavya Fedaral Cumhuriyeti'nin 1980 sonrası dağılma sürecine girmesi ile bağımsızlık arayışlarına girmişti. Ancak gerek Sırlar olsun gerekse Hırvat kesim olsun bu bağımsızlık girişimini kendilerine meşru gördükleri kadar Boşnaklar'a da gayrimeşru bir hak olarak görmekteydiler. Tüm engellemelere rağmen Bosna, 1990'lı yıllara bağımsız olarak ile girmek istiyordu. Yıllar öncesinden Müslüman teşkilatları örgütlemesini engellemek adına hapishane hayatına mahkum edilen Aliya, şimdi Bosna- Hersek'in bağımsızlığına önderlik edecek fırsatı burada yakalamıştı.

Bosna'nın bağımsızlık girişimini etnik temizlik ile engellemek isteyen Sırlar bunu başarabilmek adına Saraybosna'dan Srebrenitsa'ya kadar tarihin hiçbir zaman şahit olmadığı bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Ancak Boşnakların bu katliamdan yok oluşa doğru giden serüveninde Aliya, Bosna'yı tarihin nesnesi olmaktan kurtarıp öznesi durumuna getirerek liderliğini ispatlamıştır.

Aliya'nın liderliğindeki en önemli özelliklerinden bir tanesi de bilme ile olmanın bütünlüğünü oluşturması/ yaşamasıdır. Bosna'nın bağımsızlık girişiminden 1995 Dayton Anlaşması'nın yapılmasına kadar ki süreci başarılı bir şekilde yönetmesinde bu özellik göz ardı edilemezdi. Başka bir ifade ile Aliya'nın siyaset hayatındaki

liderliğini destekleyen en ayırt edici özelliği bilgeliğidir. Bileliğine de bu liderlik gücünü veren sadeliğidir. Sadeliğinin ana kaynağı da mevcut coğrafyası ve kültürel değerleri dışında okumaları ve bunları cari inancıyla mukayese edebilmesidir.

Aliya'nın siyaset hayatından önce yazmış olduğu kitapları ile adeta Platon'un bir ifadesini hayatına aksetmiş nadir liderdendir. Platon'un; kader onu bütün bu yazdıklarını bir de devlet lideri olarak gerçekleştir, bakalım yapabilecek misin? İfadesi, Aliya için uyumlu bir testti. Bu durum Aliya nezdinde yüzyılın en önemli testi olmuştur.

Aliya, liderliğini sadece Bosna'ya özgü tutmamıştı; bilgeliği ile İslam coğrafyasında yüzyıllardır suskun kalan pasifliğe de vurgu yapmıştır. Tüm kuşaklara seslenircesine, idare edilmek üzere eğitilmemelerini yoksa İslam'ın bu kuşaklar aracılığıyla ilerlemeyeceğini vurgulamıştır. Aliya mevcut potansiyelin niceliğinin yanında cesur ve isyankar ruhlara da ihtiyaç duyulduğunu, bu minvalde İslam'ın çağın sorunlarına cevap verebilecek bir yapıya bürünebileceği üzerinde durmuş ve hayatında bunu betimlemiştir.

Aliya hayatı boyunca maddi servet yerine ahlaksal sermaye biriktirerek siyaset arenasına girmiştir. Ahlakın kaynağını arayarak tüm ömrünü geçirmemiştir. Ahlak sermayesi adına çıkmış olduğu her arayışta elde ettiğini, ömür serüveninde sonuna kadar harcamıştır. Bu durum onu dinamik tutmuş; çünkü çabalamayı ve arayışı bırakır ise bir sonraki adımı için elinde ahlaki anlamda hiçbir şeyin olmadığı bilincindeydi. İslam'ında bu konuda sürekli kendisini teşvik ettiği inancını taşıyordu. Aliya İslam, İman ve İhsan'ın varoluşun ahlakı olarak görmüştür. İslam'ı bir şeyin yapılması, İman'ı bunun niçin yapıldığına önem verilmesini, ihsan'ı da bunun nasıllığına ağırlık vermesi olarak gördüğünden tüm amellerinde sürekli var olmuştur.

Ancak Aliya ahlakı sadece öte dünya inancına sahip olanlara özgü görmemiş, onların ahlaki ilkelerin tarihsel süreç içerisinde dinsel temellerden doğduğunu anlatmaya çalışarak da sadece mistik inanca sahip insanlara seslenmemiştir. Bu ve diğer yaklaşımlarından dolayıdır ki Aliya siyasi liderliğinin yanında sorunlarına cevap arayan nice farklı kitlelerinde liderliğini yapmıştır.

Aliya'nın sivil ve siyasi hayatı boyunca bedel ödediği değerler nelerdir diye sorulursa; tüm hayatının ayrıntıları gözlemlendiğinde verilecek cevap şudur: Bağımsızlık sevdası ve özgür bir akıl mücadelesi. Bu değerler Aliya'yı özetlemek için anahtar kelime olarak kullanılabilir. Bir lider olarak Aliya'nın kodlaması da diyebiliriz.

Yeniden dünyaya gelme özlemi olmamışçasına bir yaşam süren Aliya, eğer buna zorlansaydım yine kendi yaşamımı seçerdim diyebilecek kadar yaşadıklarına sadık kalmıştır. Bu sadakat liderliği süresince insanların gözündeki değeri olarak yorumlanabilir. Aliya liderliğinde insan kavramına odaklanmıştır. İnsan kavramını ön plana çıkartan yönetim kültürüyle hareket etmiş adaleti de bu kültürün merkezine yerleştirmiştir.

Son söz olarak, Aliya İzzetbegović tarihsel süreç içerisinde kendi coğrafyasına ve kişiliğine halel getirmeme adına mücadele vermiş bir halk lideridir. Halkının bağımsızlığı adına giriştiği bu mücadelede düşmanlarının dahi saygısını kazanan Aliya; hedeflerine makyavelist anlayışla ulaşmaya çalışmamış aksine makyavelizmi kendisine düstur eden Avrupa'nın merkezinde İslam'ı ahlak ile hedeflere ulaşmanın yüceliğini yaşam pratiğine yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

AKIN, Mahmut Hakkı (2017), Aliya İzzetbegović, İlke Yayıncılık, İstanbul.

AKIN, Mahmut Hakkı, Karaarslan Faruk (2015), Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü Aliya İzzetbegović, Pınar yayınları, İstanbul.

ALKAN, Necmettin (2013), Yugoslavya'nın Dağılması, Ed.:Gökdağ, B.A., Karatay, O., Balkanlar El Kitabı 2: Çağdaş Balkanlar, s. 33-55, Akçağ Yayınları, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir (2017), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914- 1995, Timaş Yayınları, İstanbul.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2009), Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul.

HALİLOVIÇ TEKİN, Cemile (2011), Bosna- Hersek Devleti, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2003), Tarihe Tanıklığım, (Çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz), Dergah Ofset, İstanbul.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2015), Doğu Batı Arasında İslam, Klasik Yayınları, İstanbul.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2016), İslam Deklerasyonu, yarın Yayınları, İstanbul.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2017), Özgürlüğe Kaçışım- Zindan Notlar, Klasik Yayınları, İstanbul.

KARAARSLAN, Faruk (2010), Entelektüel Üzerine Eleştirel Bir Çalışma: Aliya İzzetbegoviç Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

MALCOLM, Noel (2000), Bosna, (Çev. Aşkın Karadağlı), Om Yayınevi, İstanbul.

WOODRUFF, William (2010), Modern Dünya Tarihi, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Farklılıkların Yönetiminin Yetenek Yönetimine Etkisi: Ambalaj Sektöründe Bir Araştırma*

The Effect of Diversity Management on Talent Management: A Study in the Packaging Industry

Mehmet Ali CANBOLAT

Öğr. Gör.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
malican70@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1235-9013>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 28.04.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 07.12.2022

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Aykut BEDÜK

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi

abeduk@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0845-8978>

Anahtar Kelimeler:

Farklılık,
Farklılıkların
Yönetimi,
Yetenek Yönetimi.

ÖZET

Karaman ili ambalaj imalatı sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede çalışan işgörenlerin farklılıkların yönetimi algısı ile yetenek yönetimi algısı ilişkisinin belirlenmesi amacıyla kesitsel tipte, tanımlayıcı ve ilişki arayıcı olarak planlanan bu araştırma, 146 işgören ile yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama formu olarak demografik bilgileri içeren 5 soru, farklılıkların yönetimi ölçeği ve yetenek yönetimi ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen verilerin yorumlanması için tanımlayıcı istatistikler, faktör analizleri ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Yol Analizi gibi tekniklerden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; değişkenlerin alt bileşenlerinin birbirleri ile ilişkili olduğu ve bağımsız değişken farklılıkların yönetimi ile bağımlı değişken yetenek yönetimi arasında istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak farklılıkların yönetiminin yetenek yönetimine etki ettiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Diversity,
Diversity
Management,
Talent Management.

This research, which was planned as a cross-sectional, descriptive and relationship seeker, was applied on 146 employees, who were working in a company operating in the packaging manufacturing sector in Karaman, in order to determine the relationship between the perception of diversity management and talent management perception of employees. In the research, 5 questions including demographic information, management of employee diversity scale and talent management scale were applied as data collection form. Descriptive statistics, factor analysis and Structural Equation Modelling Path Analysis techniques were used to interpret the obtained data. According to the research findings; It was determined that the sub-dimensions of the variables are related to each other and there is a statistically significant and positive relationship between the independent variable management of employee diversity and dependent variable talent management. As a result, it has been determined that the management of diversity affects talent management.

* Bu çalışma, 10 Eylül 2021 tarihinde online düzenlenen 5. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumu'nda sunulmuş "Farklılıkların Yönetimi ve Yetenek Yönetimi İlişkisi: Ambalaj Sektöründe Bir Araştırma" başlıklı tebliğin revize edilmiş ve genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Daha iyi şartlarda bir yaşam sürme, daha çok gelir ihtiyacı, savaşlar ya da doğal afetler gibi çeşitli nedenler ile göç eden birçok birey beraberinde farklılıklarını da götürmektedirler. Elbette farklılıklar sadece göç tabanlı ya da bölgesel farkları kapsamamakta, bununla birlikte cinsiyetten dezavantajlılığa, kültürden iş yapma tekniğine kadar birçok etken farklılık nedeni olabilmektedir. İnsan kaynakları departmanları ise ancak bu farklılıkların uyum içerisinde yönetilebilmesi ile örgüte katma değer sağlayabilmektedirler. Benzer şekilde rekabet üstünlüğü açısından da farklı özelliklere sahip bireylerin birlikte çalıştığı örgütlerde, sürdürülebilirliğin sağlanması adına işgörenlerin bireysel, grupsal ve örgütsel farklılıklarının da başarılı bir şekilde yönetilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Bayar, 2021:3836). Nitekim örgütler, işgörenlerinin tüm özelliklerinden yararlanabilecekleri bir sistem kurarak, örgüt amaçlarına en kısa sürede ve daha az maliyetlerle ulaşmak niyetindedirler (Özçelik ve Doğan, 2021:146). Öte yandan örgütlerde, yetenekleri ile daha çok ön plana çıkan işgörenlerin tıpkı farklılıkların yönetiminde olduğu gibi özenle yönetilmesi gerekmektedir. Zira yetenekli işgörenlerin özgüvenleri görece daha yüksek olduğundan olası örgüt değişikliklerini rahatlıkla göze alabilmektedirler.

Farklı özelliklere sahip bireyler yer yer dışlanabildiklerinden ötürü örgüt uyumları konusunda bazen problemlerle karşılaşabilmektedirler. Aynı zamanda çeşitli yeteneklere sahip olan bu bireylerin örgütsel uyumlarının sağlanması profesyonel iş dünyası için gerekli olan birçok işgücü açığını kapatabilecek düzeydedir. Doğru ve yerinde uygulanacak olan farklılıkların yönetimi ve yetenek yönetimi çabaları bu bireylerin örgütsel bağlılıklarını da artırabilecektir. Buradan hareketle araştırma, böylesine hassas iki değişkenin birlikte değerlendirilebilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlk olarak değişkenlerin kavramsal çerçevesi ele alınmış ardından araştırma bulguları yorumlanarak sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Farklılık, diğerlerinden ayırt edici özelliği bulunan kimseler için kullanılan bir kavram olmakla birlikte bireylerin sadece cinsiyet, yaş, kültür, inanç vb. gibi farklılıkları değil aynı zamanda yetiştirilme tarzları, bakış açıları ya da ön yargıları gibi unsurları da birer farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayrancı, 2008:67). Farklılığın içsel, dışsal ve örgütsel olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (Çakır ve Harmancı Seren, 2021:112). Farklılıklar, etnik ve dini kimliğin ötesinde yaş, cinsiyet, yaşam tarzı gibi her toplumda oluşabilen çeşitliliğin nasıl yönetileceği problemi ile genişleyen bir konudur (Sezerel ve Tonus, 2016:3). Kavram, ABD ve özellikle de batı ülkelerinde yaşanan gelişmeler ışığında demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan şekillenmeye devam ederek (Syed ve Özbilgin, 2009:2435) etkin şekilde bir “yönetim” gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Öge ve Canbolat, 2019:111).

Çıkış noktası ayrımcılığın önüne geçilmesi ve fırsat eşitliğine imkan tanınmasını öngören (Wrench, 2005:73) farklılıkların yönetimi kavramını 1990 yılında ileri süren ilk kişi R.Roosevelt Thomas olup farklılıkları yönetmede; farklılıklara kapsayıcı davranmak ve farklılıkları kontrol etmek şeklinde iki temele göre hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur (Nişancı vd., 2016:291). Dolayısıyla farklılıkların yönetimi, öncelikli olarak işgörenlerin potansiyellerinin bütününe ulaşabilmesi için bireysel farklılıklara değer vermektedir (Hennekam vd., 2019:122). Aynı zamanda farklılıkların yönetimi, farklılığa sahip işgörenin ihtiyaç ve tutumlarını doğru şekilde değerlendirip yanıtlayabilmek ve bu işgücünün becerilerini ve yeteneklerini kullanmanın en etkili yollarını bulabilme çabalarını içerir (Öge ve Canbolat, 2019:112; Shereif Mahdi Abaker vd., 2019:454). Farklı yapılarla ve düşüncelere sahip işgücünün birlikte ve aynı ortamda çalışmasının hem örgüte hem de bireye katkı sağlayacak şekilde tasarlanması gerekmekte diğer bir ifade ile farklılıklara rağmen işgörenler arasındaki uyum ve iletişim kuvvetlendirilerek bu durum bir avantaja dönüştürülebilmelidir (Bal ve Karakuş, 2018:101).

Farklılıkların yönetimi ancak örgüt tarafından içselleştirilebildiği takdirde evrensel platformdaki avantajlarını ortaya koyabilecektir (Begeç, 2013:69). Farklılıkların yönetimi bu sayede örgütlerin hem rekabet avantajı sağlamasında (Nesterenko ve Lanovenczyk, 2019:262) hem de yaratıcılık ve yenilikçiliklerinin açığa çıkmasında (Bassett-Jones, 2005:169) önemli bir etken olabilecektir. Ancak farklılık içermeyen çoğunluğun protestoları ya da eleştirileri sonucunda maalesef farklılıkların yönetimi kavramı bazı durumlarda yöneticiler nazarında önemini kaybedebilmektedir (Ivancevich ve Gilbert, 2000:76). Bu durumun bir sonucu olarak farklılıkların yönetimi birçok örgütte halen üzerinde durulmayan bir konudur (Gilbert vd., 1999:61).

Araştırmacılarca farklılıkların yönetimi ile çalışan verimliliği (Bayar, 2021), işten ayrılma niyeti (Çağın ve

Bayraktar, 2017), örgütsel bağlılık (Fettahlıoğlu ve Tatlı, 2015), örgüt iklimi (Noorzad, 2018), algılanan grup performansı, iş tatmini (Pitts, 2009), örgütsel yaratıcılık, yenilik performansı (Öge ve Canbolat, 2019), kurumsal itibar (Purtaş, 2018), işletme performansı (Yeşil ve Purtaş, 2017) ve örgüt kültürü (Akan ve Kanık, 2018) arasındaki etki ya da ilişkilerin incelenmesini konu edinen birçok araştırmanın da geliştirildiği görülmüştür.

Araştırmanın bir diğer değişkeni ise yetenek ile ilgilidir. Performans ile doğrudan ilişkili (Tarakçı, 2016:6) olan yetenek kavramı genellikle insan ile özdeşleşen ve anlam bulan bir kavram olup bireyin; bilgi, beceri ve deneyimleri doğrultusunda muhakeme yapabilme özelliğidir (Demirel ve Savaş, 2017:133). Yeteneği oluşturan temel bileşenler ise başarı, liderlik, yaratıcılık, kabiliyet, pratiklik ve zamanın etkin kullanımıdır (Doğan ve Demiral, 2008:151; Tarakçı, 2016:5). Yetenek yönetimi süreci ise örgütlerin geleceği için işgörenlerin ve liderlerin geliştirilmesine odaklanılan bir süreçtir (Gündoğmuş vd., 2021:162). Ayrıca işgörenlerin sahip olduğu yeteneklerin toplamı, yüksek ölçüde örgütün temel yeteneklerini de içermektedir (Özgül Katlav ve Aykaç, 2021:1154). Yetenek kavramının kökeni çok eski yüzyıllara dayansa da yetenek yönetimi kavramı 2000’li yıllarda önem görmeye başlamıştır (Yumurtacı, 2014:192). Bu sebeple yetenek yönetimi uygulamalarının tüm dünyada yeni olması literatürde ve uygulamada boşlukların olduğuna işaret etmektedir (Şahin, 2015:1).

Literatürde yetenek yönetiminin; personel güçlendirme (Altınöz ve Çakıroğlu, 2022), işletme performansı (Uyaroğlu, 2019), iç girişimcilik (Fettahlıoğlu vd., 2016), iş tatmini (Özgül Katlav ve Aykaç, 2021), işten ayrılma niyeti (Boz, 2021; Öge, 2021; Tarakçı, 2016), örgütsel sinizm (Tatlı ve Üstün, 2018), lider-üye etkileşimi (Uludağ, 2019) ve yenilik performansı (Örücü ve Akyüz, 2018) ile etki ya da ilişkisini tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen araştırmalara rastlanılmıştır. Ayrıca farklılıkların yönetimi ve yetenek yönetimi ile iç girişimcilik ve yenilik arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada (Matug, 2021:100) ise farklılıkların yönetimi ve yetenek yönetimi değişkenlerinin iç girişimcilik ve yenilik değişkenlerinin iyileştirilmesinde yüksek potansiyele sahip olduğu bulgulanmıştır.

Bu bilgiler ışığında hemen her örgütte bulunan farklılıkların başarı ile yönetilmesinin, yeteneklerin yönetilmesindeki olası etkisini saptamaya yönelik bir araştırmaya rastlanılmaması bu araştırmanın tasarlanmasındaki temel nedeni ortaya koymaktadır. Araştırmada birçok değişken ile etkileşim içerisinde olan bu iki değişkenin olası ilişki ve etkisi gerek araştırmacılar gerekse uygulayıcılar için tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. TASARIM VE YÖNTEM

Araştırma, bir ambalaj imalatı işletmesinde çalışan işgörenlerin farklılıkların yönetimi ve yetenek yönetimi algı düzeylerini belirlemek amacıyla kesitsel tipte, tanımlayıcı ve ilişkici arayıcı olarak planlanmıştır. Karaman’da faaliyet gösteren işletmede 174 işgören bulunmakta olup tüm işgörenler araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Karaman ilinin seçilme nedeni ise yoğun bisküvi fabrikası bulunmasından ötürü ambalaj üreticilerinin yoğun bulunmasından kaynaklıdır. Veri toplama tarihlerinde izinli işgören bulunması, veri toplama formuna katılım sağlanmaması ve geçersiz veri toplama formlarının iptali sonucunda 146 geçerli forma ulaşılmış ve analizler bu sayı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada veri toplama formu olarak demografik bilgileri içeren 5 soru, farklılıkların yönetimi ölçeği (20 madde) ve yetenek yönetimi ölçeği (21 madde) kullanılmıştır. Araştırmada farklılıkların yönetimi algısını ölçmek için Balay ve Sağlam (2004) tarafından eğitim sektörüne göre geliştirilmiş, Usta (2017) tarafından işletmelere uyarlanmış ve Öge ve Canbolat (2019) tarafından imalat sektörüne göre geçerlik ve güvenilirliği yapılmış dört alt boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçeğin bu araştırmada yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu hesaplanmıştır ($\alpha = 0,88$).

Araştırmada yetenek yönetimi algısını ölçmek için Şahin (2015)’in “Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinde kullandığı üç alt boyutu bulunan formdan yararlanılmıştır. Ölçeğin bu araştırmada yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu hesaplanmıştır ($\alpha = 0,96$). Araştırmada sektör farklılığından ötürü açıklayıcı faktör analizi uygulanarak faktör yüklerine göre yeniden boyutlandırma yapılmıştır.

Tüm ifadeler (1) “kesinlikle katılmıyorum”dan (5) “tamamen katılıyorum”a beşli likert tiptedir. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan veri toplama formu, farklılıkların yönetimi ölçeği ve yetenek yönetimi ölçeği ile Ocak-Şubat 2020 tarihleri arasında elde edilmiştir. Veri toplama formu araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmış ve formun doldurulması yaklaşık 10 dk. sürmüştür. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler, faktör analizleri ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Yol Analizi gibi teknikler kullanılarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan ambalaj sektörü çalışanlarının demografik özellikleri Tablo 1’deki gibidir. Buna göre anketi yanıtlayanların çoğunluğunun erkek ve evli olduğu, lise düzeyinde öğrenim gördükleri, 31-40 yaş grubunda ve 0-5 yıl arasında iş deneyimine sahip oldukları tespit edilmiştir.

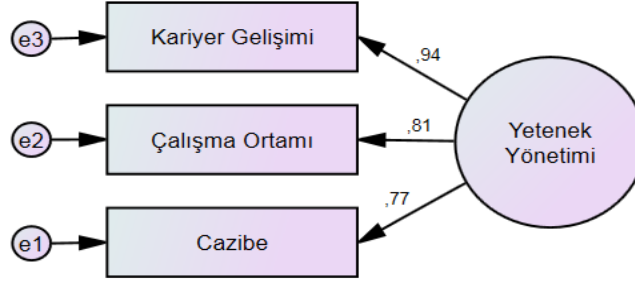
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri Tablosu

Demografik Özellikler	Sayı (%)	Demografik Özellikler	Sayı (%)
Yaş		Eğitim Düzeyi	
30 ve altı	58 (39)	İlköğretim	47 (32)
31-40	64 (44)	Lise	67 (46)
41 ve üzeri	24 (17)	Üniversite	32 (22)
Cinsiyet		İş Tecrübesi	
Kadın	8 (5)	0-5 yıl	53 (36)
Erkek	138 (95)	6-10 yıl	48 (33)
Medeni Durum		11-15 yıl	21 (14)
Evli	105 (72)	16 ve üzeri	24 (17)
Bekâr	41 (28)		

Analizlere geçilmeden önce sektör farklılığından ötürü yetenek yönetimi ölçeğinin boyutlarını kontrol etmek ve değişkenler arası ilişkide tek boyutluluğu sağlamak için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)’nden yararlanılmıştır (EK 1). Analiz sonuçlarına göre KMO değerinin 0,923 olarak belirlendiği ve değer de “oldukça iyi düzeyde” (Kaiser, 1974) olduğu görülmüştür. Bartlett’s Test of Sphericity analizi istatistiki olarak anlamlı χ^2 sonucu üretmiş olup ($\chi^2=2632,051$ df=210, Sig<000) faktör analizinin değişkenlere uygulanabileceğini ortaya koymuştur.

EK 1’de görüldüğü üzere yetenek yönetimi AFA, ölçeğin üç bileşeni olduğunu önermiştir. Bileşenler; kariyer gelişimi, çalışma ortamı ve cazibe şeklinde isimlendirilmiştir. Yetenek yönetimi bileşenlerinin özdeğer, açıklanan varyans ve güvenirlik (α) katsayıları EK 1’deki gibidir. Bileşenler 1’in üzerinde özdeğere sahiptir ve toplam varyansın %69,42’sini temsil etmektedirler. Her bir bileşenin α değerlerinin 0,80’den yüksek olduğu ve aynı zamanda iç tutarlığın sağlandığı tespit edilmiştir. AFA’nin önerdiği bileşenler için bileşik değerli değişkenler üretilmiş ve sonraki analizler için bu bileşik değerler kullanılmıştır.

Daha sonra AFA’nin desteklenmesi amacıyla elde edilen bileşenlerin doğrulanması için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bulgular Şekil 1’deki gibidir. Buna göre elde edilen katsayılar 0,70 değerinin üzerinde olduğundan bileşenlerin yapı geçerliliğini sağladığı yönünde değerlendirmede bulunulmuştur (Cengiz ve Kırkbir, 2007:26).

Şekil 1. Yetenek Yönetimi Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Daha sonra korelasyon analizine geçilmiştir. Bileşenler arasındaki doğrusal ilişkiyi gösteren korelasyon katsayıları tablosu Tablo 2'deki gibidir.

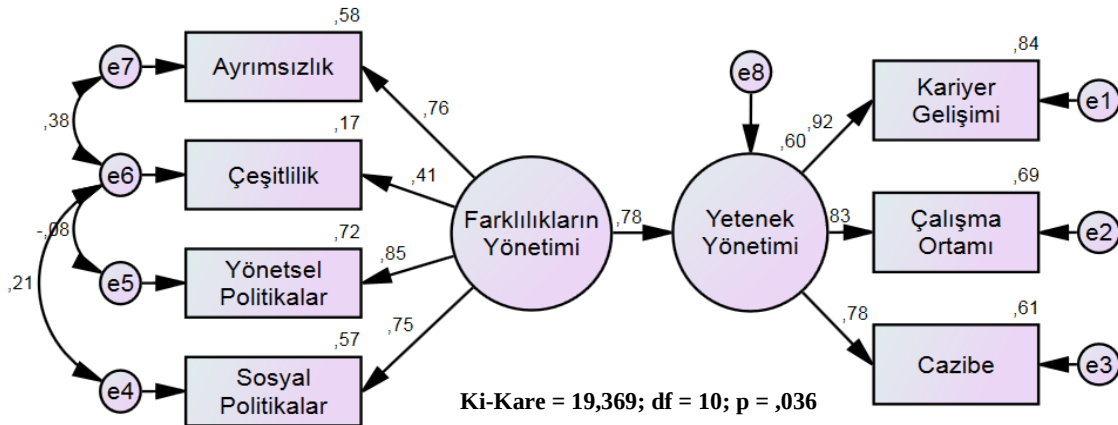
Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7
Kariyer Gelişimi	1						
Çalışma Ortamı	,760**	1					
Cazibe	,724**	,620**	1				
Ayrımsızlık	,513**	,494**	,541**	1			
Çeşitlilik	,269**	,227**	,300**	,542**	1		
Yönetmel Politikalar	,616**	,610**	,468**	,631**	,298**	1	
Sosyal Politikalar	,484**	,466**	,482**	,603**	,450**	,638**	1

** . Korelasyon $p > 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Buna göre bileşenlerin birbirleri ile düşük, orta ve yüksek derecede anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkide olduğu görülmüştür.

Bütün bu temel analizlerden sonra farklılıkların yönetimi algısının yetenek yönetimi algısına etkisini test etmek için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) yol analizi tekniğinden yararlanılmıştır. YEM'de önerilen teorik modelin elde edilen veriyi ne ölçüde iyi açıkladığı uyum iyiliği indeksleri ile değerlendirilmektedir (Cengiz ve Kırkbir, 2007:30). Farklılıkların yönetimi algısının yetenek yönetimi algısına olan etkisini test eden teorik modele ait yol analizi Şekil 2'de gösterildiği şekildedir.

Şekil 2. Teorik Model Yol Analizi

Model; CFI, GFI, IFI, RMSEA ve χ^2/df uyum indeksleri ile test edilmiş olup modelde yer alan değerler, Tablo 3'de belirtildiği şekli ile standardize edilmiş tahmine ait parametreleri temsil etmektedir.

Tablo 3. Araştırma Modeli Uyum İyiliği İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	Referans Değerler	Araştırma Bulguları
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İyiliği İndeksi)	$\geq 0,90$	0,983
GFI (İyilik Uyum İndeksi)	$\geq 0,90$	0,962
IFI (Artırımlı Uyum İyiliği İndeksi)	$\geq 0,90$	0,983
RMSEA (Yaklaşım Hatasının Kök Ortalama Karesi)	$\leq 0,08$	0,080
χ^2 /df	≤ 3	1,937

Tablo 3’de görüldüğü üzere uyum indeksleri kabul edilebilir referans değerlerine sahiptir. Buna göre bağımsız değişken “farklılıkların yönetimi” ile bağımlı değişken “yetenek yönetimi” arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ayrıca yetenek yönetimi algısının %60’ını farklılıkların yönetimi algısının açıklayabildiği, bu durumda da farklılıkların yönetiminin yetenek yönetimine etki ettiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Ambalaj imalatı sektöründeki 146 işgörenle yürütülen bu çalışmada, farklılıkların yönetiminin yetenek yönetimine olası etkisi ölçümlenmeye çalışılmıştır. Buna göre araştırmaya katılanların çoğunluğunun erkek ve evli olduğu, lise düzeyinde öğrenim gördükleri, 31-40 yaş grubunda ve 0-5 yıl arasında iş deneyimine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgular, çalışanların genellikle genç-orta yaş grubunda oldukları ve 0-5 yıllık iş deneyimlerinden ötürü iş gücü devri yüksek bir sektörün varlığına işaret olabilir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda her iki ölçeğin bileşenlerinin birbirleri ile zayıf, orta ve yüksek düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ilişki içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda yapısal eşitlik modeli yol analizine göre farklılıkların yönetimi ile yetenek yönetimi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile işgörenlerin farklılıkların yönetimi algısı arttıkça yetenek yönetimi algılarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, bireylerin kendi farklılıklarının ve yeteneklerinin yönetimi konusunda örgüt faaliyetlerinin bilincinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bireylerin farklılıkların yönetimi konusunda algıları yükseldikçe yetenek yönetimi konusunda da beklentilere sahip oldukları söylenebilir. Bu bulgular literatürde sıkça birlikte ele alınmayan bu iki değişkenin önemini daha çok ortaya koyar niteliktedir.

Araştırmacılarca farklılıkların yönetiminin örgütsel bağlılığa (Ataman, 2014), işten ayrılma niyetine (Usta, 2017), örgüt iklimine (Noorzad, 2018), kurumsal itibar ve işletme performansına (Purtaş, 2018) etki ettiği tespit edilmiştir. Bu duruma ek olarak farklılıkların yönetiminin, örgütsel yaratıcılık ve yenilik performansı (Öge ve Canbolat, 2019:118) ile örgüt kültürünü (Akan ve Kanık, 2018:657) pozitif yönde etkilediği gerçekleştirilen araştırmalarda ulaşılan bazı sonuçlardır. Yine günümüzde insan kaynakları yönetiminin geline son aşaması olarak kabul edilen yetenek yönetiminin (Akar, 2019:515) işletme performansını pozitif yönde etkilediği (Uyaroğlu, 2019:80), yetenek yönetimi uygulamaları ile ortaya çıkan olumlu algının iç girişimciliği de olumlu yönde etkilediği (Fettahlıoğlu vd., 2016:145), yetenek yönetiminin, iş tatminini pozitif yönde, işten ayrılma niyetini ise negatif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Tarakçı, 2016:93-94). Ayrıca yetenek yönetiminin; örgütsel sinizme negatif ve anlamlı şekilde etki ettiği (Tatlı ve Üstün, 2018:905), lider-üye etkileşimi (Uludağ, 2019:349) ve yenilik performansı arasında ise pozitif yönlü ilişki olduğu (Örücü ve Akyüz, 2018:30) saptanmıştır. Gerek bu araştırma gerekse adı geçen araştırmalar, araştırma konusu olan her iki değişkenin de birçok değişken ile etkileşim içerisinde olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

Farklılıkların yönetiminin, yetenek yönetimine olan etkisinin tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırma sonucuna göre aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

- Farklılıkların yönetimi alt boyutlarından ayrımsızlık, yönetsel politikalar ve sosyal politika bileşenlerinin işgörenler tarafından yüksek düzeyde algılandığı ancak çeşitlilik bileşeninin düşük düzeyde algılanmasından ötürü bu algının yükseltilmesi adına örgüt içi bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Bu sayede çeşitli özelliklere sahip bireylerin uyum içerisinde çalışmasına daha çok destek verilebilecektir.

- Yetenek yönetimi konusunda ise işgörenlerin genellikle kariyer gelişimine odaklandıkları saptandığından örgüt cazibesinin; sosyal haklar, prim, ikramiye, ödül, vb. gibi imkânlarla artırılması tavsiye edilmektedir. Bu sayede yetenekli işgörenlerin örgütte devamlılıklarına destek verilmiş olacaktır.
- Uygulayıcılar tarafından, bireylerin farklılıklarının ayrı bir çaba ile yönetilmesi gerektiği ve yetenekli bireylerin diğer bireylere göre daha hassas yönetilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.
- Tek bir işletme ve sektörde gerçekleştirilen araştırmanın bu kısıtlılığında sonuçların yaygınlaştırılabilirliği ve karşılaştırmalı olarak incelenebilmesi adına bu iki değişkenin farklı şehir, sektör ve örgütlerde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AKAN, M. ve Kanık, İ. (2018), “Farklılıkların Yönetiminin Örgüt Kültürüne Olan Etkisi: İstanbul'da Faaliyet Gösteren Hizmet Sektöründeki Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, (17.UİK Özel Sayısı), ss.657-674.

AKAR, F. (2019), “Üniversitede Akademisyen ve Yönetici Yetenekleri: Yetenek Yönetiminin Uygulanabilirliği Konusunda Bir İnceleme”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, 7(2), ss.514-541.

ALTINÖZ, M. ve Çakıroğlu, D. (2022), “Yetenek Yönetiminin İşgören Güçlendirmeye Etkisi”, **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 6(1), ss.106-120.

ATAMAN, S. (2014), “Farklılıkların Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Personellerine Yönelik Bir Uygulama”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

AYRANCI, E. (2008), “İş Ortamında Farklılıklar ve Farklılıkların Yönetimi”, **Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 9, ss.67-79.

BAL, C. G. ve Karakuş, F. N. (2018), “Farklılıkların Yönetimi Konusu Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarına Yönelik Bir İçerik Analizi: 2003-2017 Dönemi”, **İşletme Bilimi Dergisi**, 6(2), ss.99-113.

BALAY, R. ve Sağlam, M. (2004), “Eğitimde Farklılıkların Yönetimi Ölçeğinin Uygulanabilirliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5(8), ss.31-46.

BASSETT-JONES, N. (2005), “The Paradox of Diversity Management, Creativity and Innovation”, **Creativity and Innovation Management**, 14(2), ss.169-175.

BAYAR, M. (2021), “Etkili Farklılık Yönetiminin Çalışanların Verimliliğine Etkileri”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 13(4), ss.3835-3857.

BEGEÇ, S. (2013), “Effective Diversity Management Initiatives”, **International Review of Management and Marketing**, 3(2), ss.63-74.

BOZ, H. (2021), “Yöneticilerin Yetenek Yönetimi Yetkinliklerinin İşgörenlerin İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisinde Duygusal Bağlılık, Çalışmaya Tutkunluk ve İş Tatmininin Aracılık Rolü: Bankacılık Sektörü İşgörenleri Üzerine Bir Araştırma”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 13(4), ss.3236-3264.

CENGİZ, E. ve Kırkbir, F. (2007), “Yerel Halk Tarafından Algılanan Toplam Turizm Etkisi ile Turizm Desteği Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), ss.19-37.

ÇAĞLIN, U. Ö. ve Bayraktar, O. (2017), “İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi”, **Journal of Behavior at Work (JB@W)**, 2(2), ss.68-78.

ÇAKIR, H. ve Harmancı Seren, A. K. (2021), “Sağlık Çalışanlarının Farklılıklara Yönelik Tutumları Bağlamında Farklılıkların Yönetimi”, **Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi**, 8(1), ss.111-117.

- DEMİREL, Y. ve Savaş, Y. (2017), “*Nepotizmin Yenilik ve Yetenek Yönetimi Üzerine Etkisi*”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6(1), ss.129-142.
- DOĞAN, S. ve Demiral, Ö. (2008), “*İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi*”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(3), ss.145-166.
- FETTAHLIOĞLU, Ö. O., Ceyhan, S. ve Afşar, A. (2016), “*Yetenek Yönetimi Uygulamaları ile Kendini Arayan İç Girişimcilere Yönelik Alan Araştırması*”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(2), ss.131-148.
- FETTAHLIOĞLU, Ö. O. ve Tatlı, H. S. (2015), “*Örgütsel Bağlılık ve Farklılıkların Yönetimi Algulamaları Arası İlişkilerin Saptanmasında Demografik Farklılıklara Yönelik İnceleme*”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 12(2), ss.119-140.
- GILBERT, J. A., Stead, B. A. ve Ivancevich, J. M. (1999), “*Diversity Management: A New Organizational Paradigm*”, **Journal of Business Ethics**, 21(1), ss.61-76.
- GÜNDOĞMUŞ, E., Çolak, F. ve Vardarlier, P. (2021), “*İşletmelerde Yetenek Yönetimi Uygulamaları*”, **Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi**, 3(1), ss.161-166.
- HENNEKAM, S., Bacouel-Jentjens, S. ve Yang, I. (2019), “*Ethnic Diversity Management in France: A Multilevel Perspective*”, **International Journal of Manpower**, 40(1), ss.120-134.
- IVANCEVICH, J. M. ve Gilbert, J. A. (2000), “*Diversity Management Time for A New Approach*”, **Public Personnel Management**, 29(1), ss.75-92.
- KAISER, H. F. (1974), “*An index of factorial simplicity*”, **Psychometrika**, 39(1), ss.31-36.
- MATUG, M. A. B. (2021), “*Yetenek Yönetimi ve Farklılıkların Yönetimi ile İç Girişimcilik ve Yenilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- NESTERENKO, G. ve Lanovencyk, O. (2019), “*Diversity Management in Education as a Factor of State Security*”, **Intercultural Communication**, 1(6), ss.251-265.
- NİŞANCI, Z. N., Mayatürk Akyol, E. ve Özmutaf, N. M. (2016), “*Farklılıklar Kapsamında Davranış Tarzları ve Bireysel Performans: Beyaz ve Mavi Yakalı Çalışan Perspektifi*”, **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23(1), ss. 287-307.
- NOORZAD, M. F. (2018), “*Exploring the Effects of Diversity Management on Organizational Climate*”, **Unpublished Master Thesis**, Selçuk University Institute of Social Sciences, Konya.
- ÖGE, E. (2021), “*Yetenek Yönetimi Uygulamalarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi ve Bu Etkide Ücret Tatmininin Aracılığının Araştırılması*”, **Business & Management Studies: An International Journal (BMIJ)**, 9(3), ss.976-993.
- ÖĞE, H. S. ve Canbolat, M. A. (2019), “*Farklılıkların Yönetiminin Örgütsel Yaratıcılık ve Yenilik Performansı Üzerine Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*”, **Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi**, 7(2), ss.111-128. doi:10.32705/yorumyönetim.615959
- ÖRÜCÜ, E. ve Akyüz, A. N. (2018), “*Algılanan Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Yenilik Performansı Üzerine Etkisi*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (57), ss.20-36.
- ÖZÇELİK, H. ve Doğan, A. (2021), “*İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Bakış Açısıyla İşgücü Farklılıklarının Yönetimi: Nitel Bir Araştırma*”, **International Journal of Economics and Administrative Studies**, 30(145), ss.145-170.

- ÖZGÜL KATLAV, E. ve Aykaç, E. (2021), “Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Yetenek Yönetimi Uygulamalarının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Belek Örneği”, **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 5(2), ss.1150-1166.
- PITTS, D. (2009), “Diversity Management, Job Satisfaction, and Performance: Evidence from U.S. Federal Agencies”, **Public Administration Review**, 69(2), ss.328-338.
- PURTAŞ, S. (2018), “Farklılıkların Yönetiminin, Kurumsal İtibar ve İşletme Performansı Üzerine Etkileri: Kahramanmaraş Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- SEZEREL, H. ve Tonus, H. Z. (2016), “Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Farklılıkların Yönetimi: Türkiye Yazını”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 7(17), ss.1-13. doi:10.17823/gusb.259
- SHEREIF MAHDI ABAKER, M.-O., Al-Titi, O. A. K. ve Al-Nasr, N. S. (2019), “Organizational Policies and Diversity Management in Saudi Arabia”, **Employee Relations: The International Journal**, 41(3), ss.454-474.
- SYED, J. ve Özbilgin, M. (2009), “A Relational Framework for International Transfer of Diversity Management Practices”, **The International Journal of Human Resource Management**, 20(12), ss.2435-2453. doi:10.1080/09585190903363755
- ŞAHİN, Ö. (2015), “Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- TARAKÇI, H. (2016), “Yetenek Yönetiminin Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- TATLI, M. ve Üstün, F. (2018), “Yetenek Yönetiminin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü: Aksaray İli Kamu Çalışanları Örneği”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 10(3), ss.892-918. doi:10.20491/isarder.2018.505
- ULUDAĞ, G. (2019), “Lider Üye Etkileşiminin Yetenek Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 28(2), ss.338-353. doi:10.35379/cusosbil.570708
- USTA, Ö. Ç. (2017), “İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- UYAROĞLU, M. M. (2019), “Entellektüel Sermaye ve Yetenek Yönetiminin İşletme Performansına Etkisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- WRENCH, J. (2005), “Diversity Management Can Be Bad for You”, **Race & Class**, 46(3), ss.73-84.
- YEŞİL, S. ve Purtaş, S. (2017), “Farklılıkların Yönetimi, Kurumsal İtibar ve İşletme Performansı Üzerine Etkileri: Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(2), ss.173-194.
- YUMURTACI, A. (2014), “Küreselleşen Emek Piyasalarında Yeni Bir Olgu: Yetenek Yönetimi”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(8), ss.187-212.

EK 1- Yetenek Yönetimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi (n=146)

Desen Matrisi ^a	Bileşenler			
	Kariyer Gelişimi	Çalışma Ortamı	Cazibe	
Y7-Sistematiik olarak performans değeriemesi yapmaktadır.	,891			
Y11-Kariyer gelişimi ve yükselme fırsatlarını destekleyen politikalara sahiptir.	,815			
Y12-İşletme büyüyüp geliştikçe yaratılacak boş pozisyonları belirler.	,774			
Y8-Çalışanları işletmenin vizyonu ve misyonu ile uyumlu hale getirir.	,767			
Y6-Yetenekli çalışanları istihdam etmek için yatırım yapar.	,732			
Y9-Her seviyedeki çalışanlar için yedek havuzunu oluşturur.	,713			
Y13-Çalışanları yaptıkları işleri etkileyecek kararları almaları konusunda yetkilendirir.	,649			
Y5-Yetenekli çalışanları bulmak için interneti kullanır.	,616			
Y10-Çalışanların emeklerine değeri veren bir kültür oluşturur.	,602			
Y18-Çalışanların her gün işe gelmek için heyecan duydukları bir ortam yaratır.		-,883		
Y21-En yüksek performansı gösteren çalışanları ödüllendirir.		-,880		
Y19-Çalışanların fikirlerinin dinlendiği ve değeri gördüğü bir ortam yaratır.		-,848		
Y20-Mevcut çalışanlara yaptıkları işin gerektirdiği yeteneklere göre maaş ayarlaması yapar.		-,835		
Y17-Çalışanların yaptıkları işe şiddetle inandıkları bir kültür yaratır.		-,744		
Y16-Çalışanların işletmede kalmayı istemelerini sağlayacak bir kültür yaratır.		-,709		
Y15-Lider geliştirme programlarını uygulamaktadır.		-,570		
Y14-Mevcut çalışanlarına işlerini daha iyi yapmalarına imkân tanıyacak uygun eğitimi verir.		-,538		
Y1-Çalışanların işletmeye katılmak istemelerini sağlayacak bir kültür yaratır.			,788	
Y2-Mevcut çalışan ve işe başvuran adayların yetkinlik seviyelerindeki farkları belirler.			,774	
Y3-Doğru işe doğru kişileri yerleştirir.			,646	
Y4-Yetenekli çalışanları keşfetmek için lisans öğrencilerine yönelik çalışmalar yapar.			,460	
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi. Döndürme Yöntemi: Direct Oblimin				
a. Rotasyon 9 tekrarda yakınsadı.				
Bileşen Adı	Özdeğeri	varyans	α	
Kariyer Gelişimi :	11,80	56,16	0,93	
Çalışma Ortamı :	1,71	8,16	0,94	
Cazibe :	1,07	5,10	0,83	
Toplam açıklanan varyans:		%69,42		

Bir Gastronomi Trendi Olarak Egzotik Bitki Çayları

Exzotic Herbal Teas as a Gastronomy Trend

Ali ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, UBYO

alisen.gastronomi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4310-362X>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 08.12.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2022

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale

Leyla ERDAL

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

leylaerdal.0011@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8134-8698>

Anahtar Kelimeler:

Gastronomi,
Trend,
Çay,
Egzotik Bitki Çayı

ÖZET

Gastronomi, yemek ve kültür arasındaki ilişkiyi ifade eden, yeme-içme ile ilgili bütün konuları kapsayan bir bilim dalıdır. Bununla birlikte günümüzde turistlerin önemli seyahat motivasyonlarından biri haline gelmiştir. Gün geçtikçe gastronomi alanında gelişim ve değişimler yaşanmaktadır. Egzotik bitki çayları günümüzde güncel durumda olan konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Çay, *Camellia Sinensis* bitkisinin yapraklarından elde edilen, ülkemizde ve dünyada sudan sonra en çok tüketilen içecektir. Çayın hazırlanması ve tüketilmesi ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Tarih içerisinde çay ile ilgili olumsuz propagandalar yapılmasına rağmen çoğu kültürde en çok tüketilen içecekler arasında yerini korumaktadır. Ayrıca her ülke çaya farklı anlam yüklemektedir. Örneğin Çin ve Japonya’da çay ritüellerin vazgeçilmezidir. İngiltere’nin en önemli geleneklerinden biri Beş Çayı’dır. Bununla birlikte çayın ülkemizde tüketimi çok uzun yıllara dayanmamakla birlikte kültürümüze girdiği andan itibaren hızlı bir şekilde benimsenerek en önemli içeceklerden biri durumuna gelmiştir. Egzotik kelime manası olarak çok uzak ve yabancı ülkelerle ilgili veya böyle ülkelerden getirilmiş olan demektir. Ülkemizde son yıllarda farklı kültürlerin egzotik çay çeşitleri kendine has tat ve aromalarıyla ilgi görmeye başlamıştır. Bu çayların içerdiği bileşenler ile sağlığa sayısız faydası bulunmaktadır. Bununla birlikte tüketim sınırının aşılmaması gerekmektedir. Bu nedenle egzotik bitki çayları ile ilgili çalışmaların literatüre kazandırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada çayın tarihsel süreci, egzotik çay konusunda öne çıkan bazı ülkelerin çay kültürleri, egzotik bitki çay çeşitleri ve bu çayların sağlığa etkileri ile ilgili literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Gastronomy,
Trend,
Tea,
Exotic Herbal Tea

Gastronomy is a branch of science that expresses the relationship between food and culture and covers all issues related to eating and drinking. At the same time, it has become one of the important travel motivations for tourists today. Day by day, there are developments and changes in the field of gastronomy. Exotic herbal teas draw attention as one of the current issues today. Tea, obtained from the leaves of the *Camellia Sinensis* plant, is the most consumed beverage after water in our country and in the world. The preparation and consumption of tea differ between countries. Despite the negative propaganda about tea throughout history, it maintains its place among the most consumed beverages in most cultures. In addition, each country assigns different meanings to tea. For example, tea is indispensable for rituals in China and Japan. High tea is one of England's most important traditions. Even if tea consumption in Turkey does not go back many years, it has become one of the essential beverages by being adopted quickly from the moment it entered our culture. Exotic, as a word, means very distant and related to foreign countries or brought from foreign countries. In our country, exotic tea varieties belonging to different cultures have started to attract attention with their unique tastes and aromas in recent years. The components of these teas are very beneficial for health. However, the consumption limit should not be exceeded. For this reason, it is important to bring studies on exotic herbal teas to the literature. In this study, it is aimed to contribute to the literature on the historical process of tea, the tea cultures of some prominent countries on exotic tea, exotic herbal tea varieties, and the effects of these teas on health.

1.GİRİŞ

Gastronomi, iyi düzenlenmiş, sağlığa uygun, hoş ve lezzetli yiyecekler hazırlama anlamına gelmektedir. Bununla birlikte gıdaların hijyen ve sanitasyon kuralları içerisinde hazırlanması, damak tadı ve göz zevkine hitap edecek şekilde sunulması, gastronominin birincil hedefleri arasındadır. Yeme-içme ile ilgili bütün konular gastronomi disiplin alanı ile yakından ilişkilidir (Özdemir & Dülger Altiner, 2019:3). Gastronomi, günümüzde küresel düzeyde çok popüler hale gelmiş bir bilim dalıdır ve önemi gittikçe artmaktadır (Aydoğdu, Özkaya Okay, & Köse, 2016:121).

Yeme içme faaliyetlerin temel bir ihtiyaç olması, turistlerin seyahatlerinden zevk alma isteği ve ziyaret ettiği ülkenin mutfak kültürünü deneyimleme isteği gastronomi kavramını kültürel bir çekicilik unsuru haline getirmiş durumdadır (Küçükkömürler, Boran Şirvan, & Ceyhun Sezgin, 2018:79). Bununla birlikte gastronomi alanı geçmişten günümüze sürekli olarak bir değişim ve gelişim içerisinde. Bu değişim ve gelişmeler doğrultusunda çeşitli trendler meydana gelmektedir. Bu trendlerin insan sağlığını koruma ve geliştirme, yemek deneyimini artırma, kültürel değerleri koruma ve beslenme için alternatif yollar meydana getirme gibi çeşitli etkileri bulunmaktadır. Gastronomi alanında meydana gelen bu trendlerden biri de egzotik bitki çaylarıdır. Son yıllarda sağlıklı beslenmenin ve vücuda iyi bakmanın önem kazanması ve bu durumun beslenme alışkanlıklarımızda köklü değişikliklere sebep olmasıyla birlikte hayatımıza çeşitli egzotik bitki çayları girmiş durumdadır. Bunlardan bazıları; Çin'in Pu Erh çayı, Japonya'nın Matcha çayı, Tibet'in Po Cha çayı, Hindistan'ın Masala çayı, Rusya'nın Semaver çayı, İngiltere'nin meşhur Beş Çayı'dır (Yıldız & Yılmaz, 2022:20).

Literatürde egzotik bitki çayları ile ilgili üretim ve tüketim şekilleri, kültürel farklılıkları, gastronomi turizmi alanındaki yeri ve önemi konularında yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada günümüzde gastronomi alanında önemli trendler arasında yer alan egzotik bitki çaylarının geçmişten günümüze gelişimi, çeşitleri, ulusal ve uluslararası kültürdeki yeri ve sağlık üzerine etkileri irdelenmiştir.

2. ÇAY VE TARİHÇESİ

Çay, Çince ya da Malayca dillerinden türemiş bir sözcüktür (Kurt, 2020:1). Çay bitkisi, bilimsel olarak aromalı yaprakları sıcak suda bekletilince uyarıcı bir içecek veren, Asya kökenli bir ağaççık olarak tanımlanmaktadır. Çay bitkisinin boyu, çok sık budandığı için uzamamakla birlikte her zaman yeşil kalmaktadır. Çay yaprakları kısa saplı ve alması dizilidir. Bununla birlikte yaprakları sivri uçlu, uzun ve kenarları tırtıklıdır. Çiçekleri hafif sarı ya da beyazdır ve az kokuludur. Meyvesi 3-4 bölmeli ve odunsu bir kapsüldür, Her bölmede 1-6 adet tohum taşımaktadır (Antebelli, 1997:2).

Çay ilk olarak 8. Yüzyılda Çin'de ortaya çıkmıştır ve başlarda tıbbi amaçlar için kullanılmıştır. Fakat kısa süre içerisinde soylu insanların bir araya geldiği daha çok sanatsal olan toplantılarda ikram edilen bir içecek haline gelmiştir. Soyluların içeceği olan çayın ilk keşfiyle ilgili genel olarak kabul gören bir efsane anlatılmaktadır. Genel inanışa göre çay, M.Ö. 2737'de Çin'de İmparator Shennong tarafından keşfedilmiştir. Kaynamış su içenlerin daha az hasta olduğuna inanan İmparator Shennong, çay bitkisinin altında dinlendiği sırada su kaynayan ibriğe düşen çay yaprağından yayılan kokuyu fark eder. Kokunun ilgisini çekmesi üzerine bir yudum alır ve bu içeceği çok ferahlatıcı bulur. Başka bir hikâyeye göre, Zen Budist Rahip olan Bodhi Dharma, Çin'e yolculuk yaptığı sırada yedi sene boyunca uyumadan meditasyon yapmaya karar verir. Fakat beş yıl sonra uyuklamaya başlayınca göz kapaklarını keser ve yere atar. Göz kapaklarının düştüğü yerde çay filizleri oluşmaya başlar. Böylece bu bitkiden kopardığı yapraklar onun uyanık kalmasına yardımcı olur. Bu hikâyeler ile ortaya çıkan çay, günümüzde artık en düşük ekonomik sınıflarda bile temel içecek haline gelmiştir (Antebelli, 1997:5; Bükey & Göral, 2022:30).

Çinli şair Lu-Wuh, çayın hazırlanma şekillerini ve yararlarını anlatan "Cha-Ching" adlı üç ciltlik bir eser ortaya koymuştur. Lu-Wuh bu eserinde çay bitkisinin ne olduğunu, yapraklarını toplamak için kullanılan aletleri, çayın yapılışını, çay takımlarının 24 parçasının ve niteliklerinin ne olduğunu, Çin'in en çok tanınmış çay bahçelerini ve çay içme biçimlerine kadar çaya dair birçok şeyi açıklamıştır (Antebelli, 1997:5).

Çin'den sonra çaya ritüellerinde bile yaygın olarak kullanacak kadar önem veren diğer bir ülke Japonya'dır (Bükey & Göral, 2022:32). Japonların çay ile 729 yılından önce tanıştığı sanılmaktadır (Duman, 2005:15). Bununla birlikte Japonya'nın çay ile tanışmasına Çin'in vesile olduğu düşünülmektedir (Kurt, 2020:6). Japonya'da çay kültürü, Hükümdar Saga'nın Çin edebiyat kültürüne duyduğu hayranlığın, çay hayranlığına dönüşmesiyle başlamıştır (Bükey & Göral, 2022:32). Japonya'da 20. yüzyılın başlarında Okakuro Kakuzo'nun İngilizce olarak yazdığı "Çayname" adlı kitap 1906 yılında yayımlanarak Japon çay kültürünü tüm dünyaya tanıtmıştır. Farklı dillere çevrilen bu kitapta, çayın Çin'deki serüveninden sonra Japonya'daki çay ritüelleri anlatılmıştır (Duman, 2005:15).

Avrupa yazılarında çay ile ilgili en eski kayıtların 879 yılından sonra Kanton'daki ana gelir kaynaklarının tuz ve çay vergileri olduğunu söyleyen bir Arap seyyahın ifadelerinde olduğu söylenmektedir. Marco Polo, 1285'te Çin maliye bakanının çay vergilerini keyfi olarak artırdığı için tahttan indirilişini kaydetmiştir. Avrupa halkı, Doğu hakkında keşifler döneminde önemli bilgiler öğrenmeye başlamıştır. 16. yüzyılın sonunda Hollandalılar, Doğu'da bir çalının yapraklarından hoş bir içecek yapıldığı öğrenmişlerdir. Gezinler Giovanni Batista Rumisom (1559), L. Almeida (1576), Maffeno (158), Tareira (1610), da çaydan bahsetmiştir. 1610'da, Hollanda, Doğu Hindistan Şirketi'nin gemileri ile ilk çayı Avrupa'ya getirmiştir. Bununla birlikte çay, 1636'da Fransa'da bilinmeye başlanmıştır ve buradan 1638'de Rusya'ya ulaşmıştır. İngiltere ise çay ile 1650'de tanışmıştır ve ondan "Çinliler tarafından "Tcha" ve diğer uluslar tarafından "Tay" ya da "Tee" takma adıyla adlandırılan, tüm doktorların onayladığı "Mükemmel Çin içeceği" olarak bahsetmiştir (Okakura, 2001:6). Çay, İngiltere'de 18. yüzyılda en popüler içecek haline gelmiştir. İngiltere ile Çin arasında sık sık bozulan çay ticaretinin tehditleriyle İngiliz tüccarlar yeni bir çay kaynağı oluşturmak amacıyla Hindistan'a yönelerek çay plantasyonlarının gelişme ihtimalini araştırmışlardır. Bu durum Hindistan'da çay üretimini hızlandıran etmenlerden biri olmuştur (Bükey & Göral, 2022:32).

Yapılan arkeolojik kazılarda Türk kavimleri arasında çayı kullanan ilk topluluğun Hunlar olduğu ortaya çıkmıştır. Hunlar coğrafi yakınlığın etkisi ile Çinlilerin yeme-içme kültürlerinden etkilenmişlerdir. Ayrıca Hunların büyük ölçüde Çin etkisine girdiği M.Ö. 1. yüzyılda bronzdan yapılan madeni kaplardan birinin içerisinde çay kalıntıları bulunmuştur. Bu kalıntılar Türklerin çay içme alışkanlığına ait en eski delillerdir. Çin'de özellikle Tang Hanedanının ilk zamanlarında (618-907), saray çevrelerinin yoğun tüketimiyle gündelik hayata yerleşen çay kültürü, ülkenin kuzey ve güney hudutlarında göçebe olarak yaşayan Tatar, Moğol ve Türk kabileleri arasında büyük kabul görmüştür. Göçebe yaşayan bu topluluklarda meyve ve sebze gibi besin değeri yüksek maddelerin eksikliği bazı rahatsızlıklara yol açmaktaydı. Bu nedenle bu topluluklar vitamin eksikliğinden dolayı oluşan bu rahatsızlıkları gidermek için çayı iyileştirici bir araç olarak görmüşlerdir. Bu durum zamanla göçebelerde bağımlılığa dönüşmüştür (Kuzucu, 2012:40). Bir diğer topluluk olan Uygurların da günlük yaşamında çay önemli bir yere sahiptir. Uygurlarda işinin ehli kişiler tarafından çay demlenip ikram edilen çayhane olarak adlandırılan müesseseler olduğu bilinmektedir (Gönel Sönmez, 2018:70). Her ne kadar önceki dönemlerde çay ile ilgili ender kayıtlar bulunsun da gerçek anlamda Türklerin çay ile tanışması 19. Yüzyılda olmuştur (Güneş, 2012:235).

Dünya genelinde hızla yayılarak sevilerek tüketilen bir içecek haline gelmiş olan çay ile ilgili olumsuz tepkiler de olmuştur. Örneğin çay kullanımıyla erkeklerin boylarını ve çekiciliklerini, kadınların ise güzelliklerini yitirdikleri ile ilgili propaganda yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte başlarda maliyetinin yüksek olması yaygın tüketime engel olmuştur ve sadece prensler, soylular vb. yüksek mertebeli olarak ifade edilen kesimlere hediye olarak sunulabilmiştir. Yine de bu tür dezavantajlara rağmen çay kültürü olağanüstü bir hızla yayılmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Londra'daki kahvehaneler, "Addison" ve "Steele" gibi çay tabakları ile kendilerini kandıran nüktedanların uğrak yeri olan çay evleri haline gelmiştir. Böylece çay kısa sürede hayatın gerekliliği ve vergiye tabi tutulan bir konu haline gelmiştir (Okakura, 2001:6-7).

Çay mutfaklarına girdiği her ülkenin gastronomik kültürüne, özel hazırlama teknikleriyle ve kullanılan araç-gereç farklılıklarıyla da olsa uyum sağlamıştır ve bu kültürlerin en önemli içeceklerinden biri olmayı başarmıştır (Bükey & Göral, 2022:30).

3. EGZOTİK BİTKİ ÇAYLARI

Bitkiler geçmişten günümüze kadar beslenme, barınma, hastalıkları tedavi etme ve sağlığı koruma gibi çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Başlarda insanlar bu bitkileri iç güdülerine güvenerek, deneme ve yanılma yöntemi ile keşfetmişlerdir. Günümüzde ise daha bilinçli şekilde kullanılmakta olan bu bitkiler, gıda, sağlık, eczacılık, kozmetik, parfümeri, boya, ziraat ve tıp gibi alanlarda oldukça geniş kullanım alanı bulmaktadır. Ayrıca son yıllarda dünya pazarında yüksek ticari hacme sahip olmaları ile dikkat çekmektedirler (Göktaş & Gıdık, 2019:136).

Bitkisel çayların ham maddesi çoğunlukla bitkilerin çiçek, kurutulmuş yaprak, meyve, tohum, kabuk gibi toprak üstü kısımlarından ya da yumru, rizom, kök gibi toprak altı kısımlarından, kaynatılarak (detoksin) ya da sıcak su içerisinde demlenerek (infüzyon) hazırlanmaktadır (Tuğrul, Yılmaz, & Ergüden, 2019:31).

Son on yıldır ülkemizi de kapsayan sağlıklı yaşam arayışı ve sağlıklı beslenmeye artan ilgi nedeniyle kullanımı giderek artan bitki çayları, dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygın olarak tüketilmektedir (Can & Duraklı Velioğlu, 2018:363).

Çayın sağlığa faydalı etkileri gün geçtikçe daha çok incelenmektedir ve çay piyasası, sadece geleneksel bitki çayları ile sınırlı kalmamaktadır. Bununla birlikte meyve çayı ve aromalı fonksiyonel çaylar gibi karışık çay

versiyonlarına dek uzanan farklı egzotik çay seçenekleri bulunmaktadır. Ayrıca hazır çay tozları, içmeye hazır demlenmiş pastörize çay, soğuk çay ve buzlu çay marketlerde bulunan modern ürünlerdir (Tuğrul, Yılmaz, & Ergüden, 2019:30).

Egzotik kelime manası olarak çok uzak ve yabancı ülkelerle ilgili veya böyle ülkelerden getirilmiş olan ya da doğusal, asyasal, ıraksal ve yabancı olarak tanımlanmaktadır. Çayın Çin'den dünyaya yayıldığı bilinmektedir. Günümüzde Çin ve Hindistan önemli çay ihracatçısı ülkeler konumundadır. Çay binlerce yıldır çeşitli hazırlama teknikleriyle ve ülkelerin farklı çay kültürleriyle birlikte sevilerek tüketilen ve çeşitli anlamlar yüklenen bir içecek olmuştur. Günümüzde çeşitlenen çay sektörüyle birlikte egzotik çaylar önem kazanmış durumdadır (URL: 1, 2022).

4. EGZOTİK BİTKİ ÇAYLARININ SAĞLIĞA ETKİLERİ

Bitki ve meyve çayları, yaşam kalitesine sağlamış olduğu faydaların yanı sıra kişiler tarafından keyif verici tatlar denemek amacıyla dünyada ve ülkemizde oldukça fazla tüketilmektedir (Bilgiç Alkaya, Karaderi, Erdoğan, & Kurt Gücü, 2015:139; Yüce Dursun, 2017:108). Yapılan birçok bilimsel çalışmada beyaz çay, matcha çayı, yeşil çay ve pu-erh çayı gibi çeşitli egzotik çayların sağlık üzerinde oldukça yararlı etkileri olduğu ortaya konulmuştur (Salman & Özdemir, 2018:220). Bitkisel çayların sağlığa faydalı etkileri, içerdiği antioksidan özellik gösteren bioaktif bileşenler ile ilişkilendirilmektedir (Yüce Dursun, 2017:109; Çağındı & Ötleş, 2008:109). Flavonoller, fenolik asitler ve kateşinler gibi polifenol maddeler içeren çaylar antimutajenik, kardiyovasküler ve antikarsinogenik hastalıklara karşı koruyucu özelliklere sahiptir (Çağındı & Ötleş, 2008:109).

Çay ve çay kateşinleri, karsinogenler yardımıyla kanserin başlangıç ve ilerleme evrelerini engellemektedir ve kalbi koroner kalp hastalıklarından korumaktadır. Aynı zamanda yüksek antioksidan etkiye sahip olan çay, düşük yoğunluklu kolesterolün oksidasyonunu geciktirmektedir (Tosun & Karadeniz, 2005:81).

Bitki çaylarının sağlığa birçok faydalı etkisinin olduğu bilinmesine rağmen bu çayların fazla ya da yanlış tüketimi veya üretiminde yapılan denetim hatası ile birtakım kontaminasyonlara maruz kalma durumu sebebiyle insan sağlığı konusunda önemli tehditler oluşturabilmektedir (Bilgiç Alkaya, Karaderi, Erdoğan, & Kurt Gücü, 2015:139).

Litertürde, bitki çaylarında mikroorganizmaların bulunabildiğini ayrıca bunların içerisinde de mikotosijenik küflerin ve patojen mikroorganizmaların bulunabildiğini gösteren çalışmalara rastlanmaktadır. Bitki çaylarının en önemli kontaminasyon kaynaklarından biri olan mikroorganizmalar, yaygın olarak hasat öncesinde ve sonrasında; kurutma, sınıflandırma, öğütme, işleme, paketlenme ve dopolama gibi üretim aşamalarında bitki çaylarına bulaşabilmektedir. Bu mikroorganizmalar ve küfler ürünün bozulmasına sebep olmakla birlikte insan sağlığı üzerinde de olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Can & Duraklı Velioğlu, 2018:363).

5.EGZOTİK ÇAYLARI İLE DİKKAT ÇEKEN BAZI ÜLKELER VE ÇAY KÜLTÜRLERİ

5.1. Çin Çay Kültürü

Çin çayı ilk keşfeden ülke olarak bilinmektedir. Çayın yetiştirilme biçiminden tüketilme biçimine kadar birçok bilginin temeli Çin'den gelmiştir (Kurt, 2020:12). Tarih içerisinde çay, Çin'de önce kaynatılarak kullanılmış daha sonra çırpma çay şeklinde ve en son olarak haşlama çay şeklinde kullanılmıştır. Ana vatanı Çin olan çay ağacının yapraklarının çok eskiden beri yukarıda değinilen şekillerde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca çay yapraklarından elde edilen lapanın, romatizmal hastalıklarda, adalelere ve eklemlere dışarıdan uygulanarak ilaç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte çayın ruhu ferahlatan yorgunluğu giderici ve gözleri güçlendiren etkilerinden haberdar olan Çin halkı onu keyif verici bir içecek olarak tüketmenin yanı sıra yerine göre tedavi edici olarak da kullanmışlardır. Çin'de çayın en popüler olduğu dönemler dördüncü ve beşinci yüzyıllardır. O yüzyıllarda çay artık Çin İmparatorlarının da içeceği haline gelmiştir ve özel misafirlere çay ikram edilmiştir. O dönemlerde Çin'de çayın hazırlanması günümüzdekinden oldukça farklıdır. Örneğin, çay yaprakları buğuya tutulmuştur, sonra havanda ezilip hamur haline getirilmiştir ve portakal kabuğu, zencefil, süt, baharat ve bazen de soğan katılarak kaynatılmıştır. Böylece elde edilen içecek o zamanlar için çay olarak adlandırılmıştır. Bu şekilde yapılan çay günümüzde, Moğolistan ve Tibet'te de vardır (Duman, 2005:14).

Tang Hanedanının 8. yüzyılda yaşadığı döneme, çayı ölümsüzlük iksirinin bir parçası olarak kabul eden Taocu-sembolizm hakimdir. Çay tarihinde Tang dönemine "Klasik Dönem" adı verilmiştir. Ünlü şair Lu-Wuh bu dönemde yaşamıştır ve Çin çömlekçiliğine büyük katkısı olmuştur. Lu-Wuh, çay kasesi için mavi rengi ideal saymıştır. Çünkü mavi, çaya yeşilimsi bir renk verir. Yeşil rengi ise Çinliler için yeşim taşının rengi olduğundan dolayı önemlidir (Antebelli, 1997:5). Tang Hanedanlığı döneminde çay bir tutku haline gelmiştir. Çay tutkunları

yeni çay çeşitleri bulmak amacıyla rekabete girmiştir. Aynı zamanda çay bu dönemde şiirsel bir eğlence olmaktan çıkarak Zen felsefesinin bir unsuru olmuştur. Japonya Zen kültürü ile bu dönemde tanışmıştır (Kurt, 2020:13).

860-1280 yılları arası ise Sung Hanedanlığı devridir (Antebelli, 1997:6). Bu devirde çaya verilen önem çok artmıştır. Bu dönemde çay hazırlama şekli “çırpma çay” olarak ilgi görmüştür. Çırpma çay şeklinde, çay yaprakları değirmende öğütülerek toz haline getirilmiştir. Daha sonra bu toz sıcak su içerisine eklenerek ucu yarık bambu kamışı ile çırpılarak hazırlanmıştır (Duman, 2005:14-15). Çay tarihinde bu dönem “Romantik Dönem” olarak adlandırılmıştır (Antebelli, 1997:6).

Çay içmek Çin’de hayatın değerini bilme yolu olarak görülmüştür ve farklı biçimlerde tüketilmiştir. Başlarda yaprakları sıkıştırılarak elde edilen tabletler şeklinde çiğnenerek kullanılmıştır. Sonraları ise sıkıştırılarak elde edilen bu tabletler suda demlenerek hazırlanmıştır. Çayın günümüzde olduğu gibi demlenerek tüketildiği şekli Ming Hanedanlığı zamanında yaygınlaşmıştır. Ming Hanedanlığı dönemi ise “Natüralist Dönem” olarak adlandırılmıştır (Okakura, 2001:16).

Çin’de *Camellia Sinensis* bitkisinden üretilen çeşitli çay türleri ve bitki çayları tüketilmekle birlikte her sezon yeni çaylar üretilmektedir. Fakat Oolong çayı, her dönem en çok tüketilen çay türüdür. Meyvemsi bir aromaya sahip olan bu çay, şeker, limon ve süt eklenerek içilebilmektedir. Ancak Çinliler çaya şeker vb. hiçbir şey katmadan tüketmektedirler. Bununla birlikte çay, Çin’de hüpürdetilerek içilebilir bu durum ayıp olarak görülmemektedir. Gün boyu tüketilen çay, sadece yemekte içilmemektedir. Aynı zamanda Çin’de eve gelen konuklara çay ikram etmenin bir gelenek olduğu bilinmektedir (Kurt, 2020:14).

5.2. Japon Çay Kültürü

Çay, Japonya’ya ilk kez 8. yüzyılda getirilmiştir ve 12. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Japonya’da giderek artan çay tüketiminin dini ve gizemsel bir etkisinin olduğu söylenerek kutsallaştırılmıştır. Kutsallaşan bu içecek çay kültürünü üst seviyeye çıkarmıştır (Kurt, 2020:21).

İmparator Saga döneminde Çin’in yaşam şeklini ve kültürünü taklit etmek moda olduğu için çay yaprakları Çin’de olduğu gibi kurutulmuş, toz haline getirilip yoğrulmuş daha sonra hamur haline getirilerek tuğla şekli verilmiş ve tekrar kurutulmuş son olarak ufalanıp, suda kaynatılarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte portakal kabuğu, zencefil, pirinç, tatlı ararot, süt ve bazı zamanlarda soğan ile tatlandırılmıştır. Aynı zamanda çay içerken şiir yazmak ve okumak yine Çin’de olduğu gibi Japonya’da da çay merasiminin bir parçası olmuştur (Antebelli, 1997:7).

Çay Japonların yaşamında oldukça büyük yer tutmuştur. Hatta zamanla çay ile ilgili bazı söz ve kavramlar dillerine girmiştir. “Bir fincan çayda fırtına koparmak”, çok heyecanlı anlamında “çayı fazla”, vurdumduymaz anlamında “çayı eksik” gibi deyimler ortaya çıkmıştır (Duman, 2005:16). Ayrıca çayın Japonlar için ne kadar önemli olduğunu bir Song şairi olan Li-Şih-Lay’in şu sözlerinden anlayabiliriz:

Dünya’da en acınacak üç şey:

Sahte eğitimle güzel gençlerin bozulması,

Kaba hayranlık nedeniyle güzel sanatın yozlaşması

Beceriksiz hazırlama nedeniyle kaliteli çayın tamamen israf edilmesi (Okakura, 2001:11).

Japonya’da çay merasimlerinin başarı ile gerçekleştirilebilmesi için çay okullarında eğitim alınması gerekmektedir. Japonya’da çok çeşitli çay okulları bulunmaktadır. Fakat tüm okulların ortak dört prensibi vardır. Bu prensipler diğer insanlara karşı saygılı olmayı ve çevreleriyle uyumlu olmayı göstermektedir (Kurt, 2020:21-22).

Çay prensiplerinin zirvesini Japon çay merasimlerinde görmekteyiz. 1281’de Moğol istilasına karşı Japonların gösterdiği direniş ile birlikte, Çin’de göçebe akınları sebebiyle kesintiye uğrayan Sung hanedanlığı dönemi gelenekleri sürdürülmeye devam edilebilmiştir. Böylece çay içme biçiminin idealleştirilmesinden daha fazlası olarak çay onların yaşam sanatı dini haline gelmiştir (Okakura, 2001:19).

Japon kültüründe çay aydınlanma arayışı içerisinde bir ritüel olarak kullanılmıştır. Japon çay törenine “Chado” adı verilmektedir. Chado; Taoizm, Budizm ve Zen’in felsefi ve dini dünya görüşü ile sıkı bir ilişki içerisinde. Bununla birlikte Chado’nun amacı çay yapıp içmenin ötesinde, doğaya karışarak onun içerisinde kaybolmak ve böylece ruhu aydınlatarak zarafet, sükunet ve sadelik ile arınma yaşamaktır. Bu tören evlerinin bahçelerindeki “Hoshōan” olarak adlandırılan özel çay evlerinde yapılmaktadır (Ertürk, 2021:15).

Okakura Kakuzo tarafından çay merasimleri, “Çiçeklerle ve resimlerle örülü doğaçlama bir drama” olarak tanımlanmıştır ve kuralları “Çay odasının havasını bozacak bir renk, eşyanın ritmini bozacak bir ses, ahengi

bozacak bir jest, ortamın bütünlüğünü bozacak tek bir söz olmamalı, bütün hareketler sade ve doğal bir şekilde yapılmalıdır.” olarak belirtilmiştir ve hepsinin arkasında farklı bir felsefe yatmaktadır. Çünkü çay Kakuzo’ya göre kılık değiştirmiş bir Taoizmdir.

Japonya’da çay merasimlerinde kullanılan araç-gereçler, yapılan işlemler ve çayın sunulması daima belirli kurallar içerisinde. Bu kurallar usta çırak ilişkisi ile öğrenilip öğretilerek, yaklaşık beş yüz yıldır değişmeden günümüze kadar gelmiştir (Duman, 2005:16).

5.3. Çin ve Japonya’nın Egzotik Bitki Çayları

5.3.1. Yeşil Çay

Resim 1: Yeşil Çay

Kaynak: [URL: 2](#)

Yeşil çay *Camellia Sinensis* bitkisinden elde edilmektedir. İlk kez Çin’de üretilip tüketilen bu çay, ülkelerin çeşitli ticari faaliyetleri ile Asya’dan tüm dünyaya yayılmıştır. Artık günümüzde pek çok ülkede tüketilmektedir (Kaba, 2020). Yeşil çay, fenolik bileşiklerini oluşturan kateşinlerin oksidasyonuna izin verilmeden diğer bir deyişle taze yaprakları fermentasyona uğratılmadan üretilen bir çay çeşididir. Üretimindeki en önemli bölüm ısı uygulaması ile yapraklarındaki enzim reaksiyonunu durdurmaktır. Bu sebeple çayın rengi içerdiği kateşinlerin oksidasyona uğramamasıyla siyah çay ve Oolong çayından tamamen farklı olarak yeşil kalmaktadır (Kesler, 2012:4).

Yaprak hasadı için uygun zamanın seçimi ve çay bitkilerinin yetiştirilme teknikleri yeşil çayın kalitesinin yanında kültürel ve çevresel koşulları da önemli ölçüde etkilemektedir. Genellikle yaz sezonu başında hasat edilen çay yapraklarının sonraki sezonlarda hasat edilenlere göre kalite açısından daha üstün olduğu bilinmektedir (Chu, 1997:8).

Tablo 1: Yeşil Çayın Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 1 çay kaşığı yeşil çay yaprağı kullanılır.	Demliğe fincan başına bir çay kaşığı yeşil çay yaprağı koyulur. Üzerine kaç fincan için yeşil çay konulmuşsa o kadar kaynamış su ilave edilir. 4-5 dakika demlendirdikten sonra süzerek servis edilir. Demlendikten sonra şekersiz içilmesi önerilir (Kesler, 2012:7).

5.3.2. Beyaz Çay

Resim 2: Beyaz Çay

Kaynak: [URL: 3](#)

Antioksidan, antikanserojen, antimikrobiyal ve yaşlanmayı geciktirici gibi sağlık açısından olumlu etkileri bulunan Beyaz çay, Çin’de Tang Hanedanlığı döneminde (M.S. 618-907) günümüzden farklı olarak sıkıştırılmış formda üretilmiştir. Bununla birlikte o dönemde Kraliyet mahkemesi üyeleri gibi üst düzey aristokratlar tarafından tercih edilen bir çay çeşidi olmuştur. Song Hanedanlığı (M.S. 960-1279) döneminde saygın bir içecek haline gelerek üretim şekli değişmiş ve bu dönemde kaselerde çırpılarak hazırlanmaya başlanmıştır. 1700’lü yılların sonlarında bugünkü modern üretim teknikleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Salman & Özdemir, 2018:221).

Beyaz çay, yılda sadece bir kez erken ilkbaharda hasat edilen çok genç çay yapraklarından veya minik, gümüş tüylerle kaplı tomurcuklardan elde edilmektedir. Genç yapraklara beyaz bir görünüm vermek için tomurcuklar güneş ışığından korunarak klorofil oluşumu azaltılır. Beyaz Çay üretiminde enzim oksidasyonunu önlemek için bitki materyalleri toplandıktan hemen sonra buharda pişirilerek kurutulur. Bu işlem beyaz çaya hafif ve hassas bir tat vermektedir (Dias, ve diğerleri, 2013:19).

Tablo 2: Beyaz Çayın Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 1 çay kaşığı beyaz çay yaprağı kullanılır.	Çayın rengi açıldıkça kullanılması gereken suyun sıcaklığı düşer. Örneğin Siyah çay 100 derecelik kaynar su ile demlenebilir. Fakat beyaz çayın üzerine 100 derece kaynayan su dökülürse birçok hassas aroma yok olur. Bu nedenle bazı beyaz çaylarda kullanılması gereken su sıcaklığı 80 dereceye kadar düşmektedir. Suyun derecesini ölçmek zor olabileceği için beyaz çayın üzerine kaynamış su 6-8 dakika bekletilip soğutularak eklenebilir. Genellikle hassas çayların tadının tamamen çıkması için 4-5 dakika demlenmesi önerilir (Chado, 2022).

5.3.3. Sarı Çay

Resim 3: Sarı Çay

Kaynak: [URL: 4](#)

Sarı çay da bir Çin çayıdır. Adını demlendiği zaman ortaya çıkan sarımsı renkten almaktadır. Çinliler bu çaya “Huancha” adını vermişlerdir. Çin kültüründe oldukça sevilen bu çay, pahalı çay çeşitleri arasında yer almaktadır. Rengi ile anılan bu çay çeşidi yeşil ve beyaz çaylar gibi *Camellia Sinensis* bitkisinin yapraklarından fermente edilmeden üretilmektedir. Fakat sarı ve beyaz çayın üretilme şekli yeşil çaydan daha zahmetlidir. Sarı çay, şoklama, kıvrırma ve kurutma aşamalarından geçerek içime hazır hale getirilmektedir. Ayrıca kısmi oksidasyon işlemi uygulanmaktadır (Kaba, 2022).

Tablo3: Sarı Çayın Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 1 çay kaşığı sarı çay yaprağı kullanılır.	Çaydanlığa bir miktar sarı çay yaprağı koyulur. Üzerine 80 derece kaynamış su eklenir. Demlenmesi için 3-4 dakika beklenir. Demlenince süzülerek servis edilir.

5.3.4. Oolong Çayı (Wu-Long Çayı)

Resim 4: Oolong Çayı

Kaynak: URL: 5

Dünya çay ticaretinde yeri ve önemi olmayan Oolong çayı, Çin’de ve Tayvan’da üretilmektedir (Pour, 2022). Kısmi fermentasyona uğrayan ve böylece %10-70 arasında oksidize edilmiş olan bir çaydır (Çalışkan, 2020). Bu nedenle tamamen oksidasyon işlemine maruz kalan siyah çay ile oksidasyona uğramamış yeşil çay arasındadır. Oolong sözcüğü Çin’de “Siyah Ejderha (çay)” olarak bilinmektedir. Bu çay da *Camellia Sinensis* bitkisinden gelmektedir. Bu çayı elde etmek için çay bitkisinin yaprakları koparılıp su içeriklerinin yaklaşık üçte ikisini kaybedene kadar solmaya bırakılmaktadır. Daha sonra hücre duvarlarını yıkmak için yuvarlanmaktadır. Son olarak ise ezilmiş yapraklar fermentasyona, yani yapraklardaki çeşitli aminoasitlerin reaksiyona girmesiyle oksidasyon işlemine bırakılmaktadır. Yaklaşık 2- 4 saat arası fermente edilmektedir. Yapraklar daha sonra fırında ya da ateşte tamamen kurutulmaktadır. Fermentasyon işlemi ile kateşin adı verilen kimyasallar değiştirilerek insan vücuduna faydalı antioksidanlar üretilmektedir (McNamee, 2022).

Tablo 4: Oolong Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 1-2 çay kaşığı Oolong çayı yaprağı kullanılır.	Oolong türleri oksidasyon bakımından farklılık gösterebildiği için demleme şekilleri değişebilir. 75-95 derece sıcaklıktaki suda 1-5 dakika arası demlendirilir. Süzülerek servis edilir.

5.3.5. Matcha Çayı

Resim 5: Matcha Çayı

Kaynak: URL: 6

Matcha çayı, tüm yaprak kısımlarını içerecek şekilde tüketilmektedir. Gölgede yetişmekte olan çay yaprakları yüksek oranda kafein, polifenol ve klorofil içermektedir (Koláčková, ve diğerleri, 2020:48). Bu çay, yeşil çaydan farklı olarak, güneş ışığı çay yapraklarındaki kateşinlerin bileşimini ve miktarını etkilediğinden dolayı Matcha doğrudan güneş ışığına maruz bırakılmadan yetiştirilir. Hasattan sonra yapraklar kıvrılır ve polifenol oksidaz enzimini inaktive etmek için ıslatılır. Böylece bu yeşil çayda önemli miktarda kateşin korunumu sağlanmaktadır (Gültekin Özgüven, Berktaş, Gönül, & Özçelik, 2020:851). Ardından bitkinin damarları ve sapları çıkarılarak, yaprakları kurutulmaktadır. Gölgede yetiştirilen ve kurutulan bu çay yapraklarına Japonya’da “Tencha” adı verilmektedir. Bu yapraklar

geleneksel granit taşlar ile öğütülerek toz haline getirilmektedir. Öğütme işlemi yapraklarda bulunan besin değerlerini korumak amacıyla karanlık bir ortamda yapılmaktadır. Çok zahmetli olan bu öğütme işlemi çay yapraklarını yakmamak amacıyla oldukça yavaş bir şekilde yapılmaktadır. Matcha çayı Japon çay ritüellerinde oldukça çok kullanılan bir bitki çayıdır (Kaba, 2020).

Tablo 5: Matcha Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 1 çay kaşığı Matcha çayı tozu kullanılır.	1 çay kaşığı Matcha çayı tozuna 70-75 °C sıcaklığında bir miktar su ilave edip bambu karıştırıcı ile zigzag hareketi yaparak köpürene kadar olabildiğince hızlı şekilde karıştırılır. Ardından üzerine biraz daha su ilave edilip (yaklaşık 160-180 ml) servis edilir (Özel, 2022:). Resim 6: Matcha Çayı Hazırlama Kaynak: URL: 7

5.3.6. Pu Erh Çayı

Resim 7: Pu Erh Çayı

Kaynak: [URL: 8](#)

Çin'in Yunnan eyaletinde yetişmekte olan Pu Erh çayı, diğer çay çeşitleri gibi *Camellia Sinensis* bitkisinden elde edilmektedir. Fakat bu çayı özel yapan bir şey vardır. O da tıpkı şarap gibi yıllandırılmasıdır. Bu çay adını Pu'erh isimli bir ticaret şehrinden almaktadır. Pu Erh çayı *Camellia Sinensis* bitkisinin yapraklarından ve gövdesinden elde edilmektedir. Bu çayın, biri oksidasyon işlemi uygulanan siyah çay yapraklarından diğeri ise oksidasyon işlemi uygulanmayan yeşil çay yapraklarından olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Oksidasyon işleminde Çin'in Yunnan eyaletinin geleneksel yöntemleri uygulanmaktadır. Daha sonra iki çay çeşidinde de yapraklar daire, kare ve dikdörtgen şeklinde baskılanmaktadır. Bu kalıplar yıllarca saklanabilmektedir. Aynı zamanda yıllandıkça yoğun bir aromaya sahip olan bu çay bir geleneğin de doğmasına ortam hazırlayarak bazı ailelerde nesilden nesile aktarılan bir miras görevi görmektedir. Bu durum aromatik lezzetlerin ne kadar kıymetli olduğunu gözler önüne sermektedir (Kaba, 2021).

Tablo 6: Pu Erh Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan su için 2 yemek kaşığı Pu Erh çayı kullanılır.	Pu Erh çayı hazırlanacak olan çaydanlığın içi sıcak su ile çalkalanır. Daha sonra Pu Erh çayı çaydanlığa konulur ve üzerine biraz su eklenir. Çayı yıkamak için eklenen bu su beklemeden boşaltılır. Daha sonra 150 ml sıcak su Pu Erh çayının üzerine eklenir ve 3-5 dakika demlenmeye bırakılır. Demlenince süzülerek servis edilir. Bu çay yaprakları 5-6 defa daha kullanılabilir.

5.3.7. Gyokuro Çayı

Resim 8: Gyokuro Çayı

Kaynak: [URL: 9](#)

Japon çay kültüründe çok önemli bir yere sahip olan Gyokuro çayı, son yıllarda ülkemizde de oldukça popüler hale gelmeye başlamıştır. Japonlar bu çayı tüm çayların en üstünü olarak kabul etmektedirler. Gyokuro çayı tüm dünyadaki en kaliteli yeşil çay cinsidir. Tam adı “Gyokuro Asahi” dir. İlk kez Japonya’da 1835 yılında yetiştirilmiştir. Günümüzde Japonya’nın Asahina, Yame ve Uji kentlerinde yetişmektedir. Yılda yalnızca bir kez hasat edildiği için daha az bulunan ve oldukça pahalı olan bir çaydır. Sisli ve yağmurlu iklim koşullarında ve deniz seviyesinde daha yakın yerlerde yetiştirilmektedir. Yetiştirilme döneminde üzeri bambu ile kapatılmaktadır ve yaklaşık üç hafta boyunca gölgede bırakılmaktadır. Böylece daha az fotosentez yapması sağlanmaktadır. Ayrıca yapraklarına özel bir kimyasal işlem uygulanarak parlak yeşil renge sahip olması sağlanmaktadır (Kaba, 2021).

Tablo 7: Gyokuro Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
250 ml su için 1-2 çay kaşığı Gyokuro çayı kullanılır.	Su, 60-70 derece sıcaklığa ulaşınca kadar ısıtılır. Üzerine 2 çay kaşığı Gyokuro çayı eklenir. 2 dakika demlendirilir. Süzülerek servis edilir.

5.4. Hindistan Çay Kültürü

Hindistan’da çay için “Chai” kelimesi kullanılmaktadır (Kurt, 2020:31). Hindistan’ın çay kültürü, İngiliz sömürgesinin etkileriyle zenginleşmiştir. Bununla birlikte İngiliz çay kültürüyle birleşerek manda sütü ve baharat karışımı çeşitli lezzetlerde çaylar ortaya çıkmıştır. Böylece çay Hindistan’ın kültürel değerlerinden biri haline gelmiştir. İngiltere’nin 1835 yılından itibaren çay yetiştirmeye başlamasıyla birlikte Hindistan’da çay epeyce önemli hale gelmeye başlamıştır. Hindistan’da hem kültürel hem de geleneksel açıdan oldukça önemli olan baharatlı ve sütü çay, ülkeye ciddi anlamda gelir getirici özelliğe sahiptir. Çay satıcıları, siyah çay, süt ve şeker karışımına farklı baharatlar eklemektedirler. Çayı hazırlama aşamasında ise çay; Hindistan kültürüne özgü geleneksel pişmiş topraktan yapılan “Bhar” ismi verilen, küçük ve ince kupalara yüksekte dökülerek köpürtülmektedir. Bu kupalar halk tarafından, son derece hijyenik olduğuna inanılarak kullanılmaktadır ve çevre dostu olarak bilinmektedir. Bu nedenle bu kupalar, çay tüketildikten sonra yol kenarlarına atılarak parçalanmaktadır ya da sokağa olduğu yere bırakılmaktadır (Aytepe Serinsu, 2022:67).

Çay halkın gündelik koşuşturmasında uyuklamasını engeller ve dinç kalmasını sağlar. Bu nedenle Hindistan’ın çoğu bölgesinde çay satıcılarına rastlamak mümkündür. Keşifler dinsel törenlerinde, müritlerine

dolaşarak dev ibriklerle çay dağıtmaktadır. Hindistan’da en sevilen çay Masala Çayı’dır. Çayın fazlaca tüketildiği Hindistan’da üretim de yapılmaktadır. Kenya ve Sri Lanka, dünyanın en büyük çay ihracatçısı iken Çin ve Hindistan dünyanın en büyük çay üreticisidir. Darjeeling ve Assam, çay dünyasının en gözdelelerinden (Kurt, 2020:31).

5.4.1. Hindistan’ın Egzotik Bitki Çayları

5.4.1.1. Masala Çayı

Resim 9: Masala Çayı

Kaynak: URL: 10

Hindistan’da egzotik baharatların ve manda sütünün birleşimi ile yapılan Masala Chai özellikle kuzey Hindistan mutfağında popüler olan gündelik bir çay türüdür (Kurt, 2020:33).

Tablo 8: Masala Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
2 adet kabuk tarçın	Masala çayını hazırlanırken öncelikle tarçın, kakule ve karanfil bir havanda dövülerek ya da rondoda çekilerek toz haline getirilir. Diğer tarafta büyük bir demliğin içerisine su kaynatılır. Kaynayan suyun içerisine toz haline getirilen baharatlar, karabiber taneleri, zencefil, anason ve siyah çayı eklenir. Beş dakika daha kaynatıldıktan sonra içerisine 2 bardak süt yavaş yavaş ilave edilir. İsteğe bağlı bal ya da şeker de ekleyerek iyice karıştırılır ve kısık ateşte demlenmeye bırakılır. Ardından altını kapatılarak on dakika dinlendirip servis edilir.
3-4 adet kakule	
4-5 adet karanfil	
2-3 adet karabiber tanesi	
2-3 adet anason	
Yarım çay kaşığı zencefil	
2 su bardağı manda sütü	
2 su bardağı su	
2 yemek kaşığı siyah çay	
Tatlandırmak için şeker ya da bal (isteğe bağlı)	

5.4.1.2. Royal Darjeeling Çayı

Resim 10: Royal Darjeeling Çayı

Kaynak: URL: 11

Hindistan’ın Bengal Eyaletinin kuzeydoğusunda bulunan Himalaya Dağları’nın Darjeeling bölgesine özgü siyah bir çay olan Darjeeling çayı adını yetiştigi bölgeden almaktadır. Yetiştigi bölgenin toprak şartları ve iklimi sebebiyle demi ve kokusu diğer siyah çaylardan farklıdır. Yeşil, siyah ve kahverengi çayların karışımı, bakırımsı bir rengi vardır. Bu bakırımsı ve berrak deminden dolayı “Çayların Şampanyası” olarak da adlandırılmaktadır

(URL: 12, 2022). Dağların doruklarında yetişmekte olan bu çaya asıl aromasını veren etken çay yapraklarının yılın yaklaşık olarak 5-6 ay kadarı karlar altında kalmasıdır (Kaba, 2021).

Tablo 9: Masala Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
Bir fincan sıcak su için 2 çay kaşığı Darjeeling çay yaprağı kullanılır.	Sıcak su ile önce bitki çayı demliğinizi ısıtın. Demliğin içine iki çay kaşığı çayı ilave edin. Çayın üzerine sıcak suyu çok fazla gezdirmeden ekleyin ve demliğin kapağını kapatın. Çayı yaklaşık 4 dakika kadar demlenmeye bırakın. Demlenen çayı süzün ve servis edin.

5.4.1.3. Assam Çayı

Siyah çay olarak da adlandırılan Assam çayı, Hindistan'ın Assam bölgesinde üretilmektedir ve adını yetiştği bölgeden almaktadır. Taze olarak toplanıp kurutulmuş Assam çayı yaprakları kurutulduktan sonra bir süre sıcak bir ortamda kontrollü bir şekilde oksijene maruz bırakılarak fermente edilmektedir. Bu işlem Assam çayının karakteristik tadının ve renginin oluşmasında önemlidir (Topalakçı, 2019).

Resim 11: Assam Çayı

Kaynak: [URL: 13](#)

Assam çayının yetiştği bölge muson iklimine ve 1500 metre yüksekliğe sahiptir. Bu çay kendine özgü tat ve aroması ile fermente edilmiş olan diğer çaylardan farklı olarak daha koyu bir renge ve aromaya sahiptir (Negi, 2015). Yüksek kafein oranına sahip olan Assam çayı, Hindistan'da en çok rağbet gören çaylardan biridir. Assam çayının içilirken yanında sütün de tüketilmesi Hindistan'da geleneksel bir durum haline gelmiştir (Topalakçı, 2019).

Tablo 10: Assam Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
250 ml su için 1,5 çay kaşığı kuru Assam çayı kullanılır.	İlk olarak su kaynatılır, çaydanlık sıcak su ile çalkalanarak ısıtılır. Daha sonra Assam çayı çaydanlığa konulur ve üzerine 97-100 derece sıcak su eklenir. Demliğin kapağı kapatılarak 5 dakika demlendirilir. Süzülerek servis edilir.

5.5. Tibet Çay Kültürü

Çay Tibet'te hâlâ M.S. 7. yüzyılda olduğu gibi Tablet çay şeklinde üretilmektedir ve havanda dövülüp toz haline getirildikten sonra suda haşlanarak içerisine tuz ve terayağ eklenerek hazırlanmaktadır. Bazı zamanlarda ise soğan, zencefil ve portakal kabuğu da eklenmektedir. Çay, Tibette tahta bir çanakta misafirlere ikram edilmektedir. Bununla birlikte Nepal ve Moğolistan'da da çay bu şekilde tüketilmektedir. Bu çay içme şekli Tibetlilerin yaşam şekli ile özdeşleşmektedir. Himalayalarda şehirden kopuk bir şekilde sarp yamaçlarda yaşayan bazı köylüler, soğukla başedebilmek için çayın içerisine bölgeye has olan terayağı katarak vücut ısılarını yüksek tutmaktadırlar ve bunun sağlığa iyi geldiğini düşünmektedirler. Tereyağ ve tuz ile birleşen çay onları, uyku ve uyuşukluğa, baş ağrılarına, yorgunluğa, kramp ağrılarına ve baş dönmesine karşı korumaktadır (Gürsoy, 2020:68).

5.5.1. Tibet'in Egzotik Çayı: Po Cha

Resim 12: Po Cha Çayı

Kaynak: URL: 14

Tablo 11: Po Cha Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
4 su bardağı su	Su kaynatılır. Çay suya eklenir ve birkaç dakika kaynatarak demlenir. (Demleme süresi ne kadar sert sevildiğine göre ayarlanır. Daha sert demlemek için daha uzun süre kaynatılır.) Sonra tuz eklenir. Daha sonra çayın posası süzülüp süt eklenir ve ocak kapatılır. Çay karışımı iki yemek kaşığı tereyağ ile birlikte bir karıştırıcıya dökülür. (Karıştırmak için büyük bir kap da kullanılabilir) Karışım 2-3 dakika çalkalanır. (Tibette ne kadar uzun çalkalanırsa o kadar lezzetli olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle bazen 30 dakika çalkalamaktadırlar.) Sıcak servis edilir.
2 yemek kaşığı sade siyah çay	
¼ çay kaşığı tuz	
2 yk tereyağ (tuzlu ya da tuzsuz)	
1/3 su bardağı süt	

5.6. Rusya Çay Kültürü

Rusya 1600'lü yıllarda çay ile tanışmıştır. Fakat Rusa'da çay, başlarda yüksek maliyetinden dolayı sadece zenginlerin tükettiği bir içecek olmuştur. 1796'da Çaçire Catherine'nin ölümünden sonra fiyatı düşmüştür ve Rus toplumunda hızla benimsenmiştir (Kurt, 2020:35). Günümüzde Rusya'da çay, votka gibi milli içecek muamelesi görmektedir ve Rusların çoğu votkanın yanında çay içmektedirler. Ayrıca Rusya'da semaver kültürü vardır. Neredeyse her evde semaver bulunmaktadır. Bununla birlikte çayı erkekler cam bardakta, kadınlar ise porselen fincanda içmektedirler (Gürsoy, 2020:54). Bazı bölgelerde çay bazen bardak altlığına dökülerek tüketilmektedir. Rusya'da misafirler daha fazla çay içmek istemediğinde bardak altlığını bardağın üzerine koyarlar ya da çay fincanını tabağın üzerine ters çevirirler (Kurt, 2020:37).

Rusya'da, Hindistan ve Çin siyah çayları karıştırılarak elde edilen, adını uzun yıllar Rusya'ya çay taşıyan kervanlardan alan "Karavan" çayı kullanılır. Bu çay içerisine genellikle bir dilim limon atılarak tüketilir. Bazıları ise reçel ekler. Zengin evlerinde gül reçeli kullanılır. Bazıları ise bunlara ek olarak birkaç küçük dilim elma atarak bu çayı tüketirler. Rusya'da çok açık çaya "Subay Çayı" denmektedir (Gürsoy, 2020:55).

5.6.1. Rusya'nın Egzotik Çayı

Resim 13: Geleneksel Rus Çayı

Kaynak: URL: 15

Tablo 12: Geleneksel Rus Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
2 su bardağı su	Su kaynatılır, ateşten alınır. İçerisine poşet çay atılır ve 5 dakika demlenmeye bırakılır. Demlenince poşet çay çıkarılır. Çay bir fincana dökülür ve içerisine dilimlenmiş limon eklenir. Tatlandırmak için şeker ya da bal kullanılır.
1 adet siyah poşet çay	
1 dilim limon	
1 küp şeker ya da 1 tatlı kaşığı bal	

5.7. İngiltere Çay Kültürü

Çay İngiltere’de 17. yüzyılda yaygınlaşarak en çok tüketilen içecek olmuştur. İngiltere’de çayı popüler hale getiren kişinin Portekizli bir kadın olduğu söylenmektedir. İngiltere’de misafirperverliğin işareti olarak ansızın gelen misafirlere bir fincan çay ikram edilir (Kurt, 2020:41). Ayrıca İngiltere’de “Beş Çayı” geleneği vardır. İngilizlerin en eski geleneklerinden olan Beş Çayı geleneği, “İkinci Çayı” olarak da adlandırılmaktadır. Beş Çayı geleneği, İngiltere Düşes’i Anna’nın öğle ve akşam yemeği arasında sandviç yemesi ve çay içmesiyle 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Düşes’in bu alışkanlığına konuklarının da dahil olmasıyla bu gelenek zamanla İngiltere’nin en popüler geleneklerinden biri haline gelmiştir (Lipton, 2022).

İngiltere’de geliştirilen ve oradan bütün dünyaya yayılan iki çay çeşidi vardır. Bunlar “English Breakfast Tea” ve “Early Grey Tea” dir (Gürsoy, 2020:75). İngilizler en çok Early Grey çayını tüketmektedirler. Bu çay Bergamot esansı ile karıştırılarak yapılan yoğun kokulu bir çaydır (Kurt, 2020:43).

5.7.1. İngiltere’nin Egzotik Çayları

5.7.1.1. Early Grey Tea

Resim 14: Early Grey Tea

Kaynak: URL: 16

Early Grey çayı baz olarak siyah çaydan yapılmaktadır ve Bergamot yağı ile tatlandırılmaktadır. Dünyada 1800’lü yıllarda tanınmaya başlanan bu çay zamanla birçok restoran ve çay dükkanında sunulmaya başlanmıştır (URL: 17, 2016).

Tablo 13: Early Grey Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
6 su bardağı ılık su	Şeker şurubu yapmak için: Bir su bardağı suya şeker eklenir, ocağa alınır, eriyene kadar karıştırılır ve kaynamaya bırakılır. 4/1 oranında koyulaşınca ocağın altı kapatılır. Çay yapmak için: Kalan 5 su bardağı su tencereye alınır kaynamaya bırakılır. Kaynayınca çay yaprakları eklenir ve 2-3 dakika kapatılıp ocaktan alınır. Daha sonra çay yaprakları süzülüp şeker şurubu eklenir ve limon sıkılıp servis edilir (URL: 17, 2016).
1 fincan Early Grey çay yaprağı	
½ su bardağı şeker	
1 limon	

5.7.1.2. English Breakfast Tea

Resim 15: English Breakfast Tea

Kaynak: [URL: 18](#)

İngilizler için kahvaltı günün en önemli öğünüdür. Bununla birlikte İngilizler kahvaltıda çay içmeye ayrı önem göstermektedir. İngiliz kahvaltısı çayı çok koyu şekilde hazırlanır ve servis yapılırken içersine süt ilave edilir. İngiliz kahvaltılarının vazgeçilmez içeceği olan bu çay, Assam, Seylan ve Kenya'dan gelen siyah çayların harmanlanması ile elde edilmektedir. Ayrıca bu çay zengin tatlar içeren yoğun bir çaydır. İngiliz ve İrlanda çay kültüründe önemli bir yere sahiptir (Milli Eğitim Bakanlığı , 2019:27).

Tablo 14: İngiliz Kahvaltısı Çayının Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
4 su bardağı su	Su kaynatılır. Çaydanlığa fincan başına bir çay kaşığı English Breakfast Tea yaprağı eklenir. Üzerine kaynar su dökülür. 3-5 dakika demlenmesi sağlanır. Son olarak çay süzülür isteğe bağlı olarak süt bal ve tarçın ile servis edilir.
½ su bardağı süt	
2 yk English Breakfast Tea	
1-2 yk bal	
İsteğe bağlı bir tutam tarçın	

5.8. Amerika Çay Kültürü

Amerika çay ile ilk kez Hollandalı göçmenler sayesinde 1600'lerde tanışmıştır. 1800'lerde Amerika ve Avrupa'da çay endüstrisi oluşmaya başlamıştır. 1869'da Süveyş kanalı açılmıştır ve çay üreten ülkelerin Avrupa ve Amerika'ya ulaşımı kolaylaşmıştır (Kurt, 2020:48). Amerika'da sadece Alabama, Kaliforniya, Washington, Oregon, Hawaii ve güney Karolina'da ticari bir bahçe ve birkaç çay yetiştiricisi bulunmaktadır. Fakat kahve Amerika'da daha çok benimsenmiştir ve sıcak çay hiç denecek kadar az tüketilmektedir (Kurt, 2020:49).

Amerika'nın çay kültürüne iki katkısı vardır. Bunlardan biri buzlu çay diğer ise soğuk çaydır (Gürsoy, 2020:60).

5.8.1. Amerika'nın Egzotik Çayı

Resim 16: Buzlu Çay

Kaynak: [URL: 19](#)

Tablo 15: Buzlu Çayın Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
6 poşet çay	Poşet çayların üzerine 1,5 litre kaynar su dökülür. Ardından şeker ve bal eklenir karıştırılır. 10 dakika demlenmeye bırakılır. Ardından süzülüp soğuması için dolaba konulur.
2 yk pudra şekeri	
1 yk bal	

3 küçük limon (İkisinin suyu sıkılmış, biri dilimlenmiş)	Soğunca büyük bir sürahiye dökülür. Ve limon suyu, limon dilimleri, nane ve portakal dilimleri eklenir. Üzerine buzlar eklenir. Servis edilir.
1 adet dilimlenmiş portakal	
Küçük bir demek nane	
Servis etmek için buz	

5.9. Kenya Çay Kültürü

Kenya'nın çay geçmişi, Hindistan'dan getirilen çay tohumlarının 1903 yılında, iki dönümlük araziye ekilmesiyle başlamıştır. Kenya günümüzde dünyanın en büyük üçüncü çay üreticisi ve dünyanın en büyük çay ihracatçısıdır. 2016 yılında rekor sayılacak düzeyde yapmış olduğu ihracat ile siyah çay üreticisi ülkeler arasında birinci sıraya yerleşmiştir. Ülkede üretilen çayın büyük kısmı dökme siyah çaydır. Ülke çay yapraklarının ters yönde dönen silindirlerden geçtiği ve çayın çok ince bir şekilde kesildiği CTC (Ezme-Yırtma-Kıvrırma) üretim yönteminde uzmanlaşmıştır. Bu yöntem poşet çay üretmek için kullanılmaktadır. Kenya'nın özel çay endüstrisi son zamanlarda gelişmektedir ve yeni çay türleri üretilmektedir. Bu çaylardan biri "Mor Çay" dır. 2014 yılında Kenyalı üreticiler tarafından yeni keşfedilmeye başlanan mor çaya geçiş yaşanmıştır. Bu çay sadece Kenya'da yetiştirilip geliştirilmektedir (Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2018:13-14).

5.9.1. Kenya'nın Egzotik Çayı

Resim 17: Kenyan Purple Tea

Kaynak: [URL: 20](#)

Camellia Sinensis bitkisinin yeni bir tütü olan mor çay, kırmızı-mor arası bir renge sahiptir. Mor çay diğer çaylarda bulunan miktarın neredeyse iki katı antioksidan içermektedir. Çaya rengini veren anti-eflamatuar ve anti-viral faydası olan antosiyaninlerdir. Bitkinin kendisi kırmızı-mor arası bir renge sahiptir. Fakat çay mor bir renk tonu ile çıkmaktadır. Bu çay, eşsiz rengi ve sağlığa birçok faydası nedeniyle günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Kafeini az olan bu çaya Kenya'da "Süperçay" denilmektedir (Kumari, ve diğerleri, 2020:2).

Tablo 16: Mor Çayın Hazırlanması

Malzemeler	Hazırlanışı
180 ml su	Su ısıtılır fakat kaynatılmaz. Çay yaprakları eklenir. 3 dakika demlendirilir. Süzerek servis edilir.
1 tepeleme çay kaşığı mor çay yaprağı	

SONUÇ

Gastronomi günümüzde seyahatlerin ana motivasyonlarından biri haline gelmiştir. Yemek kültürlerinin önem kazanması ile gastronomi seyahatlerin çoğalması, turizm ve yemek arasındaki ilişkiyi artırmıştır. Turistler için beslenme ihtiyacının memnuniyeti gastronomik deneyimi oluşturmaktadır (Uyar & Zengin, 2015:356). Değişen dünya koşullarında gastronomi alanında her geçen gün yenilikler yaşanmaktadır. Bu yenilikler sonucunda çeşitli trendler meydana gelmektedir. Bu çalışmada yeni bir gastronomi trendi olan egzotik bitki çaylarının tarihsel süreç içerisindeki yolculuğu, günümüzdeki durumu, sağlığı etkileri ve çeşitleri incelenmiştir.

Akdeniz ülkeleri ve Uzak Doğu'da binlerce yıldır lezzetleri ve aromaları için bitkiler sıcak suda demlenerek kullanılmaktadır. Bu içeceklerin birçoğunun tıbbi özelliklere sahip olduğuna inanılarak bazı hastalık ve rahatsızlıkları tedavi etmek amacıyla kullanıldığı ve kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Egzotik kelime manası olarak çok uzak ve yabancı ülkelerle ilgili veya böyle ülkelerden getirilmiş olan demektir. Ülkemizde egzotik bitki çaylarının tüketimi günümüzde sağlıklı beslenmenin ve vücuda iyi bakmanın önem kazanması ile gittikçe artmaktadır.

Bitki çayları kolay temin edilebilirliği, hazırlanmalarının oldukça kolay olması, ucuz olması, yararlı bileşenler açısından zengin olmaları ve önemli belirgin yan etki göstermemeleri gibi nedenlerle tercih

edilmektedir. Fakat doktor tavsiyesi ve kontrolü olmadan bağımsızlığı zayıf bireyler ya da yaşlılar tarafından da tercih edilebilmektedir (Vural, Güran, Durmuşoğlu, & Uçar, 202076). Aşırı dozda kullanımları ve yanlış tüketimleri sağlığa zararlı olabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için toplum nezdinde bilinçlendirilme çalışmaları yapılması ve bu çayların doktor tavsiyesi ile tüketilmesi gerekmektedir.

Sağlığa çeşitli faydaları olan bu çayların halen birçoğu bilinmemektedir. Bu nedenle egzotik çayların tanınabilirliğini artırmak amacıyla temalı restoranlarda menülere eklenmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte otel ve restoran personellerinin konu hakkında bilinçlendirilmesinin egzotik çayların tanıtımında faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Antebelli, H. C. (1997). Çağlar Boyunca Çay ve Çay Takımları. *Yüksek Lisans Tezi*, 1-72. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Aydoğdu, A., Özkaya Okay, E., & Köse, Z. C. (2016). Destinasyon Tercihinde Gastronomi Turizmi'nin Önemi: Bozcaada Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 120-132.
- Aytepe Serinsu, B. (2022). Hindistan'da Çay Kültürü ve Terakota Bhar Fincanları. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 67-82.
- Bilgiç Alkaya, D., Karaderi, S., Erdoğan, G., & Kurt Gücü, A. (2015). İstanbul Aktarlarında Satılan Bitkisel Çaylarda Ağır Metal Tayini. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 19, 136-140.
- Bükey, A., & Göral, M. (2022). *Gastronomi Alanında Tematik Araştırmalar I*. (D. Y. Oğan, Dü.) Çizgi Kitabevi.
- Can, N., & Duraklı Velioglu, S. (2018). Bitki Çaylarında Mikrobiyal Kalite ve Mikotoksin Varlığı. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 362-380.
- Chado. (2022). *Beyaz Çayı En Doğru Demlemek*. Chado Way The of Tea: <https://chado.com.tr/beyaz-cayi-en-dogru-demlemek/> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Chu, D.-C. (1997). Green Tea - Iys Cultivation, Processing of The Leaves For Drinking Materials, and Kinds of Green Tea. T. Yamamoto, L. R. Juneja, D.-C. Chu, & M. Kim içinde, *Chemistry and Applications of Green Tea* (s. 1-11).
- Çağındı, Ö., & Ötleş, S. (2008). Farklı Demleme Sürelerinde Hazırlanan Bitki Çaylarının Antioksidan Aktiviteleri İle Renkleri Arasındaki Korelasyonun Belirlenmesi. *Türkiye 10. Gıda Kongresi*, 109-122.
- Çalışkan, H. (2020). Beyaz Çay ve Oolong Çayı ile Marinasyonun Heterosiklik Aromatik Aminlerin Oluşumu Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, 1-78. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dias, T. R., Tomas, G., Teixcira, N. F., Alves, M. G., Oliveira, M. G., & Silva, B. M. (2013). White Tea (Camellia Sinensis (L.)): Antioxidant Properties And Beneficial Health Effects. *International Journal of Food Science, Nutrition and Dietetics (IJFS)*, 19-28.
- Duman, M. (2005). *Çay Kitabı*. İstanbul: KİTabevi.
- Ertürk, M. (2021). Çay Üzerine. S. M. Uygur içinde, *Turizmin Akademik ve Sektörel Yansımaları* (s. 13-19). Ankara.
- Göktaş, Ö., & Gıdık, B. (2019). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2(1), 136-142.
- Gönel Sönmez, T. (2018). Uygur Halk Hekimliği Uygulamalarında Çay ve İşlevleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 68-74.
- Gültekin Özgüven, M., Berktaş, I., Gönül, Ö., & Özçelik, B. (2020). Development of Dark Chocolate Enriched With Matcha Green Tea (Cmellia Sinensis). *The Journal of Food*, 45(5), 850-860.
- Güneş, S. (2012). Türk Çay Kültürü ve Ürünleri. *Milli Folklor*, 234-251.
- Gürsoy, D. (2020). *Demlikten Süzülen Kültür Çay*.
- Kaba, D. (2020, Ağustos 21). *Matcha Çayı Hakkında Her Şey!* Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/matcha-cayi-hakkinda-her-sey/> (Erişim tarihi: 06.11.2022).
- Kaba, D. (2020, Ağustos 11). *Yeşil Çay Nedir, Nasıl Demlenir?* Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/yesil-cay-nedir-nasil-demlenir/> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Kaba, D. (2021, Kasım 20). *Darjeeling Çayı Tarifi ve Faydaları*. Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/darjeeling-cayi-tarifi-ve-faydalari/> (Erişim tarihi: 20.11.2022).
- Kaba, D. (2021, Haziran 18). *Gyokuro Çayı Nedir, Faydaları Nelerdir? Gyokuro Tarifi*. Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/gyokuro-cayi-nedir-faydalari-nelerdir-gyokuro-tarifi/> (Erişim tarihi: 16.11.2022).
- Kaba, D. (2021, Ağustos 2). *Pu Erh Çayı Nasıl Hazırlanır, Faydaları Nelerdir?* Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/pu-erh-cayi-nasil-hazirlanir-faydalari-nelerdir/> (Erişim tarihi: 07.11.2022).

- Kaba, D. (2022, Ocak 24). *Sarı Çay Nedir, Özellikleri ve Faydaları Nelerdir?* Mithra Coffee & Tea Co.: <https://mithra.coffee/blog/sari-cay-nedir-ozellikleri-ve-faydaları-nelerdir/> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Kesler, H. (2012, Nisan). Yeşil Çay ve Etkileri. *Bitirme Ödevi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eczacılık Bölümü.
- Koláčková, T., Kolofiková, K., Sytařová, I., Snopek, L., Sumczynski, D., & Orsavová, J. (2020). Matcha Tea: Analysis of Nutritional Composition, Phenolics. *Plant Foods for Human Nutrition*, 48-53.
- Kumari, M., Thakur, S., Kumar, A., Joshi, R., Kumar, P., Shankar, R., & Kumar, R. (2020). Regulation of Color Transition in Purple Tea (*Camelia Sinensis*). *Planta*, 1-18.
- Kurt, T. (2020, Mayıs). Dünyada Çay Kültürü ve Seramik Çay Kapları. *Yüksek Lisans Tezi*, 1-111. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Kuzucu, K. (2012). *Bin Yılın Çayı Osmanlı'da Çay ve Çayhane Kültürü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Küçükkömürler, S., Boran Şirvan, U. N., & Ceyhun Sezgin, A. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Gastronomi Turizmi. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2): 78-85.
- Lipton. (2022). *İngiltere'de Çay Kültürü*. Lipton : <https://www.lipton.com/tr/cay-kulturu-makaleleri/bes-cayi-nedir.html> (Erişim tarihi: 25.11.2022).
- McNamee, G. L. (2022, Ekim 17). *Oolong Beverage*. Britannica: <https://www.britannica.com/topic/oolong> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). Kahvaltı Servisi. *Yiyecek İçecek Hizmetleri* (s. 2-53). içinde Ankara .
- Negi, S. (2015, Şubat 20). *The Popularity of Assam Tea in India*. Medium.com: <https://medium.com/@sarikanegi/the-popularity-of-assam-tea-in-india-b4212a2f4516> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Okakura, K. (2001). *The Book of Tea*. William Adams.
- OnikiBilgi.Com. (2022). *Darjeeling Çayı Nedir, Faydaları Nelerdir?* OnikiBilgi.Com: <https://www.onikibilgi.com/darjeeling-cayi-nedir-faydaları-nelerdir/> (Erişim tarihi: 20.11.2022).
- Özdemir, G., & Dülger Altın, D. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14.
- Özel, M. (2022). *Matcha Çayı Nasıl Hazırlanır?* Mahmure: <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/matcha-cayi-nasil-hazirlanir-35122866> (Erişim tarihi: 06.11.2022).
- Pour, M. K. (2022). *Özel Gıda Ürünleri Dersi Sunumu*. 1-Çay Üretimi. (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi. (2018). *Çay Üretimine dair Uluslararası En İyi Uygulamaların Tespitine Dair Araştırma Raporu*. Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Salman, S., & Özdemir, F. (2018). Beyaz Çay: Üretimi, Bileşimi ve Sağlık Üzerine Etkileri. *Akademik Gıda Dergisi*, 16(2), 218-223.
- Topalakçı, B. (2019). *Assam Çayı – Hindistan Özellikleri Nelerdir? Nasıl Demlenir?* Muhiku Blog: <https://muhiku.com/blog/assam-cayi-hindistan-ozellikleri-nelerdir-nasil-demlenir/> (Erişim tarihi: 03.12.2022).
- Tosun, İ., & Karadeniz, B. (2005). Çay ve Çay Fenoliklerinin Antioksidan Aktivitesi. *OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 78-83.
- Tuğrul, E., Yılmaz, H. K., & Ergüden, B. (2019). Özel Tenis Kulübündeki Profesyonel Sporcuların Bitkisel Çay Tüketim Sıklığı ve Kullanımını Etkileyen Faktörler. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 29-40.
- URL: 1. (2022). *Sesli Sözlük*. Retrieved from Sesli Sözlük: <https://www.seslisozluk.net/egzotik-nedir-ne-demek/>
- URL: 12. (2022). *Darjeeling Çayı Nedir, Faydaları Nelerdir?* Retrieved from OnikiBilgi.Com: <https://www.onikibilgi.com/darjeeling-cayi-nedir-faydaları-nelerdir/>
- URL: 17. (2016, Aralık 26). *How To Steep a Perfect Cup of Early Grey Tea*. Retrieved from Goodwyn Tea: <https://www.goodwyntea.com/blogs/news/how-to-steep-a-perfect-cup-of-earl-grey-tea>
- Uyar, H., & Zengin, B. (2015). Gastronomi Turizminin Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Değerlendirilmesi Bağlamında Gastronomi Turizm İndeksinin Oluşturulması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3(17), 3355-376.
- Vural, A., Güran, H., Durmuşoğlu, H., & Uçar, U. (2020). Tıbbi Bitki Çaylarında Mikrobiyolojik Kalitenin ve Bazı Patojenlerin Araştırılması. *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 13(1), 76-82.
- Yıldız, M., & Yılmaz, M. (2022). *Gastronomi Alanındaki Trendlere Bir Bakış*.
- Yüce Dursun, B. (2017). Çeşitli bitki çaylarının Monoamin Oksidaz İnhibisyonlarının ve Antioksidan Etkilerinin Belirlenmesi. *Trakya University Journal of Natural Sciences*, 18(2), 105-113.

RESİMLER DİZİNİ

- URL 2: <https://www.aysetolga.com/akne-ve-yaslanma-gibi-sorunlar-uzerinde-muhtesem-etkileri-olan-yesil-cay> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- URL 3: <https://foodal.com/drinks-2/tea/white-tea/> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- URL 4: <https://www.namhah.com/2019/01/23/what-is-yellow-tea-its-benefits/> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- URL 5: <https://www.britannica.com/topic/oolong> (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- URL 6: <https://livejapan.com/en/article-a0001056/> (Erişim tarihi: 06.11.2022).
- URL 7: <https://chado.com.tr/matcha-hazirlama/> (Erişim tarihi: 06.11.2022).
- URL 8: <https://www.thinkchina.sg/pu-erh-raw-ripe-and-qing-dynasty-tribute-tea-yunnan> (Erişim tarihi: 07.11.2022).
- URL 9: <https://www.myjapanesegreentea.com/senbird-tea-kotobuki-gyokuro> (Erişim tarihi: 16.11.2022).
- URL 10: <https://recipes.timesofindia.com/recipes/lemongrass-masala-chai/rs86192691.cms> (Erişim tarihi: 16.11.2022).
- URL 11: <https://www.falstaff.com/en/nd/darjeeling-high-altitude-and-fine-tea/> (Erişim tarihi: 20.11.2022).
- URL 13: <https://medium.com/@sarikanegi/the-popularity-of-assam-tea-in-india-b4212a2f4516> (Erişim tarihi: 03.12..2022).
- URL 14: <https://gulfnnews.com/food/cooking-cuisines/tibetan-po-cha-or-butter-chai-1.1642519968574> (Erişim tarihi: 22.11.2022).
- URL 15: <https://teabackyard.com/russian-tea/> (Erişim tarihi: 22.11.2022).
- URL 16: <https://www.goodwyntea.com/blogs/news/how-to-steep-a-perfect-cup-of-earl-grey-tea> (Erişim tarihi: 25.11.2022).
- URL 18: <https://senchateabar.com/blogs/blog/english-breakfast-tea> (Erişim tarihi: 30.11..2022).
- URL 19: <http://www.blackteaworld.com/american-tea-culture.html> (Erişim tarihi: 03.12.2022).
- URL 20: <https://www.capitalfm.co.ke/lifestyle/2017/08/31/kenyas-purple-tea-taking-world-one-cup-time/> (Erişim tarihi: 03.12.2022).

Yenilik Yönetiminin İşletmelerin Rekabet Gücüne Etkisi: Karaman Mikro İşletmeleri İle Bir Araştırma

The Effect of Innovation Management on The Competitiveness of Businesses: A Study with Karaman Micro Businesses

Rıfat İRAZ

Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF

rifat@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2774-4828>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 05.12.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2022

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Tuğba KAYIKCIOĞLU

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

tgb.kayikcioğlu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7292-6054>

Anahtar Kelimeler:

Yenilik,
Yenilik Yönetimi,
Rekabet Gücü

ÖZET

Her alanda olduğu gibi mikro işletmelerde de yenilik olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Mikro işletmelerde yeniliği takip etmek ve uygulamak, işletme sahiplerine, yöneticilerine ya da ortaklarına düşmektedir. Dolayısıyla örgütlerin küresel değişimi takip etmekle kalmayıp bunu örgütlerinde uygulayabilmeleri yenilik yönetiminin kilit unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, mikro işletmelerde yenilik yönetiminin rekabet gücüne etkisini tespit etmeye çalışmaktır. Nicel araştırma şeklinde tasarlanan bu çalışmada anket tekniğinden faydalanılmıştır. Basit rastgele örnekleme yöntemi ile geçerli 235 anket formu ile araştırma yürütülmüştür. Veri analizleri tanımlayıcı istatistik, açıklayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre yenilik yönetiminin rekabet gücüne pozitif ve anlamlı yönde etki ettiği ($R^2=0,48$, $p<0,001$) tespit edilmiştir. Araştırmada, rekabet gücünün neredeyse yarıya yakınının yenilik yönetimi ile açıklanabildiği ve bu oranında yüksek miktarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Keywords:

Innovation,
Innovation
Management,
Competitiveness

ABSTRACT

As in every field, innovation is one of indispensable elements in micro businesses. It is up to business owners, managers or partners to follow and implement innovation in micro businesses. Therefore, it is seen as one of the key elements of innovation management that organizations not only follow global change, but also implement it in their organizations. In this context, the aim of the research is to try to determine the effect to innovation management on competitiveness in micro businesses. In this study, which was designed as a quantitative research, questionnaire technique was used. Simple random sampling with the method 235 valid surveys with the form research has been carried out. Data analyzes were carried out using descriptive statistics, explanatory factor analysis and structural equation modeling techniques. According to the research findings, it has been determined that innovation management has a positive and significant effect on competitiveness ($R^2=0,48$, $p<0,001$). In the research, it has been concluded that almost half of the competitiveness can be explained by innovation management and this rate is high.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasının rekabet ortamında hayatta kalabilmek ve sürdürülebilirliği sağlayabilmek gün geçtikçe örgütler için daha da zor bir hal almaya başlamıştır. Bu kıyasıya rekabet ortamında özellikle rakiplere karşı üstünlük sağlayabilmek için her geçen gün yeni yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Bunlardan bir tanesi ise yeniliklerdir. Örgütlerin gerek ürünlerinde gerekse iş yöntemlerinde yapacakları yeniliklerle değişime gitmeleri onlara faaliyet gösterdikleri alanda rekabet gücü kazandırma fırsatı sunabilecektir.

Örgütlerin var olup yaşamlarını sürdürebilmeleri için sürekli olarak kendilerini geliştirerek yenilik yapmaları artık zorunluluk haline gelmiştir (Acaray, 2007:65). Yenilik uygulamaları, mevcut yapının daha iyiye dönüştürülmesini kapsamakla birlikte örgütün performansının artırılmasını sağlamaktadır. Başarıyla yürütülen yenilik yönetimiyle hem örgütler uzun süre faaliyetlerine devam edebilme hem de rakiplerinden bir adım daha önde olabilme gücüne sahip olabileceklerdir (Öztürk, 2013:98-99).

Her alanda olduğu gibi mikro işletmelerde de yenilik olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Mikro işletmelerde yeniliği takip etmek ve uygulamak, işletme sahiplerine, yöneticilerine ya da ortaklarına düşmektedir. Dolayısıyla örgütlerin küresel değişimi takip etmekle kalmayıp bunu örgütlerinde uygulayabilmeleri yenilik yönetiminin kilit unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu araştırma, mikro işletmelerin yenilik yönetimi ve rekabet gücüne yönelik tutum ve algılarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle yenilik yönetimi ve rekabet gücü kavramları kuramsal çerçevede ortaya konulmuştur. Ardından araştırmanın yöntemine ve bulgularına yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yenilik (inovasyon); yeni fikirlerin, süreçlerin, ürünlerin ya da hizmetlerin üretilmesi, benimsenmesi ve uygulanması şeklinde tanımlanabilir (Damanpour, 1996:694; Thompson, 1965:2). Yenilik kavramı, özellikle teknolojiye yaşanan hızlı gelişimler ve çevre şartlarında oluşan köklü değişimler, yoğun rekabet ortamı ve hızla değişen pazar yapısı neticesinde günümüzde oldukça popüler bir terim haline gelmiştir (Drucker, 1998:152). Yenilik gerek firma ve endüstri düzeyinde gerekse ulusal ve küresel düzeyde ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden (Roos, 2007:42) ve rekabet avantajını artırmanın en etkili yollarından birisi olarak kabul edilmektedir (Negulescu, 2020:61). Buradan hareketle yenilik yönetimini “bir işletmenin uygulayacağı yenilikçi adımların sistematik olarak yürütülmesi ve kontrol altında tutulması” şeklinde tanımlamak mümkündür (Yıldız, 2019:50). Yenilik yönetimi aynı zamanda küresel değişimin takip edilmesi yerine, bu değişimi yönlendirebilme kabiliyetidir (Yılmaz, 2004:175). Yenilik yönetimin temel kavramları olarak yenilikçilik, girişimcilik ve yaratıcılık başlıkları ön plana atılsa da (Aghayeva, 2019) yenilik yönetiminin ölçümünde; girdi yönetimi, bilgi yönetimi, inovasyon stratejisi, örgüt kültür ve yapısı, portföy yönetimi, proje yönetimi ve ticarileştirme şeklinde yedi ayrı göstergenin kullanılabileceği ileri sürülmektedir (Adams vd., 2006:21; Göktaş, 2019:38). Yenilik yönetimini etkileyen faktörlerin ise müşteriler, tedarikçiler, bilimsel gelişmeler, örgüt otonomisi, yenilikçi örgüt yapısı ve kültürü, katılımcı liderlik, risk alabilme ve kaynak kullanabilme imkânının olduğu iddia edilmektedir (Sönmez, 2016:82).

Yenilik, ne kadar başarılı şekilde yönetilirse yeniliğin rekabet gücüne olan etkisi de o denli yüksek oranda gerçekleşebilecektir (Kuczmarski, 2003). Benzer şekilde yeniliğin birincil itici gücü olarak ele alınan bir konu olan rekabet (Drezner, 2009:36), sürekli yenilik yapmayı, yeni gelişmeleri yakından izlemeyi ve bu gelişmelere ayak uydurmayı zorunlu hale getirmektedir (Coşar, 2006:2). Rekabet, ekonomik performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olup (Whish ve Bailey, 2015:4) yapılan işlerin daha iyi hale getirilmesinde de önemli bir araçtır (Porter, 2008). Rekabet, aynı pazar ya da sektördeki rakipler karşısında, hedef gruplar ve firma amaçları için gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür (Özkan, 2009:21). Rekabet gücü ise bu faaliyetlerin başarı ile gerçekleştirilebilmesi düzeyidir. Kibritçiöğlu (1996) ve Demirci, Baş ve Tolon (2007) rekabet gücünü bir örgütün rakiplerine kıyasla ürün ya da hizmetinin fiyat, ürün kalitesi, teslimde dakiklık ve satış sonrası hizmet gibi fiyat-dışı unsurlar bakımından şu anda ve gelecekte aynı durumda ya da onlardan daha üstün olması durumu şeklinde tanımlamışlardır (Aktaran: Arslan vd., 2009:47). Pazarın oldukça karmaşık istek ve beklentilerinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda yenilikçi ürün ve hizmetlere olan talep her geçen gün artmakta bu durum ise örgütlerin rekabet güçlerine etki edebilmektedir (Aygen, 2006:28; Gökcek, 2007:34).

Literatür incelendiğinde stratejik itici güçlerin stratejik yenilik yönetimine etkisi (Mohammed, 2019), sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamada yenilik yönetiminin rolü (Göktaş, 2019), değişim yönetiminde yenilik yönetiminin etkisi (Alı, 2018) ve yenilik yönetiminin ölçümüne (Adams vd., 2006) yönelik araştırmalar ile karşılaşılmıştır. Ayrıca yenilik yönetiminin rekabet gücü (Roos, 2007), iç girişimcilik (Yıldız, 2019) ve örgütsel

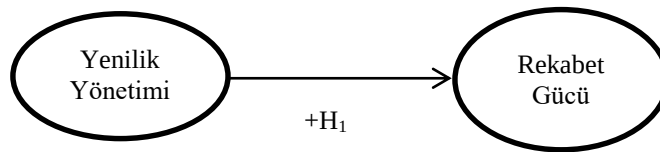
bağlılık (Gürsel, 2017) ile olan ilişkisi araştırmacılarca ele alınan konular arasındadır. Bu duruma ek olarak yenilik ve rekabet ilişkisi (Altıntaş, 2020; Cantwell, 2005; Clark ve Guy, 1998), yenilikçilik ve rekabet gücü ilişkisi (Erkut ve Albayrak, 2010; Işık ve Keskin, 2013), yenilik performansının rekabet gücüne etkisi (Erdil vd., 2018) ve yenilik yönetiminin rekabet üstünlüğüne etkisi (Aydın ve Bekmezci, 2020) de yine araştırmacıların çalışma konuları arasındadır. Ayrıca dönüşümcü ve etkileşimci liderlik algısı (İraz ve Canbolat, 2021) ile farklılıkların yönetiminin (Öge ve Canbolat, 2019) yenilik performansına etkisi üzerine araştırmalar mevcuttur.

Literatürde müşteri ilişkileri yönetiminin (Polat, 2018), yenilik ve rekabet stratejilerinin (Genç, 2016), nitelikli işgücünün (Atiker, 2015) ve şebeke organizasyon yapılarının (Sayli vd., 2006) rekabet gücüne etkisi ile entelektüel sermaye ve rekabet gücü ilişkisi (Kanıbir, 2004) araştırma konusu olan diğer başlıklar arasındadır. Doğan, Marangoz ve Topoyan (2003) ise otomotiv yan sanayi konusunda faaliyet gösteren işletmeler ile yürüttükleri araştırmalarında, en önemli rekabet gücü kaynağının “güvenilirlik” olduğunu tespit etmişlerdir. Son olarak bilgi teknolojilerinin yenilik yönetimine (Johannsen vd., 2021) ve rekabet gücüne (Oğrak, 2010) etkisini konu alan araştırmalarla da karşılaşmıştır.

3. TEORİK MODEL VE HİPOTEZ

Literatürde yenilik, yenilikçilik ve rekabet kavramlarının birlikte ele alındığı birçok araştırmaya (Cantwell, 2005; Erdil vd., 2018; Erkut ve Albayrak, 2010; Roos, 2007) rastlamakla birlikte yenilik yönetiminin rekabet gücüne etkisini tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen bir araştırma ile karşılaşmamıştır. Bu araştırmada, yenilik yönetiminin rekabet gücüne etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle araştırmanın temel sorusu “mikro işletmelerde yenilik yönetiminin rekabet gücüne etkisi nedir” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada ortaya atılan teorik model ise Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Teorik Model

Yenilik, yenilikçilik, yenilik performansı vb. gibi başlıkların hepsi birbirlerinden farklı anlamlara gelseler de aslında temelinde yatan olgu örgütün herhangi bir aşamasındaki mevcut durumun farklılaşmasını ifade etmeye yöneliktir. Ürün, hizmet, süreç ya da örgütsel açıdan gerçekleştirilmesi planlanan yenilik yönlü değişimlerin yönetimi ise yenilik yönetimi kapsamında ele alınmaktadır. Özellikle değişim yönetiminin yenilik yönetimi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu (Alı, 2018), yeniliğin, rekabet gücünü olumlu yönde etkilediği (Duman, 2020) ve yenilikçiliğin rekabet gücünü pozitif yönde etkilediği (Erkut ve Albayrak, 2010) ve ürün/hizmet yeniliğinin rekabet avantajı üzerinde pozitif yönde doğrudan bir etkiye sahip olduğundan (Kafetzopoulos vd., 2015) hareketle araştırmada H₁ hipotezi ileri sürülmüştür:

H₁ : Yenilik yönetiminin rekabet gücü üzerinde olumlu etkisi vardır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ANALİZLER

Deneysel olmayan, kesitsel desen tipinde ve nicel araştırma şeklinde tasarlanan bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda demografik özelliklere ilişkin 7 soru, ikinci kısımda rekabet gücü ölçeği (13 madde) ve üçüncü kısımda ise inovasyon yönetimi ölçeği (8 madde) yer almaktadır. Araştırmada ileri sürülen hipotezin test edilmesi amacı ile geçerlilik ve güvenilirliği sağlanan ölçeklerden faydalanılmıştır.

İlk olarak yenilik yönetimini ölçümlemek için kullanılan ölçek, Yılmaz (2010)’ın “Küçük ve Orta Ölçekli İmalat İşletmelerinde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: İzmir İli Ölçeği” isimli Yüksek Lisans Tezi’nde; Yu Lin (2007), Hogan, McColl-Kennedy, Soutar ve Sweeney (2008), Sauer ve O’Donnell (2007), Salunke, Weerawardena ve McColl-Kennedy (2009) ve Dearing (2007)’in araştırmalarından yararlanılarak geliştirdiği “İnovasyon Yönetimi Ölçeği”dir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği, Ceylan ve Şakar (2021)’in araştırmasında da yeniden sağlanmıştır. 3 boyut ve 8 maddeden oluşan ölçek 5’li Likert tipte, Hiç Katılmıyorum’dan Kesinlikle Katılıyorum dereceli şekli ile kullanılmıştır.

Rekabet gücünü ölçümlemek için kullanılan ölçek ise Tavşancı (2009) tarafından “Firmalardaki Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma” isimli doktora tez çalışmasında, Doğan (1998) ve DİE (2004)’nin çalışmalarının da katkıları ile geliştirdiği “Rekabet Gücü Ölçeği”dir. 3 boyut ve 13 maddeden oluşan ölçek 5’li Likert tipte, Çok Düşük (% 0)’den Çok Yüksek (%100) dereceli şekli ile kullanılmıştır.

Araştırmanın evreni Karaman ilinde faaliyet gösteren mikro işletmeleridir. Türkiye’de 18 Kasım 2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik” kapsamında mikro işletme tanımı; yıllık on kişiden az çalışan istihdam eden ve mali bilançosu ya da yıllık net satış hasılatı 1 milyon TL’ni aşmayan işletmeler şeklindedir (REGA, 2005). Ayrıca Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerin %92,8’inin mikro işletme diğer bir ifade ile esnaf olduğu bilinmektedir (Sirkeci, 2013). Karaman’da toplam 16 adet meslek odasına kayıtlı 7.392 esnaf bulunmaktadır (TESK, 2022). Araştırmanın örneklemini Israel (1992)’in örneklem büyüklüğü belirleme çalışmasındaki hesaplama formüllerine göre belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın örneklemini % 7 hata payı ve % 95 güven aralığı ile en az 191 esnaf oluşturmaktadır. Basit rastgele örnekleme yöntemi ile öncelikle 247 esnafa ulaşılmış, ardından eksik, tutarsız ve güvenilir olmayan anket formları elenerek 235 geçerli anket verisi elde edilmiştir.

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’deki gibidir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun 20-30 yaş aralığında, erkek, lise ya da üniversite mezunu oldukları, çalıştıkları işletmenin sahibi oldukları ve işletmelerinin 7-10 yıldır faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Sayı (%)	Demografik Özellikler	Sayı (%)
Yaş		Faaliyet Süresi	
20’den az	22 (9,4)	0-3 yıl	44 (18,7)
20-30	78 (33,2)	4-6 yıl	48 (20,4)
31-40	58 (24,7)	7-10 yıl	62 (26,4)
41-50	63 (26,8)	11-14 yıl	28 (11,9)
50’den fazla	14 (6,0)	15 yıldan fazla	53 (22,6)
Cinsiyet		Medeni Durum	
Kadın	51 (21,7)	Evli	119 (50,6)
Erkek	184 (78,3)	Bekâr	116 (49,4)
Eğitim Düzeyi		Ünvan	
İlköğretim	62 (26,4)	İşyeri sahibi	107 (45,5)
Lise	83 (35,3)	Yönetici	42 (17,9)
Üniversite	82 (34,9)	Ortak	19 (8,1)
Lisans Üstü	8 (3,4)	Diğer	67 (28,5)

4.2. İnovasyon Yönetimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), birbiri ile ilişkili olan değişkenler arasındaki ilişkilerden yararlanarak birden çok değişkeni daha genel bir bileşene indirgeyebilen çok değişkenli bir analiz tekniğidir (İslamoğlu ve Alınacak, 2014:395). AFA’nda yer alan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi ise örneklemin yeterli olup olmadığını ölçmektedir. Buna göre KMO test sonucunun 0,70 değerinin üzerinde olması “iyi”, 0,80 değerinin üzerinde olması “çok iyi” ve 0,90 değerinin üzerinde olması ise “mükemmel” düzeyde olduğu şeklinde kabul edilmektedir (Kaiser, 1974; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008:87).

İnovasyon yönetimi ölçeğinin boyutlarını kontrol etmek ve faktör yüklerinin tespit edilebilmesi adına bu ölçeğe AFA uygulanmıştır (Tablo 2). Analiz sonucunda KMO değeri 0,818 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda değerin “çok iyi” düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca Bartlett’s Test of Sphericity testi istatistiksel olarak anlamlı bir χ^2 sonucu üretmiştir ($\chi^2=855,868$ df=28, Sig<000).

Tablo 2: İnovasyon Yönetimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi (n=235)

Desen Matrisi	Teknoloji	Müşteri Odaklılık
2. Şirket çalışanlarımızın sahip olduğu teknolojik bilgi ve yetenekler, ortaya çıkan problemlerin çözülmesi konusunda yeterlidir	0,923	
1. Şirketimizde çalışanlar, yeni teknolojileri kolaylıkla öğrenir	0,896	
8. Şirketimiz yeni teknolojileri kullanarak inovasyona yönelmektedir	0,799	
3. Şirketimiz, çalışanlarımıza yeni bilgi edinmeleri için destek sağlar	0,590	
4. Müşterilerimize rakiplerden daha üstün hizmet sunarız ve sunmak isteriz		0,834
6. Müşteri problemlerini yenilikçi şekilde çözeriz ve çözmek isteriz		0,793
5. Pazarda gelişen özgün ve yenilikçi konuları benimseriz		0,746
7. Şirketimiz yenilikçi pazarlama programları geliştirir		0,719
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi. Döndürme Yöntemi: Direct Oblimin. Rotasyon: 12 tekrar.		
Bileşen Adı	Özdeğer	Varyans (%)
Teknoloji :	4,056	50,699
Müşteri Odaklılık :	1,288	16,103
Toplam açıklanan varyans:		%66,802

İnovasyon yönetimi ölçeği AFA, ölçeğin iki faktörü olduğunu önermektedir. Bileşenler; teknoloji ve müşteri odaklılık şeklinde isimlendirilmiştir. Faktörler 1'in üzerinde özdeğere sahiptirler ve toplam varyansın %66,802'sini ($\alpha = 0,857$, 8 madde) temsil etmektedirler.

4.3. Rekabet Gücü Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Rekabet gücü ölçeği (Tablo 3), AFA'nde KMO sonucu 0,728 olarak belirlendiğinden bu değer "iyi" seviyede olduğu görülmüştür. Bartlett's Test of Sphericity testi ise istatistiksel olarak anlamlı bir χ^2 değeri üretmiştir ($\chi^2=665.982$, $df=55$, $Sig<000$). Bu sonuçlar neticesinde faktör analizinin rekabet gücü ölçeğine uygulanabileceği tespit edilmiştir.

Tablo 3: Rekabet Gücü Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi (n=235)

Desen Matrisi	Nitelikli İşgücü	Ar-Ge ve Özkaynak	Ürün Kalitesi
Şirketimizin...			
6. ...nitelikli işgücünü elde tutabilme	0,878		
5. ...işgücü verimliliği	0,693		
13...ürün veya hizmetin marka değeri	0,618		
7. ...finansal kaynaklara erişim imkanları	0,449		
9. ...araştırma geliştirmeye ayrılan paranın toplam ciroya oranı		0,906	
11...öz kaynaklarla yatırım yapabilme gücü		0,705	
8. ...üretim veya hizmet teknolojisi		0,614	
12...pazar payı (ciro bakımından)		0,564	
4. ...ürün veya hizmet kalitesi			0,869
3. ...değişen müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilme hızı			0,682
2. ...işgücü maliyetleri			0,507
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi. Döndürme Yöntemi: Direct Oblimin. Rotasyon: 12 tekrar.			
Bileşen Adı	Özdeğer	Varyans (%)	α
Nitelikli İşgücü :	3,717	33,792	0,72
Ar-Ge ve Özkaynak :	1,395	12,685	0,71
Ürün Kalitesi :	1,047	8,506	0,63
Toplam açıklanan varyans:		%54,983	

Rekabet gücü AFA, ölçeğin üç faktörü olduğunu önermektedir. Bu faktörler; nitelikli işgücü, Ar-Ge ve özkaynak ve ürün kalitesi şeklinde adlandırılmıştır. Bileşenler 1 değerinin üzerinde özdeğerlerde olup toplam varyansın %54,983'sini ($\alpha = 0,799$, 11 madde) temsil etmektedir. Madde 1, oluşturulan faktörlere çift yükleme yaptığı için ve Madde 10 ise 0,40'ın altında bir yükleme değerine sahip olduğundan analiz dışı bırakılmıştır. İlerleyen analizlerde yeni oluşturulan faktörler temel alınmıştır.

4.4. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi ve varsa bu ilişkinin yönünün ve şiddetinin belirlenmesi amacıyla kullanılan bir analiz tekniğidir (Gürbüz ve Şahin, 2015:255). Rekabet gücü ölçeği ve inovasyon yönetimi ölçeği AFA sonucunda elde edilen yeni faktörlere yönelik Pearson korelasyon analizi bulguları Tablo 4’deki gibidir.

Tablo 4: Pearson Korelasyon Analizi

	N	$\bar{X}$	Std. Hata	1	2	3	4	5
1. Nitelikli İşgücü	235	3,951	0,737	1				
2. Ar-Ge ve Özkaynak	235	3,478	0,807	0,507**	1			
3. Ürün Kalitesi	235	4,020	0,585	0,427**	0,303**	1		
4. Teknoloji	235	3,899	0,940	0,374**	0,381**	0,188**	1	
5. Müşteri Odaklılık	235	4,247	0,687	0,491**	0,305**	0,233**	0,532**	1

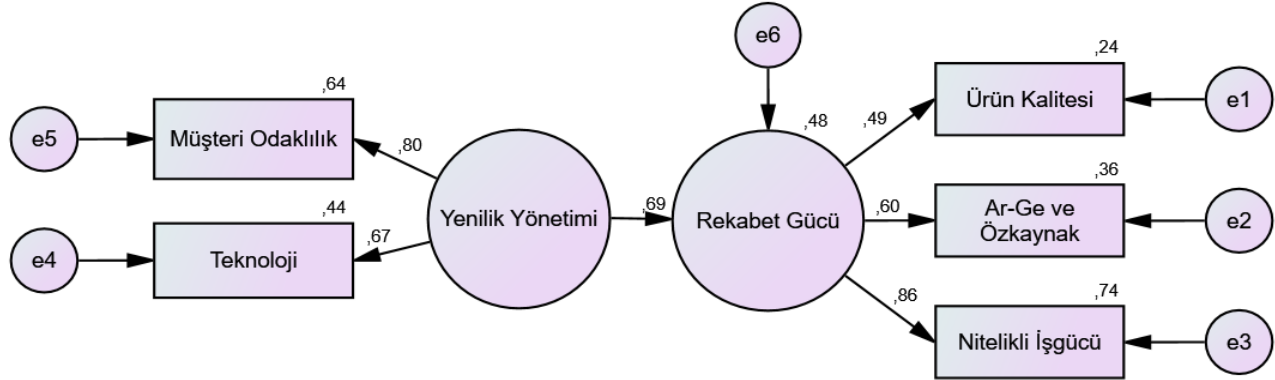
** Korelasyon $p > 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Pearson korelasyon analizi sonuçları doğrultusunda hemen hemen tüm değişkenler arasında orta ve yüksek düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Sadece ürün kalitesi bileşeni ile teknoloji ve müşteri odaklılık bileşenleri arasında bu ilişki düşük düzeyde tespit edilmiştir.

4.5. Yapısal Eşitlik Modeli Yol Analizi

Yenilik yönetiminin rekabet gücüne olası etkisini test etmek amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) yol analizi tekniği uygulanmıştır. YEM, genel olarak gözlenen değişkenler ile örtük değişkenler arasındaki ilişkileri test etmeye yarayan bir ölçüm aracı olup modelin kabul ya da red edilmesi uyum indeksleri aracılığı ile sağlanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015:323). Şekil 2’de teorik modelin yol analizi yer almaktadır.

Şekil 2: Teorik Model Yol Analizi

Şekil 2’deki modelde bulunan değerler standardize edilmiş tahmin için üretilen parametrelerdir. Model uyumu ise GFI, CFI, AGFI, RMSEA ve χ^2/df uyum indeksleri aracılığı ile test edilmiştir. Tablo 5’de yer aldığı şekli ile uyum indekslerinden GFI (Uyum İyiliği İndeksi), CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi) ve χ^2/df (Ki-Kare / Serbestlik Derecesi) “iyi” düzeyde uyum gösterirken AGFI (Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi) ve RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü) değerleri “kabul edilebilir” düzeyde uyum göstermektedir (Gürbüz, 2021:38).

Tablo 5: Araştırma Modeli Uyum İyiliği İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	Referans Değerler		Araştırma Bulguları
	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	
GFI	> 0,95	> 0,90	0,983
CFI	> 0,95	> 0,90	0,978
AGFI	> 0,95	> 0,90	0,937
RMSEA	< 0,05	< 0,08	0,08
χ^2/df	< 3	$3 < (\chi^2/df) < 5$	2,501

Kaynak: Gürbüz (2021:38)

Analiz bulguları doğrultusunda bağımsız değişken olan yenilik yönetimi ile bağımlı değişken olan rekabet gücü arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki sonucunda ($R^2=0,48$, $p<0,001$) rekabet gücünün %48'ini yenilik yönetiminin açıkladığı, diğer bir ifade ile yenilik yönetiminin rekabet gücüne etki ettiği söylenebilir. Bu bulgu neticesinde araştırmamızın hipotezi (H_1) kabul edilmiştir.

SONUÇ

Karaman il merkezinde faaliyet gösteren mikro işletmeler ile yürütülen araştırma, 235 farklı işletmelerde görev yapan katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre katılımcıların büyük çoğunluğunun 20-30 yaş aralığında, erkek, lise ya da üniversite mezunu oldukları, çalıştıkları işletmenin sahibi oldukları ve işletmelerinin 7-10 yıldır faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Araştırmada yenilik yönetiminin rekabet gücü üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu hipotezi ileri sürülmüş ve analiz bulguları neticesinde bağımsız değişken olan yenilik yönetimi ile bağımlı değişken olan rekabet gücü arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgu sonucuna göre araştırmamızın “Yenilik yönetiminin rekabet gücü üzerinde olumlu bir etkisi vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda, rekabet gücünün neredeyse yarıya yakınının ($R^2=0,48$, $p<0,001$) yenilik yönetimi ile açıklanabildiği ve bu oranın da yüksek miktarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erkut ve Albayrak (2010) ile Duman (2020)'ın araştırmalarında yeniliğin, rekabet gücünü olumlu yönde etkilediğini iddia etmektedirler. Bu sonuçlar ile araştırma bulguları desteklenir niteliktedir. Araştırma bulgularına dayanarak yenilik yönetimini benimseyen işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörde rekabet gücü kazanma olasılığının daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Büyüklüklerine bakılmaksızın her işletme hem bulundukları bölgeye hem de ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla işletmelerin yeniliğe açık olmaları ve önem vermeleri rekabet güçlerini sürdürebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Kafetzopoulos vd. (2015) araştırmalarında ürün ve hizmet yeniliğinin rekabet avantajı üzerinde pozitif yönde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bütün bu bulgular, yenilik ve rekabet kavramlarının ilişki ve etkisini vurgular niteliktedir. Araştırma, Karaman il merkezinde faaliyet gösteren mikro işletmeler ile sınırlı olup yeni araştırmaların farklı illerdeki mikro işletmeler ile tekrarlanarak kıyas edilmesi, diğer işletme türleri olan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde de yenilik ve rekabet gücü kavramları arasında nasıl bir ilişki olduğunun araştırılması ve sonuçların işletme türlerine göre karşılaştırılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

ACARAY, Ali (2007), "Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Yenilik Yönetimi: Yenilik Yönetiminde Etkili Olan Örgütsel Yapı ve Faktörlere İlişkin Bir Alan Araştırma", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

ADAMS, Richard, BESSANT, John & PHELPS, Robert (2006), "Innovation Management Measurement: A Review", **International Journal of Management Reviews**, Vol.8, Issue 1, pp.21-47. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2006.00119.x>

AGHAYEVA, İlaha (2019), "Yenilik Yönetiminde Temel Kavramlar: Yenilikçilik, Girişimcilik, Yaratıcılık", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

ALI, Narmen Wali (2018), "*Değişim Yönetiminde Yenilik Yönetiminin Etkisi: Erbil'deki Bir Devlet Üniversitesinde Ampirik Bir Çalışma*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

ALTINTAŞ, Furkan Fahri (2020), "*Rekabet ve İnovasyon Boyutları İlişkisinin Çok Yönlü Değerlendirilmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma: G20 Grubu Ülkeleri Örneği*", **Business & Management Studies: An International Journal**, S.8(3), ss.3052-3096. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1536>

ARSLAN, Ali Rıza, SÖNMEZ, Abdullah ve GÜRLEYEN, Levent (2009), "*Türkiye Mobilya İşletmelerinin Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*", **Politeknik Dergisi**, S.12(1), ss.47-53.

ATİKER, Mustafa (2015), "*Nitelikli İşgücünün İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi ve Konya Otomotiv Yan Sanayi Örneği*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

AYDIN, Ahmet Özgür ve BEKMEZCİ, Mustafa (2020), "*Stratejik Yönetim Anlayışında Yenilik ve Yenilik Yönetiminin Örgütler İçin Rekabet Üstünlüğü Sağlamadaki Etkisine Yönelik Değerlendirme*", **Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2(3), ss.86-106. doi:10.46236/jovosst.662880

AYGEN, Selin (2006), "*İşletmelerde Yenilik Yönetimi Sürecinde Örgüt Yapılarında ve Hizmet Tasarımlarında Yaşanan Dönüşümler: Antalya İli Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Ampirik Bir Araştırma ve Hizmet Tasarımı Önerisi*", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

CANTWELL, John (2005), "*Innovation and Competitiveness*", **The Oxford Handbook of Innovation** (Ed. J. Fagerberg, D.C. Mowery & R. R. Nelson), Oxford University Press, UK, pp. 543-567.

CEYLAN, Adnan ve ŞAKAR, B. Kübra (2021), "*Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: Kobi Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi İle İlgili Algı ve Tutumlarının Ölçülmesi: Kocaeli İli Örneği*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.14(77), ss.930-945.

CLARK, John & GUY, Ken (1998), "*Innovation and Competitiveness: A Review*", **Technology Analysis & Strategic Management**, Vol.10, Issue 3, pp.363-395.

COŞAR, Yeşim (2006), "*Konaklama İşletmelerinin Rekabet Gücü ve Rekabet Gücünü Belirlemeye Yönelik İzmir İli'nde Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

DAMANPOUR, Fariborz (1996), "*Organizational Complexity and Innovation: Developing and Testing Multiple Contingency Models*", **Management Science**, Vol.42, Issue 5, pp.693-716.

DEMİRCİ, Rasih, BAŞ, Mehmet ve TOLON, Metehan (2007), "*Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Türk İşletmelerinin Ar&Ge Faaliyetleri*", **5. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi**, 15-17 Haziran 2006, Tokat.

DİE. (2004), "*Devlet İstatistik Enstitüsü*", 2015 yılında adı "Türkiye İstatistik Kurumu – TÜİK" olarak değiştirilmiştir. <https://www.tuik.gov.tr/>

DOĞAN, Özlem İpekgil (1998), "*Kalite Yönetimi Uygulamalarının İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerine Etkisi*", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

DOĞAN, Özlem İpekgil, MARANGOZ, Mehmet ve TOPOYAN, Mert (2003), "*İşletmelerin İç ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Bir Uygulama*", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.5(2), ss.114-139.

DREZNER, Jeffrey A. (2009), "*Competition and Innovation Under Complexity*", **Rand Corp Arlington Va National Security Research Div**, pp.31-49.

- DRUCKER, Peter F. (1998), "*The Discipline of Innovation*", **Harvard Business Review**, Vol.76, Issue 6, pp.149-157.
- DUMAN, Ferdi (2020), "*İnovasyonun Rekabet Gücü Üzerine Etkileri: AB ve Türkiye Karşılaştırması*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERDİL, T. Sabri, AYDOĞAN, Sibel, AYAR, Bahadır, GÜVENDİK, Özge, DİLER, Seren ve GUSINAC, Kemal (2018), "*İnovasyon Performansının Rekabet Gücü, Firma Performansı ve İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi: Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Üzerine Bir Araştırma*", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.40(2), pp.137-166. <http://dx.doi.org/10.14780/muiibd.511025>
- ERKUT, Gülden ve ALBAYRAK, Ayşe Nur (2010), "*Yenilikçilik-Rekabet Gücü İlişkisi: Otomotiv Sektörü Örneği*", **İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım**, S.9(1), pp.155-166.
- GENÇ, Emine (2016), "*İşletmelerde Yenilik ve Rekabet Stratejilerinin Rekabet Gücüne Sinerjik Etkisi*", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- GÖKCEK, Onur (2007), "*Yenilik Yönetimi Süreci ve Yenilik Stratejileri: Otomotiv Sektöründe Bir Alan Çalışması*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÖKTAŞ, Abdullah (2019), "*Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünü Sağlamada Rekabet Stratejileri ve Yenilik Yönetiminin Rolü*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÜRBÜZ, Sait ve ŞAHİN, Faruk (2014), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2.Baskı.
- GÜRBÜZ, Sait (2021), **AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2.Baskı.
- GÜRSEL, Ünal (2017), "*Örgütsel Bağlılık ve Yenilik Yönetimi İlişkisi: Mutfak Personeli Üzerine Bir Araştırma*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- HOGAN, Suellen J., MCCOLL-KENNEDY, Janet R. SOUTAR, Geoffrey N. ve SWEENEY, Jillian C. (2008), "*Beyond the Manufacturing Mindset: Development of the Professional Service Firm Innovation (PSFI) Scale*", **Australia and New Zealand Marketing Academy (ANZMAC 2008) Proceedings Book**. http://www.anzmac2008.org/_Proceedings/PDF/S09//Hogan%20McCollKennedy%20Soutar%20&%20Sweeney_S2%20S2%20P1.pdf
- İRAZ, Rıfat ve CANBOLAT, Mehmet Ali (2021), "*Dönüştürücü ve Etkileşimci Liderlik Algısının Yenilik Performansı Algısına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Örneği*", **Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi**, S.5(2), ss.327-345. <https://doi.org/10.32572/guntad.933525>
- ISRAEL, Glenn D. (1992), "*Determining Sample Size*". (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- İŞİK, Cem ve KESKİN, Gülümser (2013), "*Bilgi Ekonomilerinde Rekabet Üstünlüğü Oluşturulması Açısından İnovasyonun Önemi*", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.27(1), ss.41-57.
- İSLAMOĞLU, Ahmet Hamdi ve ALNİAÇIK, Ümit (2014), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 4. Baskı.
- JOHANNSEN, Florian, SCHALLER, Dorina & KLUS, Milan Frederik (2021), "*Value Propositions of Chatbots to Support Innovation Management Processes*", **Information Systems and e-Business Management**, Issue 19, pp.205–246. <https://doi.org/10.1007/s10257-020-00487-z>
- KAFETZOPOULOS, Dimitrios, GOTZAMANI, Katerina & GKANA, Vasiliki (2015), "*Relationship Between Quality Management, Innovation and Competitiveness. Evidence From Greek Companies*", **Journal of Manufacturing Technology Management**, Vol.26, Issue 8, pp.1177-1200.

- KAISER, Henry F. (1974), "An Index of Factorial Simplicity", **Psychometrika**, Vol.39, Issue 1, pp.31-36.
- KANIBİR, Hüseyin (2004), "Yeni Bir Rekabet Gücü Kaynağı Olarak Entellektüel Sermaye ve Organizasyonel Performansa Yansımaları", **Havacılık ve Uzak Teknolojileri Dergisi**, S.1(3), ss.77-85.
- KARAGÖZ, Yalçın ve KÖSTERELİOĞLU, İlker (2008), "İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu İle Geliştirilmesi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol.21, ss.81-98.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (1996), "Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım", **MPM Verimlilik Dergisi**, S.96(3), ss.109-122.
- KUCZMARSKI, Thomas D. (2003), "What is Innovation? And Why Aren't Companies Doing More of It?", **Journal of Consumer Marketing**, Vol.20, Issue 6, pp.536-541. <https://doi.org/10.1108/07363760310499110>
- MOHAMMED, Wasihun (2019), "Stratejik İtici Güçlerin Örgüt Performansı ve Stratejik Yenilik Yönetimine Etkisinde İşletme Yaşı ve Büyüklüğünün Düzenleyici Rolü: Etiyopya'da Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- NEGULESCU, Oriana Helena (2020), "Innovation Management: The Source Of Continuous Improvement Of Competitive Advantage And Organization's Performance", **Review of General Management**, Vol.32, Issue 2, pp.60-74.
- OĞRAK, Abdullah (2010), "Bilgi Teknolojilerinin Kobi'lerin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri: İnegöl Mobilya İşletmelerinde Bir Uygulama", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ÖĞE, H. Serdar ve CANBOLAT, Mehmet Ali (2019), "Farklılıkların Yönetiminin Örgütsel Yaratıcılık ve Yenilik Performansı Üzerine Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama", **Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi**, S.7(2), ss.111-128. Doi: <https://doi.org/10.32705/yorumyonetim.615959>
- ÖZKAN, Cevahir (2009), "Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak Yenilik Stratejileri ve Bir Uygulama", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- ÖZTÜRK Emrah, MESCI, Muammer ve KILINÇ, İzzet (2013), "Yenilik Faaliyetlerinin İşletme Performansına Etkisi: Yat Limanları Üzerine Bir Değerlendirme", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, S.8(2), ss.97-118.
- POLAT, Orkide (2018), "Müşteri İlişkileri Yönetiminin Rekabet Gücüne Etkisi: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- PORTER, Michael E. (2008), **On Competition**, Harvard Business Press, USA.
- REGA. (2005), "Resmi Gazete", Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- ROOS, Göran (2007), "Innovation Management—A Success Factor for Competitiveness", **In Vtt Intelligence Forum, Tuottavuus Ja T&K-Strategia Murroksessa**, pp.42-61.
- SALUNKE, Sandeep, WEERAWARDENA, Jay & MCCOLL-KENNEDY, Janet (2009), "Conceptualising and Measuring Service Innovation in Project-Oriented Service Firms", **Australia and New Zealand Marketing Academy (ANZMAC 2008) Proceedings Book**.
- SAUER, Paul L. & O'DONNELL, Joseph B. (2007), "Innovation Constructs: An Exploratory Study", **Journal of College Teaching & Learning**, Vol.4, Issue 1, pp. 33-43. <http://www.cluteinstituteonlinejournals.com/PDFs/200719.pdf>

SAYLI, Halil, KURT, Mustafa ve BAYTOK, Ahmet (2006), "*Şebeke (Network) Organizasyon Yapılarının Rekabet Gücü Kazandırma Rolü ve AFYONKARAHİSAR Mermer Sektöründe Bir Uygulama Örneği*", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (16), ss.31-46.

SİRKECİ, Osman (2013), **Kobilerde Yeni Yaklaşımlar - Mikro İşletmeler - (Kuruluş Yönetim Teşvikler)**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1.Baskı.

SÖNMEZ, Ayşe Nur (2016), "*Yenilik Yönetimi ve Yenilik Yönetimini Etkileyen Faktörlerin Yenilik Performansı Açısından İncelenmesi: Yenilik Desteği Alan İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

TAVŞANCI, Savaş (2009), "*Firmalardaki Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma*", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

TESK. (2022), "Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odası". Kasım 2021 Yılı İtibarıyla İllere Göre Esnaf, İşyeri, Nüfus ve Oda Bilgileri. doi:<https://www.tesk.org.tr/resimler/sicil/4.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.01.2022).

THOMPSON, Victor A. (1965), "*Bureaucracy and Innovation*", **Administrative Science Quarterly**, Vol.10, Issue 1, pp.1-20.

WHISH, Richard & BAILEY, David (2015), **Competition Law**, Oxford University Press, USA, 8.Baskı.

YILDIZ, İbrahim (2019), "*İç Girişimcilik İle Yenilik Yönetimi Arasındaki İlişkide Stratejik Bilincin Rolü*", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

YILMAZ, Nahit (2004), "*Sanayi İşletmelerinde Yenilik Yönetimi ve Gıda Sektöründe Bir Araştırma*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

YILMAZ, Tayfun (2010), "*Küçük ve Orta Ölçekli İmalat İşletmelerinde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: İzmir İli Örneği*", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

YU LIN, Chieh (2007), "*Factors Affecting Innovation in Logistics Technologies for Logistics Service Providers in China*", **Journal of Technology Management in China**, Vol.2, Issue 1. <http://web.rollins.edu/~tlairson/china/chinaknowman4.pdf>.

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Algıları

The Perceptions Of The Fourth Grade Students About Environment

Seyit Ali ARSLAN

Sarayönü Şehit Yunus Emre Uçar İlkokulu
seyitaliarslan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5481-9933>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 05.12.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2022

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Melike Tuba DEMİRCİ ARSLAN

Selçuklu Zeki Altındağ İlkokulu
meliketubademirciarslan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4792-0501>

Mehmet TURAN

Sarayönü Halıcı Cumhuriyet İlkokulu
mehmeturan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8935-2912>

Hacer DURMUŞ

Sarayönü Halıcı Cumhuriyet İlkokulu
hcrdrm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8426-6668>

Fatih DURMUŞ

Altınekin Dedeler İlkokulu
fhcrdurmus@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6806-165X>

Anahtar Kelimeler:

Algı,
İlkokul,
Çevre

ÖZET

Bu araştırma, 4. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin algılarını tespit etme amacıyla gerçekleştirilen nitel bir çalışmadır. Araştırma Konya ili Selçuklu ilçesindeki bir ilkokulun 4. sınıfına devam eden on iki öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme yönteminin tercih edildiği bu çalışmada görüşme formu yaklaşımı kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analizden ve ağırlıklı olarak içerik analizinden yararlanılmıştır. Betimsel analizde veriler özetlenerek yorumlanırken; içerik analizinde ise veriler incelenerek ana temalar belirlenmiş, kodlar oluşturulmuş ve kodlara ilişkin f ve % değerleri tablolarda düzenlenerek sunulmuştur. Araştırma bulguları doğrultusunda öğrencilerin çevreyi insanların yaşadığı yer olarak algıladığı ve bu nedenle yaşadıkları çevrenin önemli olduğunu düşündükleri ve de yaşadıkları çevrede rahatsız edici unsur olarak çöpleri algıladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin insanların bilinçsiz olmalarından dolayı çevreyi kirllettiklerini düşündükleri ve de bu sorunun insanların bilgilendirilmesi yoluyla çözülebileceğini önerdikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda ise varılabilecek düşüncelere yer verilerek, bu alanda yapılabilecek çalışmalara katkı sağlaması ümidiyle çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

Keywords:

Perception,
Primary Education,
Environment.

This research, is a qualitative study which is carried out in order to determine the perceptions of the four grade students about environment. The research is carried out with twelve students who are at fifth grade in a primary school in Selçuklu town of Konya city. The interview form approach is used in the research in which the interview method is preferred. In the analysis of the data, descriptive analysis and mainly content analysis were utilized. While the data are interpreted with being summarized in the descriptive analysis; the main themes are fixed by examining the data, the codes were created and the f and % values of the codes are presented in tables. In line with the research findings, it is fixed that the students perceive the environment as the place where people live, the students think that the environment is important for this reason, they see the wastes as disturbing factors. Also, it is fixed that they think that people pollute the environment because of their unconsciousness and they suggest that this problem can be resolved with by educating the people. At the end of the article by mentioning about the probable considerations, various suggestions are made with the hope of contributing to liable works in this area.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi ile hızla artmaya başlayan nüfus ve plansız kentleşme pek çok problemi beraberinde getirmiştir. Bitki örtüsü ile birlikte su kaynaklarındaki azalma ve doğal kaynakların tahribatı, biyolojik türlerin hızla azalmasına yol açmış ve insan yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. Teknolojinin hızla gelişmesi baş döndürürken, beraberinde getirdiği pek çok hastalıkta insanlığı olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Ekonomik kaygılarla birlikte artan silahlanma ve nükleer enerji doğal dengeye pek çok zarar vermektedir. Ayrıca yeryüzünde hızla artış gösteren karbondioksit gazı ve sera etkisi yapan diğer gazların emisyonu sonucu küresel ısınma adı verilen büyük bir çevre problemi tüm yerküreyi etkilemekte, iklim değişikliği vb. büyük çapta çevresel felaketlere yol açmaktadır. Baykal ve Baykal'ın (2008:2) da değindiği gibi son yıllarda dünyada olan iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, buzulların erimesi, fırtınalar ve doğal bitki örtüsünün değişim göstermesi uluslararası alanda birçok ülkenin beraber hareket etmesini sağlamış, çevreyi tehdit eden bu tarz durumlar uluslararası sorun olarak sayılmaktan çok, küresel sorunlar olarak kabul edilmiştir.

Bahsi geçen durumlar göz önüne alındığında, insanoğlunun kendi yaşadığı alana, yine kendi müdahalesi sonucu ne kadar büyük zararlar verdiği görülmektedir. İnsanın yarattığı tüm bu olumsuz durumlar hiç kuşku yok ki doğadaki ekolojik dengeyi bozmakta, bu bozulma da bütün insanlığı ilgilendirmekte, yani küresel bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle bu duruma kayıtsız kalınması beklenilemez. Bu amaçla tüm dünyada ve de ülkemizde çevre problemlerine dikkat çekmek, bu konuda her bireyin bilinçli hareket etmesini sağlamak, bireylerin çevreye karşı duyarlılığını arttırmak ve çevreyi koruma adına girişimlerde bulunmak büyük önem taşımaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek devletlerin önemle üzerinde durması gereken bir meseledir. Bu konuda devletin izleyeceği pek çok politika bulunmakla birlikte, gerçekleştireceği en etkili eylem eğitim sistemleri aracılığıyla bireylerin bu hususta eğitilmesi olacaktır. Bu noktada da okullara pek çok görev düşmektedir. Okulların insanları geleceğe hazırlarken, aynı zamanda da onlara yaşadıkları ve gelecekte de yaşamlarını devam ettirecekleri çevreyi tanıtmaları, çevre problemlerini ve bu problemlerin yol açacağı felaketleri öğretmeleri, bireylerin çevre ile uyum içinde doğal dengeyi bozmadan nasıl yaşamaları gerektiğini onlara öğretmeleri son derece önemlidir. İleri (1998:7)'nin de belirttiği üzere çevreyi korumak için sevmek, sevmek için tanımak, tanımak için düşünmek ve araştırmak, sorumluluğu paylaşmak ve çözüm için katılımcı olmak gerekmektedir. Bunun için etkin bir çevre eğitimi ile birlikte çevreyi sevmek-çevreyi koruma sorumluluğunun küçük yaşlardan itibaren bireye kazandırılması amacıyla tüm eğitim çalışanları bu konuya gereken hassasiyeti fazlasıyla göstermelidir.

Ekolojik anlamda çevre, belirli bir yaşam ortamında etkili olabilen biyolojik, kimyasal, fiziksel, iklimsel ve coğrafik faktörlerin bütünüdür (Gökmen, 2007:8). Güney'e göre ise çevre, canlı ve cansız bütün doğal varlıkların ve doğadaki insanoğlunun eseri olan bütün unsurların (öge) varlığıdır (2004:4). Bir canlının çevresi denildiğinde, cansız (abiyotik) ve canlı (biyotik) çevresi anlaşılır. Abiyotik çevrenin kapsamına hava, su, toprak, yükselti, iklimsel olaylar gibi faktörler girerken; canlının ortamında bulunan diğer organizmalar ise biyotik çevreyi oluşturur (Gökmen, 2007:8).

Günümüzde çevre kavramının merkezinde insan yer almaktadır. Diğer bir deyişle çevre, insan biyosferi olarak değerlendirilmektedir. Bu sistem içinde, herhangi bir etki ile meydana gelen değişikliklerin tümü sonuçta insanları etkilemektedir. Etkileşmenin sağlıklı olabilmesi için de bilinçli davranılması kaçınılmazdır (MEB, 1992:3).

Doğada canlılar ile çevre koşulları arasında var olan dengenin bozulmasını çevre kirlenmesi olarak tanımlayan Güney'e göre (2004) çevre kirlenmesinin yaşandığı alanlar aşağıda yer almaktadır.

- Suların kirlenmesi (Akarsuların, Yeraltı sularının, Göllerin, Denizlerin kirlenmesi)
- Hava Kirlenmesi
- Toprak Kirlenmesi
- Ses Kirlenmesi-Gürültü Sorunu
- Radyoaktif Kirlenme-Radyasyon
- Katı Atık-Çöp Sorunu

- Kültürel Çevre Kirlenmesi
- Görünüm Bozulması-Görüntü Kirliliği
- Besin Kirlenmesi
- Işık Kirlenmesi

Çevrenin kirlenmesi konusu, canlı-cansız bütün çevreyi ve onun dengesini ilgilendirmektedir. Çevrenin kirlenmemesi ve kirliliğin önlenmesinde eğitimin önemi ve rolü oldukça büyüktür. Özellikle ilköğretim kademesine devam eden çocuklarımıza çevrenin korunması hususunda yeterli bir temel eğitim verilmesi, geleceğimiz için büyük önem taşımaktadır. Küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanacak sürekli ve etkili bir çevre eğitimi, geleceğimiz için, çevre problemlerinin çözülmesi için önemli bir rol oynayacaktır. Bunun için, öğrencilere çevrenin tanıtılması ve çevreyi koruma bilincinin kazandırılması çevre eğitiminin temel amacını oluşturulmalıdır (MEB,1992).

Çevre eğitimi, bir yandan ekolojik bilgileri aktarırken diğer yandan da bireylerde çevreye yönelik tutumlarının gelişmesini ve bu tutumların davranışa dönüşmesini sağlar. Çevre eğitimi, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanlarına hitap eder. Çevre eğitimi, çevrenin korunması için tutumların, değer yargılarının, bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve çevre dostu davranışların gösterilmesi ve bunların sonuçlarının görülmesi sürecidir (Erten, 2004).

Çevre eğitiminin gerçekleştiği üç temel alan ev, yerel topluluk ve okuldur. Çevre eğitimi, çocuğun evinde ve yakın çevresinde başlar. Bu yüzden çevre eğitiminin sağlanması konusunda ebeveynler önemli bir yere sahiptirler. O nedenle ki, her alanda olduğu gibi çevre eğitimi alanında da eğitilmesi gereken ilk hedef kitle, ebeveynler ve geleceğin ebeveyn adaylarıdır. Çocuğun evinde ve yakın çevresinde başlayan çevre eğitimi, okul öncesi eğitim kurumlarında; temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında devam eden bir süreçtir. Doğal çevreye ilişkin bilişsel duyarlılığın yaklaşık olarak 9-10 yaşlarında geliştiği yönündeki bilimsel veriler hesaba katıldığında temel eğitim dönemi çevre eğitimi konusunda en önemli eğitim kademesi olarak süreçte yer almaktadır (Arslan, 1997:25).

Bu noktadan hareketle öğrencilere etkili bir çevre eğitimi verebilmek için öncelikle öğrencilerin çevreye ilişkin algılarını bilmek gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin algılarını tespit etmektir. Bu amaca hizmet eden çeşitli araştırmalar, yani farklı kademedeki öğrencilerin çevreye ilişkin görüşlerini, algılarını tespit etmeyi amaçlayan çeşitli araştırmalar, ülkemizde yeni yeni yapılmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmına aşağıda yer verilmektedir.

Özpınar (2009) ilköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunları Hakkındaki Görüşleri (Afyonkarahisar İli Örneği) adlı çalışmada 1002 öğrenciye anket uygulamış ve araştırma sonuçları doğrultusunda 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına ilişkin görüşlerinin; sınıf seviyesi yükseldikçe, öğrencilerin çevreye karşı daha olumlu görüş oluşturdıkları; kız öğrencilerin çevre sorunları hakkındaki görüşlerinin erkek öğrencilerin görüşlerine göre daha üst düzeyde olduğu; anne ve babanın eğitim seviyesi, meslek grubu ve gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik göstergeleri yükseldikçe öğrencilerin çevre ve çevre sorunları hakkındaki görüşlerinin ortalamasının da yükseldiği; yerleşim yerinin büyüklüğü, imkânları ve gelişmişlik düzeyi gibi niteliklerin öğrencilerin çevre sorunları hakkındaki görüşlerini etkilediği doğrultusunda olduğunu tespit etmiştir.

Benzer bir çalışmada Şüyün (2010)'ün İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bilinç ve Algılamaları adlı çalışmasıdır. Şüyün çalışmada 540 ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencisine Çevre Anketi uygulamıştır. Araştırma sonucunda Şüyün, ilköğretim öğrencilerinin çevreyi algılamalarının iyi ancak çevre bilinç düzeylerinin yeterli seviyede olmadığını bulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, çevre denilince öğrencilerin ilk aklına gelenler ağaçlar ve çiçekler olmakta; çevre bilincini oluşturmada ilk sırada aile etkili olmakta; çevreye karşı olumsuz tutum ve davranışlarda ise en çok medya etkili olmaktadır.

Öğrencilerin çevreye ilişkin algılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan başka bir çalışmada Yardımcı ve Bağcı Kılıç (2010) tarafından gerçekleştirilen nitel bir araştırmadır. Bu araştırmada ise, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin çevre ve çevre sorunları konusunda sahip oldukları bilgiler ve bu kavramlara yükledikleri anlamlar ortaya çıkarılmak istenmiştir. Araştırma sonucunda çoğu öğrencinin çevreyi canlı ve cansız öğelerden oluşan bir yer olarak

algıladığı ve çevre algılarında bitkilerin hayvanlardan daha baskın olduğu ve de çocukların çevreyi en az insanla ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir.

Çevreye ilişkin farkındalığın tespit edilmeye çalışıldığı bir başka araştırma ise Çabuk ve Karacaoğlu (2003) tarafından gerçekleştirilen Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi adlı araştırmadır. Bu araştırmada ise 439 Eğitim Bilimleri Fakültesi öğrencisine anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre, örgün eğitim kurumlarında öğrencilere hava, su, toprak kirliliği konusunda yeterli eğitimin verilmediği ve de öğrencilerin çevre duyarlılıklarının bazı değişkenler açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuçlar cinsiyet açısından kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevre duyarlılıklarının daha yüksek olduğunu; öğrenim görülen program açısından Halk Eğitimi, Eğitim Programları ve Öğretimi, Okulöncesi Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği Programı öğrencilerinin diğer programlarda öğrenim gören öğrencilere göre çevre duyarlılıklarının daha yüksek olduğunu ve öğrencilerin devam ettikleri sınıfa göre 4. sınıf öğrencilerinin, alt sınıflardaki öğrencilere göre daha fazla çevre duyarlılığına sahip olduklarını göstermektedir.

Taşkın ve Şahin (2008) ise çalışmalarında altı yaş grubu okul öncesi çocuklarının yaşadıkları yerleşim yerine ve ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre “çevre” kavramını farklı algıladıklarını ve de çocukların çevreyi algılayışlarının yaşadıkları çevre ile sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir. Farklı düzeydeki ailelerden gelen çocukların çevreyi algılayışlarının çocukların anlatımları ve çizdikleri resimlerin incelenmesi ile araştırıldığı çalışmada, çocukların çevre kavramını algılayışlarının özellikle yaşamlarında olmasını istedikleri metalara bağlı olarak geliştiği tespit edilmiştir. Ayrıca, orta-üst gelir grubundan gelen ailelerin çocuklarının çevre kavramının küresel ya da yerel bir problem olduğunun farkında oldukları, gelir düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının ise bu farkındalıktan uzak oldukları tespit edilmiştir.

Özay Köse (2010) ise çalışmasında lise öğrencilerinin çevreye karşı tutumları ile çevre ile ilgili genel bilgilerini araştırmıştır. Öğrencilerin bilgi düzeylerinin, anne-babalarının çevreye karşı korumacı davranışlarının ve öğrencilerin uzun süre yaşadıkları yerleşim biçiminin öğrencilerin tutumlarını etkilediğini saptamıştır.

Öğrencilerin çevreye ilişkin algılarının oluşmasında önemli yer kaplayan okul programlarının etkisini tespit etmek isteyen Tanrıverdi ise, ilköğretim programlarında yer alan öğrenci kazanımlarının sürdürülebilir çevre eğitiminin gerekleriyle hangi oranda örtüştüğünü ortaya koyma amacıyla yürüttüğü çalışması sonucunda (2009), ilköğretim programlarındaki kazanımların daha çok bilgi ve tutum geliştirmeye yönelik olduğu; beceri, anlayış ve değer geliştirmede yetersiz olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Tanrıverdi, ilköğretim programlarının sürdürülebilir çevre eğitiminden çok, çoğunlukla yaşadığımız çevreyi koruma anlayışına odaklı hazırlandığını tespit etmiştir.

Ülkemizde ilköğretim kademesinde verilecek etkili bir çevre eğitimi, çevre problemlerinin bilincinde olan bireylerin yetiştirilmesi adına önemli bir adım olacaktır. Bu açıdan çevre farkındalığı olan bireylerin yetiştirilmesi hedefinden hareketle özellikle ilkokul kademesinde öğrencilere çevre eğitimi verilmesi büyük önem taşımaktadır. Etkili bir çevre eğitimi verilebilmesi için başlangıçta öğrencilerin mevcut algılarının tespiti çalışmanın ilerleyen aşamalarında yol göstermesi, eğitim programına bu doğrultuda yön verilmesi bakımından kuşkusuz ki gerekli olacaktır. Bu amaçla ülkemizde son zamanlarda gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar olmuştur. Henüz yeni yeni yer verilen bu çalışmaların desteklenmesi ve farklı kademelerdeki durumun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin algılarını ortaya çıkarma amacıyla yürütülmüş olan bu çalışmanın amacına hizmet ettiği, yani ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin algılarını yansıtmaları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir..

2. YÖNTEM

Betimsel nitelik taşıyan bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı ışığında desenlenmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:39). Bu araştırmada farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanma amacıyla olgubilim deseni (fenomenoloji) tercih edilmiştir. Olgubilim olarak da adlandırılan fenomenoloji olayların varlığını inceleme ve tanımlama yöntemidir. Bir başka deyişle fenomenoloji “Gerçek nedir?” sorusuna cevap arayan bir yöntemdir (Baş ve Akturan, 2008:83).

Araştırma Konya ili Selçuklu ilçesindeki bir ilkokulun 4. sınıfına devam eden on iki öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan öğrenci sayısı, üç ayrı şubeye devam eden her sınıftan iki kız iki erkek öğrenci olmak üzere toplam altı kız altı erkek olarak toplam on ikidir. Öğrencilerin belirlenmesi aşamasında üç

şubenin sınıf öğretmenleri ile görüşülerek çalışma yapılacak öğrencilerin belirlenmesinde bir öğrencinin derslere karşı yüksek düzeyde ilgili, bir öğrencinin derslere karşı düşük düzeyde ilgili, iki öğrencinin ise derslere karşı orta düzeyde ilgili olmaları ve de çalışmaya gönüllü ve veli onamı ile katılmayı kabul etmeleri esas alınmıştır. Çalışmanın 4. sınıf öğrencileri ile yapılmasının sebebi, öğrencilerin 3. sınıfta “Canlılar Dünyasına Yolculuk” ünitesinde “Ben ve Çevrem” konusunu işlemiş ve çevreye ilişkin ön bilgiler edinmiş olmalarıdır.

Veri toplama yöntemi olarak görüşme esas alınmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Stewart ve Cash (1985)’ten aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2005:119). Görüşmenin amacı, görüşmecinin duygularını, bakış açısını ve perspektifini derinlemesine keşfetmektir (Baş ve Akturan, 2008:111). Bu nedenle gerçekleştirilen çalışmada görüşme formu yaklaşımı ile veriler toplanmıştır. Formdaki soruların oluşturulmasında ilgili literatürden, alanda yapılan araştırmalardan ve MEB Fen ve Teknoloji Öğretim Programı’ndan yararlanılarak son şekli verilmiştir. Dokuz açık uçlu sorunun sorulduğu görüşmede veriler önce kaydedilmiş, sonra yazılı hale getirilmişlerdir. Her bir görüşme yaklaşık yarım saat sürmüştür. Araştırmada öğrencilere yöneltilen sorular aşağıda verilmiştir:

1. Sence çevre nedir? Çevre ne/nelerden oluşmaktadır?
2. Sence çevre bizim için önemli midir? Önemi nedir?
3. Çevrede seni rahatsız eden durumlar var mı? Varsa örnek verebilir misin?
4. Çevre kirliliği nedir?
5. Çevre nasıl kirleniyor? Çevre niçin/neden kirleniyor?”
6. Çevre kirliliği bizleri etkiler mi? Nasıl etkiler?
7. Çevre kirliliği nasıl engellenir?
8. Çevreyi koruma adına neler yapabiliriz? Bu doğrultuda;
 - Çevreyi koruma adına birey olarak neler yapabiliriz?
 - Çevreyi koruma adına ailemizle birlikte ya da evde neler yapabiliriz?
 - Çevreyi koruma adına okulda neler yapılabilir?
9. Geri dönüşüm sözünü duydun mu? Eğer duyduysan geri dönüşümle ilgili neler biliyorsun? Sen ve ailen geri dönüşüm yapıyor musunuz?

Veri analizinde betimsel analiz ve ağırlıklı olarak içerik analizinden yararlanılmıştır. Öğrencilerin çevreye ilişkin algılarının genel olarak “ne” olduğuna ilişkin verilerin analizinde betimsel analizden; çevreye ilişkin algılarının derinlemesine analiz edilmesini gerektiren “neden, nasıl” sorularının cevaplarına ilişkin verilerin analizinde ise içerik analizinden yararlanılarak konuya ilişkin temalar belirlenmiştir. Betimsel analizde veriler özetlenerek yorumlanırken; içerik analizinde ise veriler dört aşamada analiz edilmiştir: verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması. Veriler araştırmacı ve üç sınıf öğretmeni tarafından incelenerek ana temalar belirlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlara ilişkin f ve % değerleri tablolarda düzenlenerek sunulmuştur. Ayrıca, öğrencilerin çevreye ilişkin algılarını etkileyici bir biçimde yansıtabilme amacıyla doğrudan alıntılara da sık sık yer verilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında ve de alıntıların verilmesinde araştırmaya katılan her bir öğrenci araştırmacı tarafından Ö1-K-Yİ, Ö2-E-Yİ, ..., Ö12-E-Dİ biçiminde kodlanmış, araştırmacının etik ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir. Ö1–K-Yİ kodlamasındaki kodlar sırasıyla öğrenciye verilen numarayı – öğrencinin cinsiyetini – öğrencinin derse karşı ilgi düzeyini yansıtmaktadır. Yİ, öğrencinin derse karşı yüksek düzeyde ilgili olduğunu; Oİ, öğrencinin derse karşı orta düzeyde ilgili olduğunu; Dİ ise öğrencinin derse karşı düşük düzeyde ilgili olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR VE YORUM

Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizinde belirlenen ana temalar ve oluşturulan kodlar ile bu kodların frekans ve yüzde değerleri bu bölümde ele alınarak tablolarla sunulmuş, yorumlanmış ve alıntılarla da desteklenmiştir.

Öğrencilerin “Sence çevre nedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Öğrencilerin Çevre Tanımlamaları” ana temasıyla ilgili oluşturulan kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Çevre Tanımlamaları

Kodlar	f	%
1 İnsanların yaşadığı yer	7	58,3
2 Topluluk	2	16,6
3 Doğa	1	8,3
4 Tüm canlıların bulunduğu yer	1	8,3
5 İnsanların gezdiği yer	1	8,3

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerden yedisinin (% 58,3) çevreyi insanların yaşadığı yer olarak tanımladığı görülmektedir. Diğer öğrenciler ise çevreyi topluluk (% 16,6), doğa (% 8,3), insanların gezdiği yer (% 8,3) ve tüm canlıların bulunduğu yer (% 8,3) olarak tanımlamaktadırlar. Öğrencilerin bu soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Yaşadığımız yer, geleceğimiz için düşünmemiz ve korumamız gereken bir yer.” (Ö2-E-Yİ)

“Bulunduğumuz ortam, yaşadığımız yer.” (Ö6-K-Oİ)

“Çevre, insanlardan oluşan topluluk.” (Ö8-K-Oİ)

Öğrencilerin “Çevre ne/nelerden oluşmaktadır?” sorusuna verdikleri cevaplar, aşağıdaki tabloda kategorize edilmiştir.

Tablo 2. Çevreyi Oluşturan Unsurlar

Öğrenciler	Canlı Unsurlar			Cansız Unsurlar
	Hayvan	İnsan	Bitki	
Ö1	X	X	X	
Ö2	X	X	X	X
Ö3	X	X	X	
Ö4	X	X	X	
Ö5			X	X
Ö6	X	X	X	X
Ö7		X	X	X
Ö8	X	X	X	
Ö9	X	X	X	X
Ö10	X	X	X	
Ö11	X	X	X	X
Ö12	X		X	X
Genel	10	10	12	7

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin büyük bölümünün çevreyi canlı varlıkların oluşturduğu yönünde düşündükleri görülmektedir. Öğrencilerin tamamı çevreyi oluşturan unsurlar arasında bitkileri görürken; hayvan ve insanların da çevreyi oluşturan unsurlar arasında olduğunu belirten onar öğrenci olmuştur. Çevreyi oluşturan unsurlar arasında cansız varlıklarında bulunduğunu belirten öğrenci sayısı ise yedidir.

Araştırmada öğrencilerin cansız varlıkları genel olarak dolaylı yoldan ifade ettikleri ve de su yerine nehir, deniz; toprak yerine dağlar, taşlar gibi kavramlar kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerden sadece dördü, yani % 25'i çevreyi hem canlı hem cansız unsurların oluşturduğunu belirtmektedir. Her ikisini de belirtenler öğrencilerin % 33,3'üdür.

Öğrencilerin “Çevre ne/nelerden oluşmaktadır?” sorusuna yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Çevre içinde yaşadığımız doğa; insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşadığı yer.” (Ö1-K-Yİ)

“Çevre insanlardan oluşur. Çevrenin temizliği, tarımla ilgili şeyler aklıma geliyor. Aklıma orman geliyor, ağaçların kokusu, su, kırlar, hayvanlar, çiçekler, meyveler aklıma geliyor.” (Ö8-K-Oİ)

“Evler, ağaçlar, arabalar, kamyonetler, çimler, garajlar bakkallar, binalar çevreyi oluşturur. İnsanlar, hayvanlar çevrede birlikte yaşarlar.” (Ö11-E-Dİ)

Öğrencilerin “Sence çevre bizim için önemli midir? Önemi nedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevrenin Önemi” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı çevrenin bizim için önemli olduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 3. Çevrenin Önemi

Kodlar	f	%
1 Yaşadığımız yer olması bakımından	6	50
2 Sağlık açısından	6	50
3 Güzel bir yaşam bakımından	5	41,6
4 Doğal kaynaklar açısından	2	16,6
5 Diğer canlıların olumsuz etkileneceği açısından	2	16,6
6 Besin üretimi açısından	1	8,3
7 Dünya'nın geleceği açısından	1	8,3

Tablo 3 incelendiğinde, çevrenin yaşadığımız yer olması bakımından ve de sağlık açısından önemli olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin altısı (% 50) yaşadığımız yer olması bakımından, altısı (% 50) sağlık açısından, beşi (% 41,6) güzel bir yaşam sağlaması bakımından yaşadığımız çevrenin önemli olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Önemli. Ağaçlar çevrede var. Ağaçlar bize yardımcı oluyor, oksijen vererek, doğayı güzelleştirerek. Bu yüzden çok önemli. Çevre bizim yaşadığımız yer olduğu için de çok önemli. Çünkü çevre olmasa biz yaşayamayız bir yerde. Çevre insanların faaliyetlerini yapması için önemli olabilir. İlk başta temel ihtiyaçlarımız olmak üzere, istediklerimizi yapmamız için de önemli.” (Ö1-K-Yİ)

“Önemli. Mesela ağaçlardan yakacak elde ediyoruz. Çevremizde doğal kaynaklar var. Kendi sağlığımız için bizim için ağaçlar önemli. Petrol olsun, yeraltı suları ülkemiz için petrol, benzin rafineri, mazot, ulaşım araçlarında kullanılıyor mesela. Bu yüzden önemli. Sağlığımız için önemli. Şimdi biz çevreyi kirletirsek aldığımız nefes oksijen yerine karbondioksit olur. Mikroplar çok ürer, hastalanırız.” (Ö4-E-Oİ)

“Bizim için çok önemlidir. Bulunduğumuz yer çevre olduğu için, çevrenin içinde yaşam sağlıyoruz. Yiyeceklerimizi çevrede üretiyoruz. Bunun içinde temiz tutmamız gerekir. Çevreye bütün insanlar açısından bakmamız gerekiyor. Sağlık açısından önemli. Örneğin bacalara filtre takılması gerekiyor. Fabrika bacalarından duman çıkıyor, havayı kirletiyor. Yaşamımızı sağlamak için çevreye duyarlı olmalıyız, çevreye bakmalıyız.” (Ö5-K-Oİ)

Öğrencilerin “Çevrede seni rahatsız eden durumlar var mı? Varsa örnek verebilir misin?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Rahatsız Eden Durumlar” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 4'te verilmiştir. Bütün öğrenciler çevresinde onu rahatsız eden durumların bulunduğunu ifade etmiştir.

Tablo 4. Rahatsız Eden Durumlar

Kodlar	f	%
1 Çöpler	10	83,3
2 Çevredeki canlılara zarar verilmesi (bitkilere, hayvanlara)	6	50
3 Hava kirliliği	3	25
4 Trafik	2	16,6
5 Oyun alanlarının olmaması	2	16,6
6 Binaların sağlam yapılmaması	2	16,6
7 Sahipsiz hayvanlar	2	16,6
8 İnsanların sorumluluklarını yerine getirmemeleri	2	16,6
9 Görüntü kirliliği	1	8,3
10 Yolların bozuk olması	1	8,3
11 Su kirliliği	1	8,3
12 Gürültü kirliliği	1	8,3
13 Çevre kirliliği	1	8,3

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencileri en çok rahatsız eden durumun çöpler olduğu görülmektedir. On öğrenci çöplerin (% 83,3), altı öğrenci çevredeki diğer canlılara zarar verilmesinin (% 50), üç öğrenci hava kirliliğinin (% 25) çevrede kendilerini rahatsız eden durumlar olarak ifade etmişlerdir. Öğrencilerin “Çevrede seni rahatsız eden durumlar var mı? Varsa örnek verebilir misin?” sorusuna yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Var. Dışarıda yerlere çöp atılması. Onları uyardığımızda bizi tersliyorlar. Öğretmenlerin sözünü dinlemiyorlar, çevreyi kirletiyorlar. Sesler, gürültüler beni rahatsız ediyor. Trafik kazalarına çok üzülüyorum. Taşımali öğrencilerin dışarıya çıkması ve kaza olması durumunda üzülürüm.” (Ö3-E-Yİ)

“Evet. Yere çöp atılması, arabaların çıkardığı gazlar, fabrikalardaki zehirlerin dışarı verilmesi, çöplerin denize atılması.” (Ö7-K-Oİ)

“Var. Taksiler, motorlar havayı kirletiyor. İnsanlar yere çöp atıyor. Köylerde trafik lambaları yok, insanlar hızlı gidiyorlar. Bunu önlemek gerekiyor. Trafik levhalarına insanlar uymuyor.” (Ö12-E-Dİ)

Öğrencilerin “Çevre Kirliliği Nedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevre Kirliliği” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Çevre Kirliliği

Kodlar	f	%
1 Yere çöp atılması	11	91,6
2 Dumanlar	8	66,6
3 İnsanların çevreyi kirletmesi	4	33,3
4 Ağaçların kesilmesi	3	25
5 Su kirliliği	3	25
6 Çevreye zarar verilmesi	2	16,6
7 İnsanların birbirine zarar vermesi	2	16,6
8 Temizlik yapılmaması	2	16,6
9 Görüntü kirliliği (binaların yıkılması, binalara yazı yazılması)	2	16,6
10 Zararlı maddeler	1	8,3

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin on biri (%91,6) yere çöp atılmasını çevre kirliliği olarak tanımladığı görülmektedir. Çevre kirliliği olarak görülen diğer durumlar ise dumanlar sekiz öğrenci (%66,6), insanların çevreyi kirlilemesi dört öğrenci (%33,3), su kirliliği üç öğrenci (%25) ile ağaçların kesilmesi üç öğrenci (%25) olarak belirtilmektedir. Öğrencilerin “Çevre Kirliliği Nedir?” sorusuna yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“İnsanların yere çöp atarak çevreyi kirlilemesine bence çevre kirliliği deniyor. Ağaçların kesilmesi, insanların binalara yazı yazmaları gibi şeyler çevre kirliliği olabilir. Fabrikalardan çıkan dumanlar, filtre takılarak önenebilir. Atıklar denize dökülmezse çevre kirlenmez, sular kirlenmez. İnsanların suikast yaparak çevreyi kirlilemesi. Yani, çevreye bilerek zarar vermeleri. İnsanların ateşle çevreyi yakmak istemeleri, yerin altına zararlı şeyler gömülmesi. Erozyon oluyor ya insanlar çok ağaçlandırma yapmadıkları için erozyona sebep oluyorlar. Bu da olabilir.” (Ö1-K-Yİ)

“Zararlı maddelerdir. İnsanlara zarar veren şeyler, dumanlar, çöpler, denize atılan maddeler, karbondioksit gazı çevre kirliliğine yol açıyor. İnsan sağlığını tehdit eden maddeler çevre kirliliğine sebep olur.” (Ö7-K-Oİ)

“Etrafa çöpler atmak, çevre temizliği yapmamak, bacalardan çıkan dumanlar çevreyi kirliliyor. Çöplerin yakılması çevreyi kirliliyor. Temizlik yapmamak, yaşadığımız yeri temizlememek çevreyi kirliler.” (Ö9-K-Oİ)

Öğrencilerin “Çevre nasıl kirleniyor?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevreyi Kirlileten Etmenler” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çevreyi Kirlileten Etmenler

Kodlar	f	%
1 Yerlere çöp atılması	8	66,6
2 Dumanlar	3	25
3 Atık maddelerin atılması	3	25
4 Çöp kovası olmaması	2	16,6
5 Deprem	1	8,3
6 Kurallara uyulmaması	1	8,3
7 İnsanların yanlış davranışları	1	8,3

Öğrencilerin tamamı çevrenin insanlar tarafından kirliletiğini belirtmektedir. Bir öğrenci ise çevre kirliliğinin doğadan da kaynaklanabileceğine değinmektedir. Yardımcı ve Bağcı Kılıç’ın (2010) çalışması bu bulguyu desteklemektedir. Yardımcı ve Bağcı Kılıç’ın çalışmasında da birkaç çocuk doğanın yapı ve işleyişinden kaynaklanan erozyon, deprem gibi doğa kaynaklı bozulmaları birer çevre sorunu olarak belirtmişlerdir.

Tablo 6 incelendiğinde, sekiz öğrencinin (% 66,6) çevreyi en çok kirlileten etmenin yerlere çöp atılması olduğunu belirttiği, üç öğrencinin (%25) dumanları, üç öğrencinin (%25) ise atık maddelerin atılmasını belirttiği görülmektedir. Bu farklılığın sebebi olarak, öğrencilerin yakın çevrelerindeki çevre sorunları vb. durumlar düşünülebilir. Öğrencilerin “Çevre nasıl kirleniyor?” sorusuna yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“İnsanların yanlış davranışlar yaparak, bazen doğadan gelen şeyler olarak kirleniyor. Bazen deprem oluyor, yer kayıyor bu çevreyi kirliliyor diyebilirim. Yerlere çöp atıyorlar ya bu da insanlardan kaynaklanan bir şey olabilir. Çevre kirliliği hem insanlardan hem de doğadan kaynaklanabilir.” (Ö1-K-Yİ)

“İnsanlar yiyip içip yemek artıklarını, kâğıtları, naylon şişeleri yere atıyor. Çevrede yaşayan insanlar çevreyi kirliliyor.” (Ö4-E-Oİ)

“Atık maddelerin atılmasıyla kirleniyor. İnsanlar yere çöp attıkları için kirleniyor.” (Ö11-E-Dİ)

Öğrencilerin “Çevre niçin/neden kirleniyor?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevre Kirliliğinin Sebepleri” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 7’de verilmiştir

Tablo 7. Çevre Kirliliğinin Sebepleri

Kodlar	f	%
1 İnsanların bilinçsiz olması	6	50
2 İnsanların yere çöplerini atması	2	16,6
3 Küçük çocukların bilmemesi	1	8,3
4 İnsanların önemsememeleri	1	8,3
5 Temizlik yapılmaması	1	8,3
6 Kurallara uyulmaması	1	8,3
7 Çevre konusunda bilgi verilmemesi	1	8,3
8 İnsanların kötü olması	1	8,3
9 Başka her şeye kızılıp acısının çevreden çıkartılması	1	8,3
10 İnsanların rahatına düşkün olması	1	8,3

Tablo 7 incelendiğinde, çevre kirliliğinin en önemli sebebinin insanların bilinçsiz olması olarak belirtildiği görülmektedir. Öğrencilerin yarısı, yani % 50'si bu görüştedir. Bu görüşü destekleyen bir çalışmada Çabuk ve Karacaoğlu (2003), yaptıkları öğrenci görüşmelerine göre örgün eğitim kurumlarında hava, su ve toprak kirliliği konusunda yeterli eğitim verilmediği, öğrencilerin önemli bir kısmının; hava, su, toprak kirlenmesi ve ekolojik denge konusunda bilinçlenmeleri için yeterli eğitim almadıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Öğrencilerin “Çevre niçin/neden kirleniyor?” sorusuna yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“İnsanların daha rahat bir yaşam istemeleri için kirletiliyor olabilir. İnsanlar rahatları için çok yorulmayalım diye çevreyi kirletiyorlar. Nedeni bu olabilir.” (Ö1-K-Yİ)

“Atıkları atıkların çevreye ve insanların sağlığına zarar vereceğini düşünmüyorlar, düşünemiyorlar.” (Ö4-E-Oİ)

“Okumayan insanlar; cahil insanlar kirletiyor. Bence okuyan insan çöp atmaz. Bir de küçük çocuklar bilmedikleri için kirletiyor.” (Ö12-E-Dİ)

Öğrencilerin “Çevre kirliliği bizleri etkiler mi? Nasıl etkiler?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevre Kirliliğinin Etkileri” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Öğrencilerin tamamı çevre kirliliğinin insanları etkileyeceğini belirtmektedir.

Tablo 8. Çevre Kirliliğinin Etkileri

Kodlar	f	%
1 Sağlığımız bozulur	10	83,3
2 Temiz hava almamıza engel olur	4	33,3
3 Yaşam koşullarımızı olumsuz etkiler	2	16,6
4 Kirlilik rahatsız eder	1	8,3
5 Kötü koku olur	1	8,3
6 Dünya’yı olumsuz etkiler	1	8,3
7 İnsanı mutsuz eder	1	8,3
8 Toprağın verimsiz olmasına yol açar	1	8,3
9 Ekonomik kayba yol açar	1	8,3
10 Görüntü kirliliğine yol açar	1	8,3
11 Çağdaş bir ülke olamayız	1	8,3

Tablo 8 incelendiğinde, çevre kirliliğinin sağlığımızı bozarak bizi olumsuz yönde etkileyeceği doğrultusunda on öğrencinin (% 83,3) görüş belirttiği görülmektedir. Çevre kirliliğinin diğer olumsuz etkileri, hava almamıza engellemesi (%33,3) ve yaşam koşullarımızı olumsuz etkilemesi (%16,6) olarak belirtilmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Etkiler. Hava kirliliği solunum yollarımızı etkiler akciğer hastalıklarına neden olur. Plastikler toprağa karışarak, topraktan bizim yiyeceğimiz yiyeceklerin çıkmasını engeller. İnsanların çeşitli hastalıklara yakalanmasına neden olur.” (Ö2-E-Yİ)

“Evet. Çünkü insan sağlığına zarar verir. İnsanı huzursuz, mutsuz eder.” (Ö3-E-Yİ)

“Etkiler. Ağaçların kesilmesi, yerlere çöp atılması bizleri kötü etkiler. Dünyayı kötü etkiliyor. (Ö11-E-Dİ)

Öğrencilerin “Çevre kirliliği nasıl engellenir?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Çevre Kirliliğini Engelleme” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Çevre Kirliliğini Engelleme

Kodlar	f	%
1 İnsanların bilgilendirilmesi	8	66,6
2 Kampanya düzenlenmesi (slogan, afiş hazırlanması)	7	58,3
3 Çevreyi kirlütenlerin uyarılması	5	41,6
4 İnsanların duyarlı olması	4	33,3
5 Çöp kutularının yaygınlaştırılması	4	33,3
6 Bacalara filtre takılması	2	16,6
7 Örnek davranışlar sergilenmesi	2	16,6
8 Ağaçlandırma yapılması	2	16,6
9 Çevreyi kirlütenlere ceza verilmesi	2	16,6
10 Çevreyi korumayı amaçlayan kurumlar kurulması	1	8,3
11 İnsanların para ayırması	1	8,3
12 Genel çevre temizliği yapılması	1	8,3

Tablo 9 incelendiğinde, sekiz öğrencinin (%66,6) çevre kirliliğini engellemenin insanların bilgilendirilmesi yoluyla mümkün olacağını belirttiği, yedi öğrencinin (%58,3) kampanya düzenlenmesi (slogan, afiş hazırlama) yoluyla mümkün olacağını belirttiği, beş öğrencinin (%41,6) çevreyi kirlüten insanların uyarılması yoluyla mümkün olacağını belirttiği görülmektedir. Diğer öneriler ise insanların duyarlı olmalarının sağlanması (%33,3), çöp kutularının yaygınlaştırılması (%33,3), çevreyi kirlütenlerin cezalandırılması (%16,6) biçiminde devam etmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Sloganlar, afişler hazırlanarak. İnsanlar bilinçlendirilerek engellenebilir. Yere çöp atanlar ceza almalı. Her yerde çöp kutuları olmalı. İnsanlar yere çöp atanları uyarmalı.” (Ö3-E-Yİ)

“İnsanlara daha fazla bilgi vererek çevre konusunda, çevreyi batırmamak gerektiği. Ve herkes üstüne düşen görevi yaparsa, çöpleri yere atmazsa. Çevre kirliliği sonucunda neler olabileceğini, doğal varlıklara, canlılara insanların zarar vermesinin kötü olacağını bilgi vereceğiz.” (Ö7-K-Oİ)

“Yaşadığımız yerlere muhtarlar tarafından çöp kovaları konulabilir. Haftada bir insanlar tarafından çevre temizliği yapılabilir. Mesela örnek olacak durumlar gösterebiliriz. Çevre kirliliğinden hastalanan bir insanı diğer insanlara çevre kirliliğinden hasta olduğunu anlatabilir. Onlara kendisi gibi olmamaları için çevreyi temiz tutmaları gerektiğini anlatabilir. Böylece insanlar, hastalanan insandan ders alıp, aynı hatayı yapmamaları, hatalarını tekrar etmemeleri gerekir.” (Ö9-K-Oİ)

Öğrencilere “Çevreyi koruma adına neler yapılabilir?” sorusu altında üç soru yöneltilmiştir.

- Çevreyi koruma adına birey olarak neler yapabiliriz?
- Çevreyi koruma adına ailemizle birlikte ya da evde neler yapabiliriz?
- Çevreyi koruma adına okulda neler yapılabilir?

Öncelikle öğrencilerden “Çevreyi koruma adına birey olarak neler yapabiliriz?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan oluşturulan “Bireysel olarak yapılabilecekler” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 10’da verilmiştir:

Tablo 10. Bireysel olarak yapılabilecekler

Kodlar	f	%
1 Çevreyi kirletenleri uyarırım	12	100
2 Çevreyi temiz tutarım	6	50
3 İnsanları bilgilendiririm	3	25
4 İnsanlara örnek olurum	3	25
5 Ağaçlandırma yaparım	2	16,6
6 Çöp kutularının yaygınlaştırılması için girişimde bulunurum	2	16,6
7 Çevreyi kirletenlere ceza verilmesi için girişimde bulunurum	1	8,3
8 Kampanya düzenlerim	1	8,3
9 Çöpleri türlerine ayırarak atarım	1	8,3
10 Çevreyi korumaya yönelik kuruluş açılması için girişimde bulunurum	1	8,3
11 Çöp kutusu tasarlarım	1	8,3

Tablo 10 incelendiğinde, çevreyi koruma adına birey olarak yapılabilecek en önemli eylemin çevreyi kirletenleri uyarma olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. On iki (% 100) öğrencinin de bu noktaya temas ettiği görülmektedir. Altı öğrencinin (%50) bireysel olarak kendisinin çevreyi temiz tutacağına değindiği, üç öğrencinin (%25) insanları bilgilendirmeye değindiği ve yine üç öğrencinin (%25) kendi davranışlarıyla insanlara örnek olarak bireysel açıdan çevreyi korumuş olacağına değindiği görülmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Benim yapacağım pek bir şey yok ama ben söylersem olabilir. Mesela ben devlete gidip söylersem “Bu kuruluşlar yetmiyor, başka kuruluşlar açın” diye söylersem. Büyük bir kuruluş olacak bu. Bir bölümünde deprem olduğunda, bir bölümünde bitkilerle ilgili bölüm olmasını ve bu kuruluşların tanıtılmasını istiyorum. Bu kuruluşta sadece iki tane değil daha fazla, daha çok odalar olmasını istiyorum.” (Ö5-K-Oİ)

“Çevreyi temiz tutmaları için insanlara hikâyeler okurum. Çevreyi kirletenleri uyarırım.” (Ö9-K-Oİ)

Öğrencilerin “Çevreyi koruma adına ailemizle birlikte ya da evde neler yapabiliriz?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Ailemizle birlikte yapılabilecekler” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 11’de verilmiştir:

Tablo 11. Ailemizle birlikte yapılabilecekler

Kodlar	f	%
1 Çevremizi, evimizi temiz tutma	6	50
2 Çevremize zarar verenleri uyarma	5	41,6
3 Geri dönüşüm yapma	3	25
4 Büyüklerin çocuklara örnek olması	2	16,6
5 Gerektiği kadar yemek yapma	1	8,3
6 Evimizin temelini sağlam atılması	1	8,3
7 Piknikte ateşi açık unutmama	1	8,3
8 Zararlı yakıtlar kullanmama	1	8,3

Tablo 11 incelendiğinde, çevreyi koruma adına ailemizle birlikte yapılabilecek en önemli eylemin çevrenin ve de yaşadıkları evin temiz tutulması olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. Altı öğrencinin (% 50) bu noktaya temas ettiği görülmektedir. Ailemizle birlikte yapılabilecekler hususunda beş öğrencinin (%41,6) çevreye zarar verenlerin uyarılması gerektiğine, üç öğrencinin (%25) geri dönüşüm yapılması gerektiğine, iki öğrencinin (%16,6) büyüklerin küçüklere örnek olması gerektiğine değindiği görülmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Gerektiği kadar yemek yaparak, fazla yemeği çöpe atmayarak çevreyi kirliletmeyiz böylece. Evimizin temelini daha iyi yapmaları için çalışabiliriz. Ayrıca diyelim ki bir yere pikniğe gittik, orada ateşi açık bırakmayarak, çevre kirliliğini engelleyebiliriz. Zararlı yakıtlar kullanmayarak çevre kirliliğini önleyebiliriz. Doğal gaz kullanabiliriz, en temiz yakıt olduğu için. Elektrik kaçağı gibi şeylerden uzak durabiliriz, böylece diğer insanlara da örnek oluruz.” (Ö1-K-Yİ)

“Herkes görev veririz. Kâğıtları kâğıt kutusuna atarız. Çöp atmadığımızda çevrenin güzel olacağını, mutlu olacağımızı, sağlıklı olacağımızı anlatırız.” (Ö3-E-Yİ)

“Yanlış yaptıkları şeyle ilgili doğru örnekler gösterebiliriz. Çocukların hatalarını anlamaları için büyükleri onlara yaptıkları hataları söyleyip, çocuklara çevre temizliğini sevdirmeleri gerekir.” (Ö9-K-Oİ)

Öğrencilere “Çevreyi koruma adına neler yapılabilir?” sorusu altında yöneltile son soru “Çevreyi koruma adına okulda neler yapılabilir?” sorusudur. Öğrencilerin soruya verdikleri cevaplardan oluşturulan “Okulda yapılabilecekler” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 12’de verilmiştir:

Tablo 12. Okulda yapılabilecekler

Kodlar	f	%
1 Çevreyi kirliletenler uyarılabilir	7	58,3
2 Çevre temizliği yaptırılabilir	5	41,6
3 Öğrenciler bilinçlendirilebilir	4	33,3
4 Geri dönüşüm ve çöp kutuları temin edilebilir	3	25
5 Kampanya düzenlenebilir	2	16,6
6 Ağaçlandırma yapılabilir	1	8,3
7 Görünüş (bina) kirliliği önlenir	1	8,3
8 Bakanlıklardan destek alınabilir	1	8,3
9 Çevre ile ilgili kulüpler açılabilir	1	8,3
10 Çevreyi temiz tutan öğrenciler ödüllendirilebilir	1	8,3

Tablo 12 incelendiğinde, çevreyi koruma adına okulda yapılabilecek en önemli eylemin çevreyi kirliletenleri uyarma olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. Yedi öğrencinin (% 58,3) bu noktaya temas ettiği görülmektedir. Beş öğrencinin (%41,6) çevreyi koruma adına okulda çevre temizliği yaptırılabilmesine değindiği, dört öğrencinin (%33,3) öğrencilerin bilinçlendirilmesi gerektiğine değindiği ve üç (%25) öğrencinin geri dönüşüm ve çöp kutularının temin edilebileceğine değindiği görülmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Her gün okulda çevre temizliği yapılabilir, MEB’na çevreyi korumayla ilgili dilekçe gönderilebilir. Çevre-Orman Bakanlığı’ndan destek alınabilir, para toplanarak geri dönüşüm kutusu ve çöp arabası alınabilir.” (Ö2-E-Yİ)

“Bazen gerekli olan şeyleri yapıyoruz. Bazen çöp topluyoruz. Öğlen araları ya da sabahları bazı arkadaşlarımız oflayıp püflüyor, kol kala dolaşıyorlar. Bunlar çevreye duyarlı değil. Çevre ile ilgili kulüp olmasını, burada çevreyle ilgili şeylerin anlatılmasını istiyorum.” (Ö5-K-Oİ)

“Program düzenlenmesini isterim. Çevre kirliliği hakkında, çevre kirliliği sonucunda neler olabileceğinin anlatılmasını isterim. Tüm canlıların zarar görebileceğini, topraklarımızı kaybetme tehlikesiyle karşılaşacağımızı, yerlere plastik atınca toprağı kirlileteceğinin herkese bilgilendirilecekleri program düzenlenmesini istiyorum.” (Ö7-K-Oİ)

Son olarak öğrencilerin geri dönüşümüne ilişkin algılarını tespit etme amacıyla geri dönüşümle ilgili sorulara yer verilmiştir. “Geri dönüşüm sözünü duydun mu?” sorusuna öğrencilerin tamamının olumlu yanıt verdiği, tamamının bu sözü duyduğunu belirttiği görülmektedir. Bu sorudan sonra öğrencilere “Eğer duyduysan geri dönüşümle ilgili neler biliyorsun?” sorusu sorularak öğrencilerin geri dönüşüm kavramının anlamını bilip bilmedikleri tespit edilmek istenmiştir. On öğrencinin geri dönüşüm kavramının anlamını bildiğini belirttiği, iki öğrencinin geri dönüşüm kavramının anlamını bilmediğini belirttiği görülmüştür. Yanıtlar incelendiğinde ise bir öğrencide kavram yanılgısı olduğu görülmüştür. Ö12-E-Dİ geri dönüşüm kavramıyla ilgili yaptığı “...Bilgisayarda geri dönüşüm bölümü var. Sildiğimiz şeyi geri getirebiliyoruz.” açıklaması ile bu yanılgıyı ortaya

koymaktadır. Kalan dokuz öğrenci ise geri dönüşüm kavramıyla ilgili tam olmasa da doğruya yakın yanıtlar vermektedir. Öğrencilerin “Geri dönüşümle ilgili neler biliyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan “Geri Dönüşüm Tanımlamaları” ana temasıyla ilgili kodlar ve kodların frekans ile yüzde değerleri Tablo 13’te verilmiştir:

Tablo 13. Geri Dönüşüm Tanımlamaları

	f	%
1 Bazı atık maddelerin yeniden kullanılmasını sağlamaktır	7	58,3
2 Bir şeyin başka bir şeye döndürülmesini sağlamaktır	1	8,3
3 Çöplerin gruplarına ayrılarak atılmasıdır	1	8,3

Tablo 13 incelendiğinde, öğrencilerin % 58,3’ünün geri dönüşümü bazı atık maddelerin yeniden kullanılmasını sağlama olarak tanımladığı, % 8,3’ünün bir şeyin başka bir şeye döndürülmesini sağlama olarak tanımladığı, % 8,3’ünün çöpleri gruplarına ayrılarak atma olarak tanımladığı görülmektedir. Öğrencilerin soruya yazmış oldukları ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Geri dönüşüm; plastik, cam, kâğıt gibi maddelerin tekrar yapılarak yeni ürünler elde edilmesidir.” (Ö.2)

“Çöpleri gruplarına ayrılarak atmak, onları fabrikalara gönderilerek yeniden inşa etmeleri ve evlere yeniden göndermeler yapıyor. Okulda kâğıtlar, camlar ayrı kutulara ayrılıyor, sonra işlenince bize geri dönüyor. Böylece tasarruf ediyoruz.” (Ö.3)

“Ayrı ayrı çöp kutularına kâğıt, plastik, cam ayırabilirler. Bunları fabrikalarına göndererek geri kazandırılır, yeniden kullanılır. Böylece daha az ağaç kesilir mesela.” (Ö.4)

Öğrencilerin “Geri dönüşüm yapıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, geri dönüşüm kavramının anlamını bildiğini belirten on öğrenciden dokuzunun geri dönüşüm yapmadıklarını belirttiği, sadece bir öğrencinin geri dönüşüm yaptıklarını belirttiği görülmektedir. Bu durumun gerekçesi olarak araştırmanın gerçekleştirildiği ilçede geri dönüşüm hususunda gerekli çalışmaların (atıkların düzenli olarak toplanması, ilgili birimlere ulaştırılması vb.) tam olarak yerine getirilemediği düşünülebilir. Öğrencilerin geri dönüşüm yapıp yapamadıkları ve bu durumun sebeplerine ilişkin belirttikleri ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Konya’dayken plastik-cam gibi maddeleri geri dönüşüm kutusuna atıyoruz. Burada olmadığı için bir şey yapamıyoruz.” (Ö2-E-Yİ)

“Bunu evde de yapabiliriz. Bunun için belediyenin her sokağa ayrı ayrı üç çöp kovası koyması lazım. Kâğıt, plastik, cam için. Geçen sene okulda yapmıştık. Çöp kutularının üstüne yazmıştık. Sınıfa da üç çöp kovası almıştık. Ayrı ayrı çöpleri atıyorduk.” (Ö4-E-Oİ)

“Geri dönüşüm her ilçede, köyde olmadığı için bunun için belediyemizin çöp kutularını plastik, kâğıt, cam, demir olarak har sokakta olmasını, bulundurmasını isterdim. Çöp kutuları var ama ayrı ayrı değil. Ayrılması köylerde zor oluyor. Bu yapılabilir.” (Ö5-K-Oİ)

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin algılarını tespit etme amacıyla gerçekleştirilen araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir:

Öğrenciler çevreyi insanların yaşadığı yer olarak görmekte ve genel olarak çevreyi oluşturan unsurların canlı olduğunu düşünmektedirler. Çevreyi oluşturan unsurlar sorulduğunda ilk söyledikleri, ilk akıllarına gelen genel olarak yakın çevrelerinde gördükleri bitkiler olmuştur. Taşkın ve Şahin (2008)’in çalışması da bu sonucu desteklemekte ve çocukların yaşantılarında karşılaştıkları somut nesneleri algıladıklarını ve bu nesneleri bağımsız olarak düşündüklerini ortaya koymaktadır. Çalışmada çocuklar; çevrelerinde ağaç, çocuk, çiçek, kuş vb. gibi gördükleri nesneleri söylemekte ve bunları resmetmekte ancak bu nesnelerin birbirleri arasındaki ilişkileri ifade edememektedirler. Şüyün (2010) yaptığı bir araştırmada ilköğretim öğrencilerinin (6, 7 ve 8. sınıf) çevre denince akıllarına 1. sırada % 25,95 oranla “Çiçekler, ağaçlar, hayvanlar”, 2. sırada % 19,04 oranla “Hava, su, toprak gibi maddeler” ve 3. sırada % 13,80 oranla “Aileleri” geldiğini tespit etmiştir. Şüyün’ün bulguları araştırmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Yardımcı ve Bağcı Kılıç’ın 8. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdiği bir çalışmada ise öğrencilerin % 63,6’sının çevreyi hem canlı hem cansız unsurların oluşturduğunu belirttiği

görülmüştür. Farklılığın öğrenciler arasındaki yaş farkı, öğrenim düzeyi gibi temel etkenlerden kaynaklanıyor olabileceği düşünülebilir. Bu sonuç Piaget'in bilişsel gelişim kuramını desteklemektedir. Benzer şekilde erken yaşlarda çocuklar çevreyi bir yer olarak algılayarak daha sonraki yıllarda çevre canlı ve cansız varlıkların etkileşiminde bulundukları bir ortam olarak algılanmaktadır.

Öğrenciler çevreyi içinde yaşadığımız yer olarak gördükleri için önemli olarak algılamaktadırlar. İkinci olarak sağlık açısından önemli olarak gördüklerini, sonra ise daha genel bir ifade kullanarak daha güzel bir yaşam bakımından önemli gördüklerini belirtmektedirler. Buradaki düşünme biçiminin gelişim özellikleri ile de ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Özelden genele varması veya da yakından uzağa gitmesi öğrencinin içinde bulunduğu gelişim döneminden kaynaklanıyor olabilir. Bu açıdan Şüyün'ün (2010) çalışması çevrenin önemli algılanmasında yaş değişkeninin de etkili olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Şüyün, ilköğretim II. kademe öğrencilerinin çevrenin önemi ile ilgili olarak, kendileri dışında başka varlıkların da olduğunu ve aralarındaki doğal dengenin korunması gerektiğini düşündüklerini belirtmektedirler.

Çevrede öğrencileri rahatsız eden pek çok unsur bulunmaktadır. Başta çöpler olmak üzere çevredeki bitkilere ve hayvanlara zarar verilmesi, insanların sorumluluklarını yerine getirmemeleri, trafik, hava kirliliği, binaların sağlam yapılmaması, oyun alanlarının olmaması, başıboş hayvanların bulunması gibi durumlar öğrenciler tarafından kendilerini rahatsız eden unsurlar olarak dile getirilmiştir. Rahatsız eden bu unsurlar ise, daha ziyade öğrencilerin yakın çevrelerinde yaşadıkları sorunlarla ilgili bulunmaktadır. Son yıllarda dünyada yaşanan iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, buzulların erimesi, fırtınalar ve doğal bitki örtüsünün değişim göstermesi gibi çevreyi tehdit eden küresel sorunların (Baykal ve Baykal, 2008) ise öğrenciler tarafından dile getirilmediği tespit edilmiştir. Bu durumun öğrencilerin bilişsel gelişim düzeylerinden kaynaklandığını belirtebiliriz.

Benzer bir durumla da çevreyi kirleten etmenler incelendiğinde karşılaşmaktayız. Çünkü öğrenciler, çevreyi kirleten etmenler olarak genelde yakın çevrelerinde yaşadıkları, insanlardan kaynaklanan sorunları belirtmektedirler. Yine aynı şekilde küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, mevsimlerin değişmesi, temiz su kaynaklarının azalması, canlı türlerinin yok olması gibi tüm dünyayı etkileyen genel sorunların ise dile getirilmediği görülmektedir. Bu durumun gerekçesi öğrencilerin 11 yaşında olmalarından dolayı geniş çapta etkileri olan sorunların neden ve sonuçlarını henüz tam olarak kavrayamadıklarından kaynaklanabilir. Yardımcı ve Bağcı Kılıç'ın (2010) çalışması bu bulguyu da destekler niteliktedir. Onlar da araştırmalarında günümüzde en önemli çevre sorununun çöpler (% 73) olduğunu tespit etmişlerdir. Şüyün (2010) ise ilköğretim (6, 7 ve 8 sınıf) öğrencilerine göre 1. sırada % 17,90 oranla "Bazı hayvanların neslinin tükenmesi"ni; 2 sırada % 16,09 oranla "Ozon tabakasının delinmesi"ni ve 3. sırada % 13,88 oranla "Kullanılabilir suyun azalması ve kirlenmesi"ni en önemli çevre kirlilikleri olarak tespit etmiştir. Şüyün'e göre öğrenciler sırasıyla "Bazı hayvanların neslinin tükenmesi"ni, "Ozon tabakasının delinmesi"ni ve "Kullanılabilir suyun azalması ve kirlenmesi"ni en önemli çevre kirliliği olarak görmektedirler. Bu farklılığın yukarıda da değinildiği gibi gelişim dönemiyle ilgili olduğu belirtilebilir.

Öğrenciler yere çöp atılmasını çevre kirliliği olarak tanımlamaktadırlar. Öğrencilerin tamamı çevrenin insanlar tarafından kirlendiğinin farkındadırlar. Öğrenciler çevre kirliliğinin merkezinde çöpleri, insanların çevreye atıklarını atmalarını görmektedirler. Bu durumun insanların bilinçsizliğinden ileri geldiğini düşünen öğrencilerin bu sorunun çözümünün insanların bilgilendirilmesiyle mümkün olacağını belirtmesi öğrencilerin olayları mantıklı olarak düşünüp değerlendirdiğini göstermesi açısından da önemli bir sonuçtur. Bir öğrenci çevreyi kirleten etmen olarak depremi de örnek göstermiştir. Öğrencinin bu konuda depremin kaynağının doğa olduğunu, doğal olaylara müdahalenin mümkün olamayacağını, depremden kaynaklanan durumun doğal yapının bozulması olduğunu fark etmesi için doğal afetler konusunun ele alınması gerekmektedir.

Öğrencilerin tamamı çevre kirliliğinin insanları etkileyeceğinin farkındadırlar. Kirliliğinin özellikle insan sağlığını tehdit edeceğini vurgulamaktadırlar. Çevre kirliliğinin ekonomik açıdan da insanları zarara uğratacağını düşünmeleri, kirliliğin toprağı kirliteceğini ve toprağı verimsiz hale getireceğini düşünmeleri, bu konuda akıl yürüterek mantıklı sonuçlar elde etmeleri olumlu bulunmaktadır. Çevre kirliliğinin etkilerinde de yine öğrencilerin yakın çevreden hareketle fikir yürüttükleri görülmektedir. Sadece bir öğrenci çevre kirliliğinin tüm dünyayı etkileyeceğine yer vermektedir. Çevre kirliliğinin etkilerinin öğrenciler tarafından iyi anlaşılmasını sağlamaya yönelik Şimşekli'nin (2010) yürüttüğü yerinde yapılan doğal alan incelemesinde, incelenen ortamdaki canlı türlerinin çeşitliliği ve yoğunluğu konusunda bilgi sahibi olan öğrencilerin "böyle bir alanın kirlenmesi sonucunda ne kadar canlıların zarar görmüş olabileceği" sorusuna net cevaplar üretebildikleri tespit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında yapılan etkinliklerle öğrenciler, toprak ve suyun insanlar için öneminin yanında birçok canlı için de yaşama ortamı olduğunu fark etmişlerdir. Çalışmada ayrıca, toprak ve su ortamlarındaki kirlilik etmenlerinin

günlük hayatta kullanılan maddelerle somutlaştırılması işleminin öğrencilerin benzer maddelerle olabilecek kirliliği kavramalarını ve çözüm üretmelerini kolaylaştırdığı gözlenmiştir.

Çevreyi koruma adına yapılabilecekler incelendiğinde öğrencilerin bireysel olarak, evde ailesiyle birlikte ve okul ortamında yapabileceklerini daha çok insanları uyarma, insanları bilgilendirme, diğer insanlara örnek olma, kendi bulunduğu ortamı temiz tutma gibi gerçekleştirilebilir faaliyetler olarak belirttikleri görülmektedir. Bunun yanında öğrencilerin daha geniş çapta etkili olabilecek önerilerde bulunması çöp kutuları ve geri dönüşüm kutuları temin etme, çevreyi ağaçlandırma, zararlı yakıtlar kullanmama, çevreyle ilgili sosyal kulüplerin açılması, kampanya açma, çevreyi koruma kurumu oluşturulmasını önerme, bakanlıklardan destek alma vb. olumlu bir sonuç olarak görülmektedir. Şüyün'ün (2010) yaptığı çalışmada da ilköğretim (6, 7 ve 8 sınıf) öğrencileri çevre bilincine sahip olmalarına gerekçe olarak “Yerlere çöp atmamasını”, “Enerji tasarrufu sağlamak amacıyla açık kalan musluk ve ışıkları kapatmasını” ve “Hayvanlara zarar vermemesini ve onlara yardımcı olmaya çalışmasını” göstermektedir. Araştırma öğrencilerin bireysel boyutta yerlere çöp atmadıklarını belirtmeleri açısından benzerlik göstermektedir. Yardımcı ve Bağcı Kılıç'ta (2010) ilköğretim 8. sınıf öğrencileri ile yürüttüğü çalışmada öğrencilere çevre konusunda yapılabilecekleri sormuşlardır. Çocukların verdikleri cevap canlıların korunması, insanların eğitilmesi, su ve elektrik tasarrufu sağlanması, atıklara çözüm yolu bulunması ve atık gazlar konusunda önlem alınması gerektiği gibi mantıklı öneriler olmuştur. Ayrıca çocukların yapabileceklerinde en çok söylenen yerlere çöp atmamak olmuştur. Yardımcı ve Bağcı Kılıç'ın elde ettiği sonuçlar araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermesi bakımından önemlidir.

Şüyün (2010) çalışmasında ilköğretim (6, 7 ve 8. sınıf) öğrencilerine göre çevrenin korunması için yapılan en anlamlı projeler olarak 1. sırada % 30,61 ile “Ağaçlandırma”yı; 2. sırada % 14,61 ile “Su tasarrufu ve kirliliği”ni ve 3. sırada % 12,86 oranla “Doğal güzelliklerin korunması”nı belirtmektedir. Çukur ve Özgüner (2008) ise çalışmalarında doğa bilincinin, çocukluk döneminde, çocuk yaşam çevresinde doğal öge ve doğal mekan kullanımıyla kazandırılması gerektiğine değinmektedir. Çukur ve Özgüner'e göre günümüzde ele alındığı biçimiyle doğa eğitiminin okulda öğretilmesi düşüncesi, uygulamayı içermediğinden (yaşamın içinde olmadığından) yetersiz kalmaktadır. Ayrıca öğretim 6 yaşında başlamasına rağmen, ülkemizde 4. sınıftan (10 yaşından) itibaren doğa ile ilgili üniteler/konular işlenmeye başlanmaktadır. Oysa verilecek doğa bilinci ve eğitimi 0-12 yaş aralığını ve özellikle ilk yaş dönemlerini kapsamalıdır. Bu nedenle Çukur ve Özgüner, resmi öğretimde konu bağlamında geliştirilecek araçların (eğitimcilerin uygun nitelikte eğitilmesi, gezilerin düzenlenmesi, izcilik faaliyetleri, gerekli araç ve gereçlerin temin edilmesi, derslerin içeriğinin konu bağlamında yeterli duruma getirilmesi vb.) doğa eğitimi destekleyici nitelikte araçlar olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bulguya benzer bir bulgu Teksöz, Şahin ve Ertepinar (2010) tarafından Ankara'daki dört devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri 2311 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada da tespit edilmiştir. Çalışmada eğitim fakültesi öğrencilerinin insan ve çevre arasındaki karşılıklı ilişki ile ilintili farkındalığa istenilen düzeyde sahip oldukları tespit edilmiştir. Çevre ile ilgili konulara yönelik farkındalıkları ve kişisel sorumlulukları, yaşam alışkanlıklarındaki değişiklikler ile ilgili maddelere yüksek oranda verdikleri olumlu yanıtlar bu tespitin göstergeleri kabul edilmektedir. Örneğin, katılımcıların % 94,1'i kişilerin çevreye verdikleri zarardan sorumlu oldukları görüşünü paylaşmaktadır. Çevrenin insanlar tarafından kirletildiğini öne süren başka bir araştırma Teksöz, Şahin ve Ertepinar'a (2010) aittir. Ankara'daki dört devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Teksöz, Şahin ve Ertepinar, 2311 öğretmen adayından % 94,9'unun çevre problemlerinin çözümünde kendilerinin de sorumlulukları olduğunu düşündüğünü ve % 87,9'unun yaşam alışkanlıklarında yapacakları değişikliklerin çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağı görüşünü belirttiğini tespit etmişlerdir.

Araştırmada öğrencilerin % 25'inin geri dönüşümü bilmedikleri; % 75'inin ise geri dönüşümü doğru olarak algıladıkları, ancak yaşamlarında uygulayamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, öğrencilerden değil araştırmanın gerçekleştirildiği alandan, yani yerel yönetimlerden kaynaklanan bir problem olarak görülmektedir. Bu problem çözüldüğünde ve derslerde geri dönüşüm ile ilgili etkinliklere daha fazla yer verildiğinde, en önemlisi sınıfta ve okul genelinde uygulanabildiğinde çevreye olumlu katkı artmış olacaktır. Nitekim Özdemir (2010) “Doğa Deneyimine Dayalı Çevre Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Çevrelerine Yönelik Algı Ve Davranışlarına Etkisi” adlı çalışmasında, doğa deneyimine dayalı uygulamalar yapmıştır ve uygulamaya katılan öğrencilerin çevre algılarında değişim yaşandığını tespit etmiştir. Özdemir, uygulama sonucunda, “Plastik yerine kağıt gibi geri dönüşümlü ürünler tercih edilmelidir” şeklinde olumlu tipteki ifadelerin daha fazla destek gördüğü değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak yapılabilecek önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- En genel manada çevre ile ilgili farkındalığın artırılması ve dünyanın geleceği açısından çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada iş, eğitime düşmektedir. Bu nedenle de etkili bir çevre eğitiminin verilmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitim kurumlarına ve eğitimcilere ciddi sorumluluklar düşmektedir. Bu gerçeğin yanı sıra, sadece okulda verilen eğitimle çevreye duyarlı vatandaşların yetiştirilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Bu açıdan ailelere ve çocuğun içinde bulunduğu topluma da büyük görevler düşmektedir. Bu nedenle sorumlu olan kişi ve kurumların ortak bilinçle hareket etmeleri çevreyi kazanma adına atılmış önemli bir adım olacaktır.
- Çevre eğitiminin amacına ulaşmasında ailede eğitim ve ailenin eğitimi konuları büyük önem kazanmaktadır. Ailenin evde temel eğitim vermesi ve okul ile ailenin değerlerin oluşturulmasında birlikte hareket etmeleri çocuğun öğrendiklerini içselleştirmesini sağlayacak ve böylece çocuğun istenilen nitelikte yetiştirilmesinde olumlu etkiler yaratacaktır. Bu durumda okul – aile işbirliği önem kazanmakta, gerektiğinde okullar tarafından ailenin eğitilmesine de yer verilmesi gerekmektedir.
- Çevre eğitimi hususunda önemli bir etken ise uygulayıcı konumda olan öğretmenlerdir. Öğretmenlerin bu konuda yetiştirilmiş olmaları, çevre konusunda bilgili ve duyarlı olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu noktada yükseköğretim kurumlarına, yani öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerine ve Milli Eğitim Bakanlığı'na, özellikle de "Hayat Boyu Öğrenme" ilkesi kapsamında Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne önemli sorumluluklar düşmektedir.
- Çevre bilincinin kazandırılması için öncelikle çocuğun çevreyi tanıması ve çevresini sevmesi gerekmektedir. Bunun için çevre eğitiminde doğada gerçekleştirilebilecek uygulamalı etkinliklere yer verilmesi işe yarayacaktır. Özellikle ilkokuldaki öğrencilerin öğrenme özellikleri göz önünde bulundurulduğunda yaparak – yaşayarak öğrenme faaliyetlerine yer verilmesi öğrencilerde daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirecektir.
- Çevre eğitiminde de öğrencinin aktif olarak öğrenmesinin sağlanması önemlidir. Bu amaçla öğretici ama aynı zamanda da eğlenceli olan etkinlikler geliştirilmelidir. Ayrıca öğrencilerin kendisini çevrenin bir parçası olarak görmesini sağlayacak etkinliklere ve de doğadaki canlı ve cansız unsurların etkileşim içinde bulunarak birlikte çevreyi oluşturduğunu kavramalarına yardımcı olacak etkinliklere yer verilmelidir.
- İşlenen konuların yeri geldikçe çevreyle ilişkilendirilmesinin yapılması öğrencilerin çevreyi algılamalarına katkı sağlayacaktır. Hatta ilköğretim programında yer verilen ara disiplinlere bir yenisi olarak "Çevre Duyarlılığı"nın eklenmesi faydalı olacaktır.
- Okullardaki Çevre Kulüplerinin tüm öğrencilerin katılımını sağlayarak işlerlik kazanması önem taşımaktadır. Çevre Kulüplerinin öncülüğünde köy okulları da dahil bütün okullarda geri dönüşüm kutularının oluşturulması, çocukların bu konuda bilinçlendirilmeleri ve geri dönüşüm uygulamalarının yaygınlaştırılması öğrencilerin çevreye karşı daha duyarlı olmalarına katkı sağlayacaktır.
- Öğrencilerin de belirttiği gibi çevre kirliliğini önlemeye yönelik kampanyalar düzenlenmesinin veya da çevreyi güzelleştirmeye yönelik projeler oluşturulmasının çevreye olumlu yansımaları olacaktır.
- Ayrıca, çevre eğitimi ile ilgili bilimsel araştırmaların devam etmesi ve bu çalışmalara ait sonuçların eğitim uygulamalarına yansması olumlu etkiler yaratacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, M. (1997). Çevre bilincindeki değişimler ve çevre eğitimi. *Eğitim ve Yaşam*. <http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/108.pdf> Erişim Tarihi: 09/05/2022
- BAŞ, T. & AKTURAN, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri NVivo 7.0 ile nitel veri analizi*. Ankara: Seçkin.
- BAYKAL, H. & BAYKAL, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 9.
- ÇABUK, B. & KARACAOĞLU, Ö. C. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1-2.
- ÇUKUR, D. & ÖZGÜNER, H. (2008). Kentsel alanda çocuklara doğa bilinci kazandırmada oyun mekanı tasarımının rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, S. 2, 177-187.
- ERTEN, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, S. 65/66, 2006/25.

- GÖKMEN, S. (Editör). (2007). *Genel ekoloji*. Ankara: Nobel.
- GÜNEY, E. (2004). *Türkiye çevre sorunları*. Ankara: Nobel.
- İLERİ, R. (1998). Çevre eğitimi ve katılımın sağlanması. *Ekoloji Dergisi*, C. 7, S. 28, 3-9.
- ÖZAY Köse, E. (2010). Lise öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarına etki eden faktörler. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, C. 7, S. 3, 198-211.
- ÖZDEMİR, O. (2010). Doğa deneyimine dayalı çevre eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin çevrelerine yönelik algı ve davranışlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 27, 125-138.
- ÖZPINAR, D. (2009). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çevre sorunları hakkındaki görüşleri (Afyonkarahisar ili örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- ŞİMŞEKLI, Y. (2010). Çevre eğitimi için özgün etkinlikler ve bu etkinliklerin öğrenciler üzerindeki etkileri (Bursa’da bir durum çalışması). *İlkoğretim Online*, 9 (2), 552-560.
- ŞÜYÜN, B. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilinç ve algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TANRIVERDİ, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, C. 34, S. 151.
- TAŞKIN, Ö. & ŞAHİN, B. (2008). “Çevre” kavramı ve altı yaş okul öncesi çocukları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1.
- T.C. MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü. (1992). *İlköğretim çevre eğitimi öğretmen el kitabı*. Ankara: MEB.
- TEKSÖZ, G., ŞAHİN, E. & ERTEPINAR, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 39, 307-320.
- YARDIMCI, E. & BAĞCI Kılıç, G. (2010). Çocukların gözünden çevre ve çevre sorunları. *İlköğretim Online*, 9 (3), 1122-1136.
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.